

ETO: 32+008+81+82

LÉTÜNK

TÁRSADALOM•TUDOMÁNY•KULTÚRA
SOCIETY•SCIENCE•CULTURE

XLVII. évfolyam, 2017. 4. szám
Year XLVII, issue 2017/4

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK
FORUM PUBLISHING COMPANY, NOVI SAD

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET
Published by the Forum Publishing Company

Angol tartalommutató és rezümék:
Lukács Tibor

Szerb tartalommutató és rezümék:
Lukács Tibor

ETO-besorolás:
Rizsányi Attila

A folyóiratban megjelent tanulmányokat felkért szakemberek lektorálták.

All the contributions in the quarterly journal *Létünk* are refereed by external professionals from the relevant field.

A Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma a *Létünket* M52-es értékű tudományos folyóiratnak minősítette.

A folyóirat az interneten:
www.letunk.rs

Fedőlapterv:
Csernik Előd

TARTALOM

■ ■ Szakrális

Szőke Anna	Karácsony a déli végeken.	9
Csesznák Éva	Énekelj az Úrnak új éneket! (A hitéleti és zenei nevelés megújulási lehetőségei a magyarországi evangélikus óvodákban).	15
Örsi Julianna	Törekvések a magyar református egyház szellemi megújulására	43
Pastyik László	Bácskai és bánsági protestáns történetíró papok a 19. században	59
Besnyi Károly	Történetek a protestáns egyházközségek múltjából	67
Nagy István	Torzsáról indultam... (Ordass Lajos evangélikus püspök eszmeisége és életútja)	77
Német Klaudió	A reformáció tárgyai mint a Délvidék/Vajdaság vallási mozgalmainak reprezentánsai (A Reformáció Topolyán című kiállítás margójára).	89
Dragana Jeremić Molnar – Aleksandar Molnar	Alternativna svedočanstva o smrti Isusa iz Nazareta	99
Dragana Jeremić Molnar – Aleksandar Molnar	Alternatív magyarázatok a názáreti Jézus haláláról	109

■ ■ Recenziók

Korhecz Tamás	Íránytű a jog alkotásához és nyelvéhez (Letsch Endre: <i>A jog alkotása és nyelve</i> . Barangolás a legisztika és a lingvisztika világában. Forum, Újvidék, 2017)	119
Žolt Lazar	O primitivnom pravu (Bronislav Malinovski: <i>Zločin i običaj u primitivnom društvu</i> . Novi Sad, Mediterran Publishing, 2016).	125
Lázár Zsolt	A primitív jogról (Bronislaw Malinowski: <i>Büntett és szokás a primitív társadalomban</i> . Újvidék, Mediterran Publishing, 2016). . . .	129

Czékus Géza	A szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar három tudományos konferenciája és a munkák gyűjteménye (Borsos Éva–Námesztovszki Zsolt–Németh Ferenc [szerk.]: <i>A Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar 2017-es tudományos konferenciáinak tanulmánygyűjteménye</i> . Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2017)	133
Kovács Ádám Gábor	Az ifjúság mibenléte (Karikó Sándor [szerk.]: <i>Az ifjúság a globális térben</i> . Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2016).	137
Rideg István – Örsi Julianna	Tudományos műhelymunka a Jászkunságban (Kiadványbemutató: <i>Jászkunság – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület évkönyve</i> , 5. kötet, Szolnok, 2017).	143
	E számunk szerzői	157
	Recenzensek	158

SADRŽAJ

■ ■ *Sakralno*

Ana Seke	Božić na južnim krajevima	9
Eva Česnak	Pevaj Gospodu novu pesmu! (Mogućnosti obnove religijskog i muzičkog obrazovanja u predškolskim ustanovama Evangelističke crkve u Mađarskoj)	15
Julijana Erši	Koraci ka duhovnoj obnovi Mađarske reformatske crkve	43
Laslo Pašćik	Protestantski sveštenici, koji su zabeležili istoriju Bačke i Banata	59
Karolj Bešnji	Priče iz prošlosti Protestantskih crkvenih zajednica	67
Ištvan Nađ	Krenuo sam iz Torže... (Idejnost evangelističkog biskupa Lajoša Ordaša)	77
Klaudio Nemet	Reprezentativni objekti Reformacije u Vojvodini (Na margini izložbe Reformacija u Bačkoj Topoli)	89
Dragana Jeremić Molnar – Aleksandar Molnar	Alternativna svedočanstva o smrti Isusa iz Nazareta	99

■ ■ *Recenzije*

Tamaš Korhec	Kompas za stvaranje i jezik prava (Endre Leč: <i>Jezik prava i legislacija</i> . Uvid u svet jezika prava i lingvistike. Forum, Novi Sad, 2017)	119
Žolt Lazar	O primitivnom pravu (Bronislav Malinovski: <i>Zločin i običaj u primitivnom društvu</i> . Novi Sad, Mediterran Publishing, 2016).	125
Geza Cekuš	Tri naučna skupa i zbirka radova subotičkog Učiteljskog fakulteta na mađarskom nastavnom jeziku (Eva Boršoš–Žolt Namestovski–Ferenc Nemet (urednici): <i>Zbornik radova naučnih konferencija Učiteljskog fakulteta na mađarskom nastavnom jeziku 2017</i> . Subotica, Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici, 2017).	133

Adam Gabor Kovač

Svojstvo mladosti (Šándor Kariko [urednik]:
Omladina u globalnom prostoru. Izdavačka kuća
Univerziteta u Segedinu, Segedin, 2016). . . . 137

Ištvan Rideg –
Julijana Erši

Naučna radionica u Jaskunšagu (Prikaz izdanja:
*Jaskunšag – Godišnjak Naučnog Saveza Jas-
Nađkun-Solnoka*, 5. knjiga, Solnok, 2017) . 143

Autori ovog broja 157

Recenzenti 158

CONTENTS

■ ■ *Sacral*

Szőke, Anna	Christmas on Délvidék (the South-Pannonian Basin)	9
Csesznák, Éva	Sing to the Lord a new song! (The renewal opportunities of religious and music education in the Evangelical kindergartens in Hungary)	15
Örsi, Julianna	Aspirations for the spiritual renewal of the Hungarian Reformed Church	43
Pastyik, László	History-writing Protestant priests of Bácska and Bánság	59
Besnyi, Károly	Stories from the past of the Protestant congregations	67
Nagy, István	I set off from Torzsa... (Lajos Ordass's idealism and course of life).	77
Német, Klaudió	The objects of Reformation as the representatives of religious movements in Vojvodina (On the margins of the exhibition titled Reformation in Topolya).	89
Dragana Jeremić Molnar – Aleksandar Molnar	Alternative Records on the Death of the Jesus of Nazareth	99

■ ■ *Reviews*

Korhecz, Tamás	A compass on legislation and its language (Endre Letsch: <i>The making and the language of law</i> . An insight into the worlds of the language of law and linguistics. Forum, Novi Sad, 2017)	119
Lázár, Zsolt	On primitive law (Bronislaw Malinowski: <i>Crime and Customs in Savage Society</i> . Novi Sad, Mediterran Publishing, 2016)	125
Czékus, Géza	Three academic conferences of the Hungarian Language Teacher Training Faculty in Subotica and the collection of the studies (Éva Borsos–Zsolt Námesztovszki–Ferenc Németh [eds.]:	

	<i>The book of selected papers of the Hungarian Language Teacher Training Faculty's scientific conferences in 2017. Subotica, Hungarian Language Teacher Training Faculty, 2017)</i> .	133
Kovács, Ádám Gábor	The essence of youth (Sándor Karikó: <i>Youth in global space</i> . Szeged University Press, Szeged, 2016)	137
Rideg, István – Örsi, Julianna	Scientific workshop at Jászkunság (Review: <i>Jászkunság – The annual of the Scientific Association of Jász-Nagykun-Szolnok</i> . 5. Issue. Szolnok, 2017)	143
	Authors in this issue	157
	Reviewers	158

Szőke Anna

A néprajztudományok doktora. Egyetem: Kossuth Lajos Tudományegyetem
Debrecen, Doktori fokozat – Debreceni Egyetem, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság
elnöke
szoketanna@gmail.com

KARÁCSONY A DÉLI VÉGEKEN

Christmas on Délvidék (the South-Pannonian Basin)

Božić na južnim krajevima

A téli ünnepkör szokásvilágának leggazdagabb őrzőjét nehéz lenne meghatározni. Mindenhol más szokás kap nagyobb hangsúlyt, de mindenhol van legalább egy cselekvéssor, amelyet mélyebb intenzitással élnek meg. A karácsonyt övezi a legtöbb, legértékesebb népszokás. Az advent, vagyis az eljövétel idejét komolyan vették és veszik napjainkban is a Versec környékén élő magyarok. Igaz, idős koruk segíti is a böjt betartását. A múltban, amikor volt saját papjuk, eljártak a hajnali misére. Felejthetetlen számukra az ünnepre való felkészülés időszaka. A Luca napjától karácsonyig terjedő 13 napot mozgalmassá tette a takarítás, főzés, mosás és az ezekhez a napokhoz fűződő hiedelmek betartása. A szentestét a legszegényebb családokban is bensőségesen ünnepelték. Ünneplik ma is, csak más nyelvi környezetben.

Kulcsszavak: szórvány, integrálódás, pravoszláv, kóringya, polaženik, szerb származású, népcsoport, Kárpátok térsége

„Karácsony közeledvén, esténként körülültük az asztalt és szent énekeket énekeltünk. Böjtben nem énekeltünk világi énekeket. Nincs annál szebb, amikor az asztal köré ülve együtt imádkozunk és énekelünk!”¹

Félteve őrzött szakrális tárgyait a fejfértelepi idősök ma is előveszik karácsony vigíliáján, s az asztalra teszik. Intenzívebb, mélyebb élményt vált ki bennük a szenteste, ha a betlehemet, a kis Jézuskát, néhány szentképet és a szentelt gyertyát az asztalra helyezik. Számukra így válik teljessé az ünnep. Gyermekük, családjaik ezt már nem tartják fontosnak.

Fejfértelepen szentestén, amikor sötétedni kezdett, a gyerekek kántálni indultak. Minden ház előtt megálltak, és beszóltak az ablakon: *Meghall-*

gatic-e az angyali vigaszt? Akik úgy gondolták, hogy meghallgatják, kitérték az ablakot. Csoportokba verődve a nyitott ablak előtt elénekelték két-három karácsonyi éneket, s az alamizsnát: almát, diót, egyebet a zsákból varrott tarisznyába gyűjtötték. Ha soká adták ki az adományt, olyankor kórusban bekiáltottak:

„Add ki uram, amit akarsz,
mert itt van egy nagy kutya, meg akar harapni.”

A kántálásból egyenesen az éjféli misére mentek.

A lányok 12 cédulára egy-egy legény nevét írták, és az éjféli misén a zsebükben megkavarták, majd egyet kivettek, s amilyen név szerepelt rajta, olyan nevű lett a férjük.

VATINI KARÁCSONY

Vatinban az egymással érintkező különböző kultúrájú nemzetek (szerbek, románok, magyarok) elindították a kultúrák közötti integrálódási folyamatot. Ez a folyamat idővel az etnikai különbségek egyirányú összemosódása felé haladt.²

A településen belüli erőviszonyok a vallásgyakorlásban is kifejezésre jutnak. A kisebbségben lévő magyarok – saját ünnepeik mellett – párhuzamosan megünneplik a többségi nemzet vallási ünnepeit is. A párhuzamosnak mondható vallási ünnepek – a katolikus és a pravoszláv – kétszeri megtartásában a magyar katolikusok részéről az egyirányú kapcsolattartást, alkalmazkodást, a többségi nemzet dominanciáját fedezhetjük fel. A kölcsönhatások hiánya jól megfigyelhető, mert a párhuzamok csak a magyarságnál tapasztalhatók.

Elsőként a néphit területéről vándorolnak át a szokások, itt is a tiltó cselekvések be nem tartását, illetve betartását kell említenünk, majd a termékenységvarázsló cselekvések gyakorlása következik. Mindkettő szoros kapcsolatban áll a szerb nép vallási ünnepeivel. A magyar szokásokban sokkal inkább a racionális szemlélet mutatkozik meg. A szerb hagyomány inkább a rítusnak enged nagyobb teret.³ Talán ezért is vonzó a köztes identitásban élő emberek számára.

A katolikus családok – kivétel nélkül – mind a két karácsonyt megünneplik. A magyar karácsonyt azért, mert az a sajátjuk, az ortodox karácsonyt pedig azért, mert szomszédjaik, barátaik, a család valamelyik beházasodó pravoszláv vallású tagja ezt ünnepli. *„Mi már ezt így szoktuk meg. Tudjuk, hogy nem a mienk, de így ők is jobban érzik, hogy szeretjük egymást.”*

Az itt bemutatott példa kiragadott szemelvény a két egymás mellett élő nemzet szokásainak alakulásából.

Január hetedikén, az ortodox karácsony napján a magyar családokhoz is jön a „polaženik” (olvasd: polázsenik), a karácsony-látogató⁴, aki leül a tűzhely elé, megkotorja a parazsat a bekészített tölgyfaág végével, és a következőt mondja:

Kolko žarice, tolko parice, vagy

Kolko žara, tolko para. (Amennyi a parázs, annyi pénzetek legyen!)

Ekkor a háziasszony a polaženik fejére szórja a búzát, kukoricát, és formáságból hívja a baromfit: Pipipi, pipipi.

Az első karácsony-látogató ott marad ebédre, az asztalnál a főhelyre ültetik. Személye lehet férfi is, nő is, de jobb szeretik, ha férfi jön, mert abban az évben olyan nemű jószágból lesz több, amilyen nemű az első látogató. Ezért az első látogató szerepére alkalmasnak vélt személyt többnyire már előre kiválasztják és meghívják. *Magyar férfi szerb családokhoz nem megy (nem mehet) polaženiknek*, magyar családhoz sem megy magyar férfi, illetve nő. Ezt a szerepkört csak *szerb származású* személy töltheti be. A magyar családok csak befogadói az ünnep e mozzanatának. (Arra nincs példánk, hogy a nagyobb számú etnikum átvette-e a magyar katolikus karácsony hagyományait.)

A karácsony-látogatót ajándékokkal halmozzák el. Aki véletlenül tér be hozzájuk, annak is adnak ajándékot. Italt, kalácsot, sült malachúst, kávét csomagolnak.⁵

A vatini magyarok karácsonyi ünnepköre időben és térben kibővült. Hagyományos szokásaikba idegen elemek integrálódtak, és most már mint komplexumok foglalnak helyet életükben. Ezeknek az elemeknek a funkciója idegen a magyar népi kultúrától.⁶

A kultúra ilyen egyirányú befogadását az asszimiláció mozgásának kell tekintenünk. Ebben a közösségben a nyelv már nem dezintegrációs tényező, és kevésbé differenciálja a két kultúrát. A kisebb létszámú népcsoport kulturális arculata egyre inkább kezd hasonlítani a nagyobb népcsoport kultúrájához.

Azokban a heterogén közösségekben, ahol aránytalanul kisebb az egyik etnikum jelenléte – mint Vatinban, Temesvajkócon, Nagyszereden – hamarabb felmerül az „idegen” kultúra integrálódása a magyar családok életébe. Ahol arányosan van jelen minden nemzet, a kulturális jelenségek párhuzamos megünneplése a magyar családokra kevésbé jellemző.

„Karácsonykor bevittünk egy kéve szalmát, a földes szobában szétszór-tuk. A lószerszámot meg nyújtófát az asztal alá tettük. Ha valakinek fáj a háta, evvel a nyújtófával megmasszíroztuk, ráimádkoztunk, énekeltünk. Minden állatnak adtunk a karácsonyi morzsából, amit az angyalok hagytak. Vödörbe csíráztattuk a búzát, és karácsonykor a közepibe tettük a fenyőágot.”⁷

„*Kóringya, rongya,
Éva néni kontya,
Miska bácsi sipkája,
Aggya teli kóbássza.*”⁸

A kóringyalás karácsonyi köszöntést jelent, a koledálásnak a megfelelője. Karácsonykor jártak kóringyalni a gyerekek. Jókívánságaikért alamizsnát kaptak. Házaló, adománygyűjtő szokáshoz fűződő két- vagy többszereplős köszöntő mondókák az ismeretesekek ezen a vidéken valódi drámai cselekvés nélkül.⁹

JEGYZETEK

1. Adatközlő: Vastag Anna, Fejértelep. Született: 1925. Adatgyűjtés ideje: 2004.
2. Bartha E. 1984. 97–103.
3. Manga J. 1948. 102.
4. A polazénik az első karácsonyi látogatót jelenti, a kifejezés csak erre az alkalomra értendő. Bödi Erzsébet a lengyelországi Kománczán gyűjtött, táplálkozással kapcsolatos tanulmányában a polaznyk veknit jelent, és a köszöntőktől kapta a nevét. A keleti és a déli szlávoknál ismert a karácsonyi köszöntő személye. Bödi E. 2003. 10–16. Ezzel a névvel ismert szokás az egész Kárpátok térségében, így Dél-Lengyelországban, Szlovákiában, Kárpátalján és a Balkánon. Moszyński: 561–562.
5. Manga János említést tesz a karácsonyi szokásokkal kapcsolatos munkáiban a szerencsét kívánó karácsonyi emberről, aki mind a szlovák, mind a palóc szokásokban megtalálható. A palóc karácsonyi szokások csak a szerencsét hozó férfilátogató többé-kevésbé elmosódott hagyományát őrzik. Inkább a karácsony napjának keresztény tartalma jut kifejezésre a palócok karácsonyában. Természetesen ez nincs összefüggésben a vatini magyarság ortodox és katolikus karácsonyának megünneplésével.
6. Gunda B. 1963. 3–24.
7. Adatközlő: Pajor Rozália, Fejértelep (1910–2002). Adatközlés ideje: 2001.
8. Az itt közölt versre egy Fejértelepről elszármazott idős asszony emlékezett.
9. Dömötör T. 1983. 210.

IRODALOM

- Bartha Elek: Etnikai különbségek és a vallások integráló ereje. In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc, 1984
- Bödi Erzsébet: Karácsony böjtje a görög katolikusok táplálkozási kultúrájában (három falu példáján), 2003. In *Ethnica*, V. évf. 1. sz. Szerk. Ujváry Zoltán
- Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátás*. Budapest, Neumann Kht., 1983

Gunda Béla: A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása. 1963 In *Műveltség és Hagyomány* V., Debrecen

Manga János: Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban. In *Ethnographia* 1948. LIX. 94–102.

Moszyński, Kazimierz: *Kultúra ludowa Stowian*. II. kiadás, Warszawa 1967

Christmas on Délvidék (the South-Pannonian Basin)

It would be hard to determine which is the most widely respected custom of the winter holiday season on the South-Pannonian Basin. Though it differs from region to region how people celebrated the holidays, there is also a pattern, which can be observed among the customs. The most numerous and versatile folk traditions are connected to Christmas. The Advent, i.e. the arrival, has been always one of the most important holidays celebrated by Hungarians living in the Versec (Vršac) area. Most of the Hungarians living there today are elderly. They still remember the times when they used to attend masses, when the community had their own parish. As the holiday season approached, the atmosphere became more and more elevated. The 13 days between St. Lucia's Day and Christmas passed swiftly in cleaning, cooking, washing – while respecting the beliefs and customs attached to the season. Christmas is still celebrated in intimacy and riches, regardless the times have changed.

Key words: diaspora, integration, Orthodox Christian, Serbians, nationalities, the Charpatians

Božić na južnim krajevima

Teško bi bilo odrediti najbogatijeg čuvara običaja vezane za zimske blagdane. U različitim mestima različiti praznici dobijaju veći akcenat, ali svugde postoji bar jedan red događaja koji se proživljava većim intenzitetom. Najbrojniji i najsadržaj-niji narodni običaji vezuju se za Božić. Advent, tj. dolazak, se ozbiljno shvatao i shvata se i danas među Mađarima u okolini Vršca. Istina, njihova zrela dob olakšava pridržavanje posta. U prošlosti, kada su imali svog sveštenika, odlazili su na misu. Nezaboravno je za njih vreme priprema za praznik. 13 dana između Svete Lucije i Božića prolaze u žurbi oko čišćenja, kuvanja, pranja i pridržavanja verovanja koja se vezuju za ove dane. Badnje večer se intimno slavilo i u najsiromašnijim porodicama, i slavi se i danas, samo u drugačijoj jezičkoj sredini.

Ključne reči: dijaspora, integracija, Pravoslavlje, Srbi, narodi, Karpati

Beérkezés időpontja: 2017. 11. 12.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 11.

Csesznák Éva

· Etnográfus, óvodapedagógus, a Szentendrei Evangélikus Zenei Óvoda intézmény-
· vezetője
· zeneovi@evangelikus.hu

ÉNEKELJ AZ ÚRNAK ÚJ ÉNEKET!

A hitéleti és zenei nevelés megújulási lehetőségei a magyarországi
evangélikus óvodákban

Sing to the Lord a new song!

The renewal opportunities of religious and music education in the Evangelical
kindergartens in Hungary

Pevaj Gospodu novu pesmu!

Mogućnosti obnove religijskog i muzičkog obrazovanja u predškolskim usta-
novama Evangelističke crkve u Mađarskoj

Tudás alapú társadalmunkban egyre nagyobb teret hódítanak az alternatív pedagógiai irányzatokat képviselő oktatási-nevelési intézmények, amelyek teljesítmény-centrikus felfogása az egyén szabadságát és az egyéni eredmények fontosságát hangsúlyozza a közösséggel szemben. Ki kell mondanunk, hogy az egyházi oktatási-nevelési intézmények, köztük az óvodák is versenyhelyzetbe kerültek. Az evangélikus egyházat Bach után éneklő egyháznak is nevezték. Az evangélikus óvodák előrelépésének egyik útja a zene személyiségfejlesztő hatásának érvényesítése és az értékközvetítés. Kutatásom célja, hogy az evangélikus óvodák pedagógiai programjainak elemzése által összehasonlítsam az intézmények törekvéseit, megvizsgáljam az óvodapedagógusok zenei kompetenciáit (kérdőíves kutatás), valamint felmérjem és elemezzem az intézményünkbe járó gyermekek szüleinek zenéhez való viszonyát és az óvodával szemben támasztott elvárásait. Az összegzett eredmények alapján elmondható, hogy van mit tennünk: az evangélikus közösségek még meglévő hagyományainak megőrzése, továbbfejlesztése vagy megújítása stratégiai szempontból elengedhetetlen ahhoz, hogy az intézmények lépést tudjanak tartani a mai kihívásokkal.

Kulcsszavak: óvodai nevelés, zenei nevelés, kompetenciák, kérdőív, felmérés, stratégia, hagyomány

A rendszerváltás után erőteljesen átalakuló társadalmunkat egyre inkább a kulturális sokszínűség jellemezte, ami magával hozott egyfajta értékluralizmust is. Az értékek meghatározása sokkal inkább anyagi természetűvé vált. Tudáson alapuló társadalmunkban egyre nagyobb teret hódítanak az alternatív pedagógiai irányzatokat képviselő oktatási-nevelési intézmények, amelyek teljesítménycentrikus felfogása az egyén szabadságát és az egyéni eredmények fontosságát hangsúlyozza a közösséggel szemben, és ebben látják az érvényesülés egyetlen útját.

Hazánkban az elmúlt években gyors egymásutánban történtek átalakítások és átszervezések az oktatásügy terén is. Ez alól az egyházi oktatási-nevelési intézmények sem mentesültek.

Kutatásom előzménye, hogy 2014/15-ben az akkor három éve alakult Szentendrei Evangélikus Zenei Óvoda vezetője lettem. Egyházi fenntartású intézményben a fő hangsúlyt a hitéleti nevelés kapja. Ugyanakkor meg kell felelnünk az óvoda zeneiségéből fakadó szülői elvárásoknak és az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramjában megfogalmazott fejlesztési követelményeknek is. Dilemmám oka – ami e sorok megírására késztetett –, hogy a hitéleti nevelés és az óvodával szemben támasztott egyéb elvárások tömege sok esetben felveti bennünk, bennem a kérdést: Mi az, ami saját identitásunkat meghatározza? Mitől evangélikus, mitől zenei a mi óvodánk?

Magyarországon 26 evangélikus óvoda működik. Némelyek több évtizedes tapasztalattal a hátuk mögött, mások pedig még gyermekcipőben járnak. A nevelési programok tekintetében az evangélikus óvodák rendkívül változatos képet mutatnak. Szabadon dönthetik el, mely aktuális pedagógiai irányzat szerint kívánják nevelni a gyermekeket, és hogyan hatja át a hitéleti nevelés az egyes műveltségi területeket. A kisebb létszámú egyházközségek által fenntartott intézményekben azonban nem elegendő csupán a hitéleti nevelésre helyezni a hangsúlyt. Fenntarthatóságuk alapköve a lelki harmónia megteremtése mellett az átgondolt programon alapuló, magas színvonalú, eredményorientált pedagógiai munka.

Tudás alapú társadalmunkban egyre nagyobb teret hódítanak az alternatív pedagógiai irányzatokat képviselő oktatási-nevelési intézmények, amelyek teljesítménycentrikus felfogása az egyén szabadságát és az egyéni eredmények fontosságát hangsúlyozza a közösséggel szemben, és az érvényesülés egyetlen útját ebben látják.

Ki kell mondanunk, hogy az egyházi oktatási-nevelési intézmények versenyhelyezetbe kerültek. Ha meg akarják tartani eddigi pozícióikat, önvizsgálatra, az eddigi gyakorlat megújítására kényszerülnek. Hol tudnak ebben a versenyben olyan státust betölteni, amiben kiemelkedő eredményeket lehet

elérni, de nem sérül a keresztény szellemiség elve: a hit általi lelakiség, a közösségi lét, mások segítése? Ahhoz, hogy egy intézmény ne csupán elszennvedője legyen a körülötte zajló változásoknak, amelyek során fel kell adnia az erősségeit képező értékeit, sajátosságait, hanem tevékeny résztvevővé válhasson, képes legyen fejlődni és megújulni, ahhoz folyamatos tájékozódásra, önvizsgálatra és nem utolsósorban stratégiai tervezésre van szükség. E változásokkal és az újabbnál újabb elvárásokkal teli időszakban az intézmény *önazonosságának és küldetésének meghatározása*, az irány pontos kijelölése és az *értékközvetítés* a fennmaradás záloga.

Korunk fő kérdése az, hogy a gyorsan változó világban kellően fel tudjuk-e készíteni a gyermekeket (fiatalokat) a változásokra, illetve kialakul-e az alkalmazkodóképességük akkor, ha a nevelés középpontjában az individuum áll. A nevelés folyamatában jelentős szerepet tölt be a közvetlen környezet hatása, a pedagógus személyisége és a társadalom legkisebb egysége, a család által közvetített értékrend. A nevelésnek tehát egyik alapköve az értékek közvetítése, átadása. De hogyan ismerhetjük fel a valódi értéket abban a dömpingben, amit reánk zúdít a média és mindenféle más infokommunikációs eszköz? Vagy egyszerűen a divat, vagy a trendek? Kinek mi a személyes értékrendje? Ki mondja meg, hol a határ? Az egyházi intézmények számára a biztos útmutatást, a mindenkori alapot a Biblia örök érvényű tanításai adják.

Miért a zene? „Bis orat, qui cantat” – kétszeresen imádkozik, aki énekel.

„Minden zene célja, hogy Isten dicsőségét zengje, és kikapcsolódást nyújtson a lélek számára; ahol ezt nem tartják szem előtt, ott nem zene szól, csak pokoli láрма” – fogalmazott a több mint 300 évvel ezelőtt született, mélyen evangélikus vallású Johann Sebastian Bach, a protestáns egyházi zene jeles képviselője.

Korunk zenei ízlésének és zenei kultúrájának hanyatlása azonban nem hagyta érintetlenül az egyházzenet, így az egyházi oktatási-nevelési intézményeket sem.

„Nem könnyű ma kórusokat alakítani – hangsúlyozta az evangélikus. hu kérdésére Nováky Andrea [a Budapest Fasori Evangélikus Gimnázium énektanára, a gimnázium kórusának karnagya]. Mai korunk sokkal inkább individualista, mintsem csapatszemlemben gondolkodó, ezért a szülők előbb íratják gyermeküket egyéni képzésre, mintsem közösségi foglalkozásokra. Nagy elismerést érdemelnek azok az oktatók, akik ma is képesek képviselni a közösségi élményt, így a kórusban éneklés fontosságát...”

A zeneiség tekintetében koncepcionálisan a legfontosabb feladatunk az egyházzenei vonal erősítése, azonban ezek hangterjedelme, ritmusa, sőt alkalmanként a szövege sem az óvodás korosztálynak íródott. A néphagyó-

mányban fennmaradt népi gyermekjátékok és mondókák keresztény vonatkozásait a múlt rendszerben íródott szakmai anyagok szerzői – pl. Forrai Katalin (Forrai 1992) – kiszűrték. Az ősi pogány hitvilágban gyökerező mondókák pedig az evangélikus hitéleti nevelés számára elfogadhatatlanok. Ezért mindkét – a zenei és a hitéleti – terület anyaggyűjtésekor igen erős szűrőt kell alkalmazni ahhoz, hogy mint evangélikus intézmény teljesíteni tudjuk küldetésünket, és a 3–7 éves gyermekek számára keresztény szellemiségű, valódi értéket tudjunk közvetíteni.

Feltevésem, hogy az evangélikus óvodák, habár programjaikban hangsúlyozzák a gyermekek teljes személyiségének alakítását, nem fordítanak kellő figyelmet a zene jótékony hatásainak érvényesítésére.

A mai szülők többségének nincs zenei képzettsége, így az óvodától/iskolától várja annak a zenei hiánynak a betöltését, ami az ő életében jelen volt.

A pedagógusok kompetenciái pedig nem elegendőek ahhoz, hogy a zenepedagógia lehetőségeit felhasználják a gyermekek személyiségének harmonikus fejlesztésére.

A hitéleti nevelésben is kulcsfontosságú a zene szerepe. Eddigi munkám során azonban azt tapasztaltam, hogy a keresztény szellemiségű, német eredetű vagy Amerikából átvett, az ifjúság megszólítását célzó énekek többségét az óvodások a nagy hangterjedelem és bonyolult ritmus miatt nem képesek megtanulni. Zenei hallásukat negatívan befolyásolja a rosszul elénekelte dallam, a prozódiai nehézségekről nem is beszélve, hiszen ezek az énekek eredetileg nem magyar nyelven íródtak. „A szöveg és dallam egymáshoz való viszonyának, illeszkedésének tana; a zene ritmusának, hangsúlyainak és a dallam hanglejtésének összeegyeztetése, egybecsengése az énekelte szöveggel. A magyar prozódia tudományos kidolgozásában Kodálynak meghatározó szerepe volt” (internet, letöltve: 2016. április 8.).

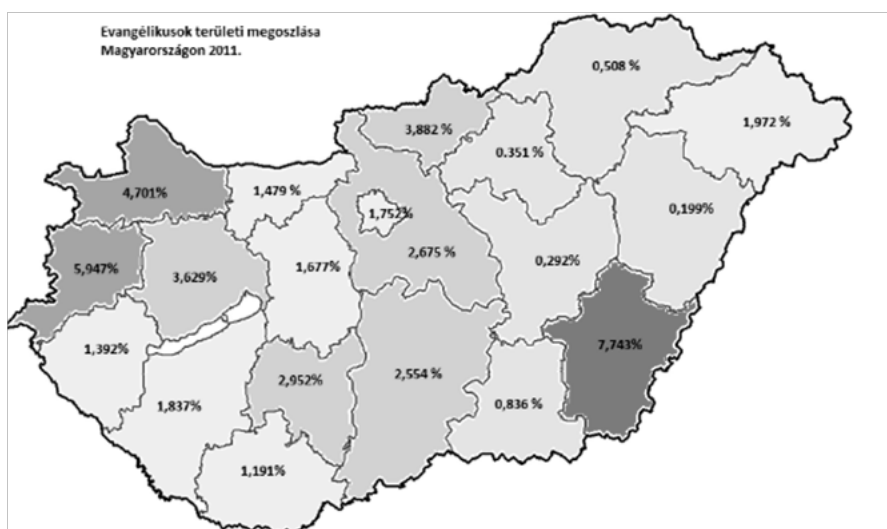
Kutatásom célja az volt, hogy az evangélikus óvodák hazai helyzetének és pedagógiai programjainak elemzése által összehasonlítsam az intézmények törekvéseit, sokszínű kínálatát, megvizsgáljam az óvodapedagógusok zenei kompetenciáit a szolgáltatások tükrében.

Felmérjem és elemezzem az intézményembe járó gyermekek szüleinek zenéhez való viszonyát és az óvodával szemben támasztott elvárásait.

AZ EVANGÉLIKUS ÓVODAI HELYZETKÉP MAGYARORSZÁGON

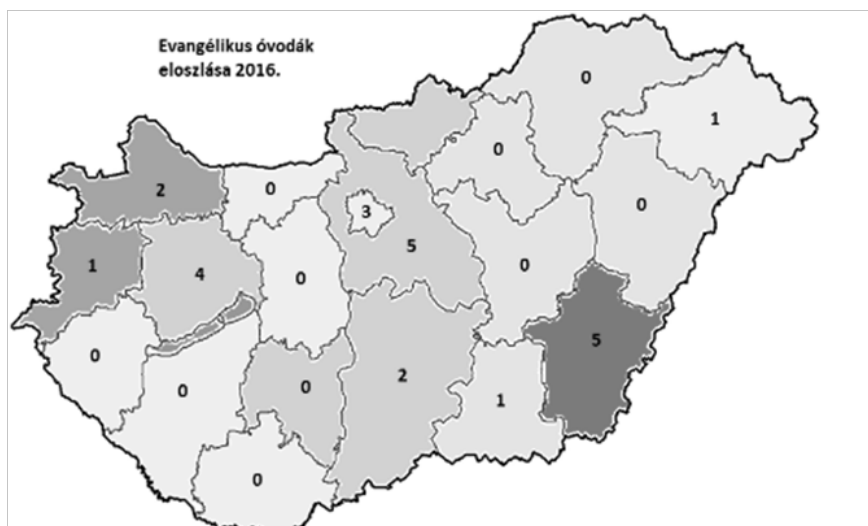
Az evangélikusok és az óvodák

A Magyarországi Evangélikus Egyház nem bővelkedik népes gyülekezetekben. Az alábbi térképen látható adatokkal szeretném alátámasztani, hogy az evangélikusok számaránya az összes lakoshoz képest alacsony, átlagosan alig haladja meg a 2%-ot (KSH adat 2011. Forrás: www.ksh.hu – A lakosság vallási és felekezeti megoszlása 2011-ben).

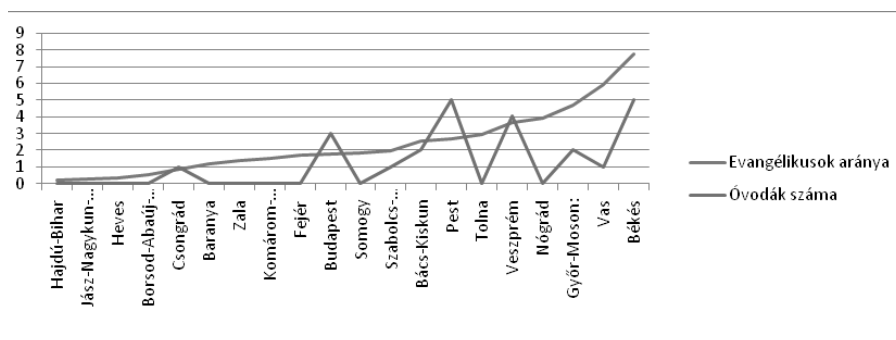
1. ábra. Az evangélikusok területi megoszlása Magyarországon 2011-ben

A megyénkénti eloszlás sem egyenletes az országban, igen nagy különbségek tapasztalhatóak az ország egyes régiói között. Meghatározta ezt a történelmi múltunk, a németek 17. századi be-, majd a II. világháború utáni kitelepítése. A legnagyobb számban ott találhatók még ma is evangélikusok, ahol a német lakosság átvészelte ezt a 20. századi migrációs időszakot – lásd Győr-Moson-Sopron, Vas, Békés megye –, és a helyben maradottak megőrizhették evangélikus hagyományaikat, továbbadhatták leszármazottaiuknak. A rendszerváltás óta a Magyarországi Evangélikus Egyház és a helyi egyházközösségek fenntartásában 26 evangélikus óvoda létesült. Ha összehasonlítjuk az evangélikusok arányával, láthatjuk, hogy az intézmények száma nem egyenesen arányos a magukat evangélikusnak tartók számával.

2. ábra. Az evangélikus óvodák megoszlása 2016-ban

Helyenként igen nagy eltérések mutatkoznak. Például Nógrád vagy Tolna megyében, ahol az evangélikusok száma csaknem kétszerese az országos átlagnak, egyetlen óvoda sem működik, ugyanakkor Pest megyében jellemzően nagyobb az intézmények száma, mint amennyit csupán evangélikus gyermekekkel fenn tudnánk tartani. Ezekben az esetekben nagy jelentősége van a missziós tevékenységnek, a gyülekezetek építésének és az utánpótlás kinevelésének.

3. ábra. Az evangélikusok aránya és az óvodák száma

Épp ezért a stratégiai gondolkodás elengedhetetlen része a nyitás és a pluralitás elvein alapuló értékközvetítő nevelő-oktató munka folytatása, amely felekezeti hovatartozástól függetlenül vonzóvá teszi az intézményt.

Az Evangélikus nevelési és oktatási stratégia
(www.oktatas.evangelikus.hu)

A Magyar Evangélikus Egyház Nevelési és Oktatási Osztálya 2015-ben adta közre az országban működő oktatási és nevelési intézmények számára a központi irányelveket tartalmazó Evangélikus nevelési és oktatási stratégia vitaanyagát. Felismerték ugyanis annak fontosságát, hogy központilag kell megfogalmazni az egész intézményrendszer küldetését, értékrendjét, kijelölni a fő irányvonalakat és hozzárendelni a cselekvési tervet. Ugyanakkor a stratégia bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a megfogalmazott célok, értékek, feladatok gyűjteménye csak kínálat, amely akkor telik meg élettel, ha ki-kí a saját intézményére szabja. A stratégiának elég szilárdnak kell lennie ahhoz, hogy az alapvető célokat ne veszítse szem elől, ugyanakkor elég rugalmasnak is, hogy követni tudja a társadalmi és/vagy oktatáspolitikai változásokat.

Az evangélikus önazonosság a Biblia tanításaiban, az egyház történelmi hagyományaiban és a közösségben megélt hitben gyökerezik, miszerint egyben evangéliumi, közösségi, felelős, hitvalló és ökumenikus.

Hármas célt határoz meg:

- a hitélet erősítését,
- a szakmai munka színvonalának emelését és
- az élő közösségek kialakítását, építését.

A *nevelés területén* öt olyan kulcsfontosságú krisztusi alapelvet sorol fel, amely iránymutatóként szolgál a pedagógusok elkötelezettségéhez:

1. Mindnyájan tanítványok vagyunk – az értékek szeretetvezérelt továbbadása
2. A másik emberben Krisztus lép hozzánk – az emberi méltóságnak kijáró tisztelet
3. A gyermek Istenre mutató jel – a személyiség egyénre igazított fejlesztése
4. A magas fokú szakmai felkészültség Isten ajándékának megbecsülése – folyamatos fejlődés és megújulás
5. Nincs egyszemélyes kereszténység – együttműködés, kölcsönös segítségnyújtás, összefogás és békés egymás mellett élés.

A szervezetfejlesztés kiemelt területei:

- A hitélet erősítése
- A szakmai minőség javítása
- Élő közösség kialakítása

Jövőképében az evangélikus nevelés és oktatás korszerű tudást, széles körű műveltséget és szereteten alapuló felelős hitet közvetít a gyermekeknek és diákoknak.

Sokszínűség az evangélikus óvodák pedagógiai programjában

Első kutatásom célja, hogy a hazai evangélikus óvodák pedagógiai programjainak tanulmányozásával kimutatást készítek arról, hol, hogyan tudják az alapelveket beépíteni és saját intézményre szabni, hogyan tudnak megfelelni a fenti elvárásoknak és a szülők részéről támasztott igényeknek, valamint, hogy van-e igény, lehetőség a zenei nevelés kibontakoztatására, az egyházzenei műveltség óvodai megalapozására. Az óvodák pedagógiai programjainak tanulmányozása során négy szempontot vettem figyelembe:

1. A fenntartót és az alapítás évét
2. A pedagógiai program nevét és tartalmát
3. A zenei nevelés módszertanát
4. Az egyéb szolgáltatásokat, az elért címeket

A keresztény szellemiség áthatja a pedagógiai programok egészét. Felépítésükben szorosan követik a Kormányrendeletben az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról (363/2012. XII. 17.) megfogalmazott alapelveket, valamint a Magyarországi Evangélikus Egyház iránymutatásait. Az ettől való eltérés valamilyen, az intézményt, a vezetőt vagy valamelyik óvodapedagógust ért hatásnak köszönhető. Ahol van Német Nemzetiségi Önkormányzat, ott az evangélikus hagyományoknak megfelelően az óvoda is felveszi a nemzetiségi nyelvet a programjába, de a környezeti nevelés, a hagyományéltetés, a Montessori-pedagógia vagy az Orff-zenepedagógia elemeinek megjelenése mind attól függ, hogy volt-e, van-e az intézménynek valamilyen külföldi (bajor) kapcsolata, vagy részt vettek-e a munkatársak valamilyen pedagógus-továbbképzésen. Például az orosházi Székács József Evangélikus Óvoda saját programjában ennek nevet is adott: „Situációorientált nevelési módszer, projektrendszerű tanulás (bajor példa alapján).”

Az általános pedagógiai programot színesíti még, ha az intézmény valamilyen projektben vett/vesz részt, és a fenntartás megköveteli a pedagógiai programba való beépítést.

Erre példa a szarvasi Benka Gyula Evangélikus Angol Két tanítási nyelvű Általános iskola és Óvoda programja, akik a „TÁMOP 3.1.7. – Játssza fejleszteni” projekt részeként a kompetenciaalapú nevelési programot választották. Kínálatuk olyan színes és változatos, hogy az óvodaválasztás előtt álló szülő bizonyára nem is tudja hirtelen, melyik lenne a legmegfelelőbb a gyermeke számára.

A társadalmi igények kielégítésére indultak azok a pedagógiai programok, amelyek a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatására vagy a tehetséggondozásra helyezik a hangsúlyt.

A művészet eszközeivel való nevelésben elsősorban a képzőművészetről, a kézművességről esik szó mint művészeti ágról, a zene kevésbé fajsúlyos.

A zenei nevelés terén egyre nagyobb teret hódít az Orff-zenepedagógia, amely a dolgozatom első fejezetében felsorolt ismérvek folytán óvodás korban viszonylag hamar látványos eredményeket tud elérni a zenei képességek fejlesztése területén. De valóban csak erről lenne szó? A művészileg igényes zene hallgatása vagy a gyermekek által megszólaltatott egyedi ritmushangszerek katartikus élményben részesítik a zene iránt egyébként is nyitott óvodás korosztályt, és befolyásolják a gyermekek személyiségét.

Intézményi szinten felvállalt zenei nevelési programja azonban egyedül a Szentendrei Evangélikus Zenei Óvodának van. Mivel fiatal óvodáról van szó, azt is elmondhatjuk, hogy úttörő munkát végez, és önazonosságának meghatározásában központi kérdéssé vált, hogy mitől válik *Zenei óvodává*, mi az a többlet, amit nyújtani tud a gyermekeknek a zene eszközeivel.

AZ ÓVODAI KÉRDŐÍV

Az evangélikus óvodák vezetői számára kérdőívet állítottam össze, amelyben az intézmény helyzetét tükröző általános adatok után a pedagógiai munka, a szolgáltatások és a pedagóguskompetenciák kerültek a kérdések fókuszába. Az óvodákban tapasztalt azon tendenciákat látva, hogy ha bármilyen, az alaptól eltérő kompetenciára van igény, külsős szakembert hívnak segítségül, arra ösztönözött, hogy a kérdések sorába beillesszem az óvodapedagógusi kompetenciákra vonatkozó kérdéseket is. Az intézmény jövője szempontjából nem közömbös az, hogy a pedagógusok által szerzett képesítésekkel tovább tudják-e emelni a pedagógiai munka színvonalát, vagy színesíteni a szolgáltatói palettát. Milyen egyéb végzettséggel rendelkeznek a pedagógusok, amelyekkel különleges szolgáltatást tud nyújtani az intézmény, vannak-e zenei vagy egyéb végzettségű óvodapedagógusok, mennyire tartják fontosnak a zenei nevelés hatását a gyermekek lelki harmóniájának megteremtésére?

A kérdőív eredményeinek elemzése

Huszonhat óvodába intézményenként egy kérdőívet küldtem, a kitöltésére a vezetőt kértem fel. Tizennyolc kérdőív érkezett vissza (71%), s úgy gondolom, hogy az adott válaszokból bizonyos tendenciákra következtethetünk. A kérdőívekben a válaszadók nem voltak kötelesek kitölteni az intézmény nevét, így szándékoztam elkerülni, hogy esetleg valótlan adatokat kapjunk.

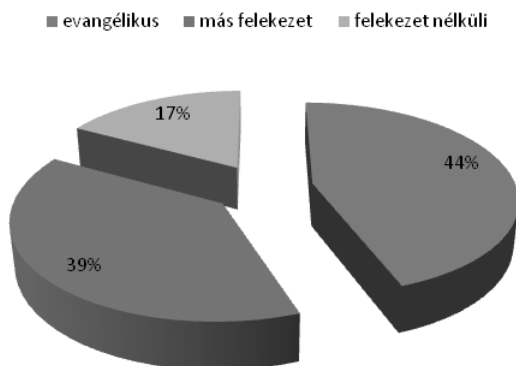
1. kérdéskör: Általános adatok

Ha áttekintem *az alapítási évek számát*, azt látom, hogy három olyan időszakban történt növekedés, amikor a politikai háttér kedvezett az egyházi intézmények alapításának. Ez a rendszerváltás utáni időszak, az 1990-es évek vége és a 2000-es évek eleje, majd 2010 után ugrásszerűen megsaporodtak az egyházi, így az evangélikus intézmények is.

A fenntartói pluralitás a dolgozatomban nem releváns, hiszen a vizsgálatom tárgyát képező intézményeknek a fenntartója kizárólag az evangélikus egyház. Az utóbbi években a Magyarországi Evangélikus Egyház számos intézményt helyezett ki *gyülekezeti fenntartásba*, s a szakmai iránymutatást és a felügyeletet biztosítja. Úgy gondolom, a helyi egyházközösségek igyekeznek jó gazdái lenni az intézményeknek, mind a gazdálkodás, mind a színvonalas szakmai munka tekintetében.

A gyermekek felekezeti megoszlásának kimutatását azért tartom fontosnak, hogy szemléletesen lássuk, nem egy zárt közösségről, hanem valóban nyitott egyházzal van szó. Természetesen ez az arány vidékenként más-más képet mutat. Általánosságban elmondható, hogy a más – többnyire keresztény – felekezethez tartozó és meg nem keresztelt gyermek összaránya meghaladja az óvodákban az evangélikusok számát.

Óvodás gyermekek felekezeti megoszlása

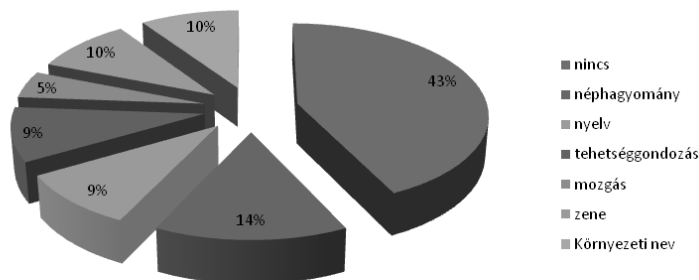

4. ábra. Az óvodás gyermekek felekezeti megoszlása az intézményekben

2. kérdéskör: Pedagógiai munka

A *kiemelt nevelési területekre* vonatkozó kérdésekre adott válaszok igazoltnak látszanak, azaz az eredmények alátámasztják a pedagógiai programok vizsgálatából származó kutatási eredményeimet, vagyis azt, hogy a keresztény szellemiséggel áthatott általános óvodai nevelési program az evangélikus óvodák 43%-a számára elegendő. Az egyéb nevelési területek megoszlása kiegyenlített, a zeneiség itt sem kiemelkedő.

Kiemelt nevelési terület

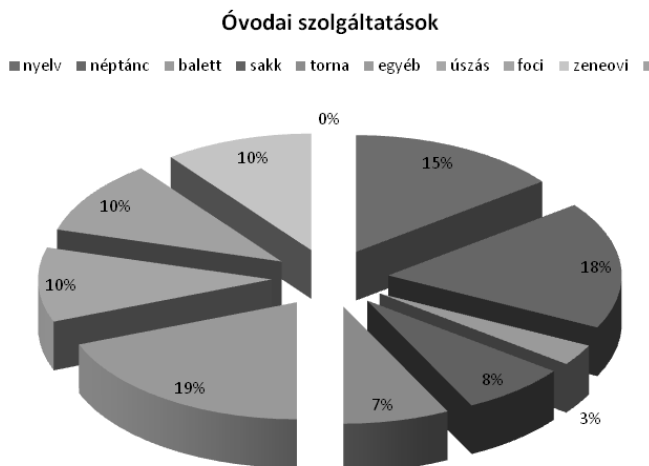

5. ábra. Kiemelt nevelési terület

3. kérdéskör: Szolgáltatások

Az óvodai kínálat színesítése érdekében az intézmények alternatív, fizetős megoldásokat kínálnak a szülők számára, azaz otthon adnak számos délutáni pluszfoglaltságnak. Ezzel az óvoda szolgáltatóvá is válik, a szülők válláról leveszi a terhet, ha az óvodában való tartózkodás idején megoldódik a gyermek egyéb fejlesztése vagy a speciális érdeklődésének a kielégítése.

A kérdésre adott válaszok között nem volt olyan intézmény, amely legalább két-három féle elfoglaltságot ne tudott volna felsorolni. Arányaiban a következő eredményre jutottam:

6. ábra. Óvodai szolgáltatások köre

Ha összehasonlítom a tortaszeleteket, látható, hogy az intézmények igyekeznek az óvodai nevelésen kívül különféle szolgáltatásokkal kitűnni. A zeneóvodai foglalkozások (10%) azonos szinten mozognak a foci és az úszás kategóriákkal. Figyelemre méltó viszont a néptánc viszonylag magas számaránya, ami erősíti a gyerekek zenéhez való viszonyát.

Említésre méltó az „egyéb” kategória, itt megoszlanak a különféle egyedi fejlesztő foglalkozások, mint pl. az SNI TSMT (Tervezett szenzomotoros tréning, forrás internet: 2016. április 18.) fejlesztés, mozgásterápia, alapozó terápia, gyógytestnevelés, amelyek a gyerekek fejlődésében keletkezett hátrányok kompenzációját szolgálják. A tréningek, a terápiák és fejlesztő

foglalkozások sokasága felveti azt a kérdést, hogy korunkban talán a fizikálisan egészségesnek tűnő gyerekek fejlődése sem a megszokott mederben folyik. Fejlesztőpedagógia vagy valamilyen terápia nélkül a gyermekek hány százaléka képes elérni az iskolaérettségi szintet? Melyik zenepedagógiai irányzat tud olyan katartikus élményt nyújtani, olyan eredményeket produkálni, ami átsegíti őket a szorongásaikon, erősíti az önbizalmukat és az önértékelésüket, hogy ne legyen szükség ennyiféle egyéni fejlesztésre? Mi az óvoda feladata?

4. kérdéskör: Pedagóguskompetenciák

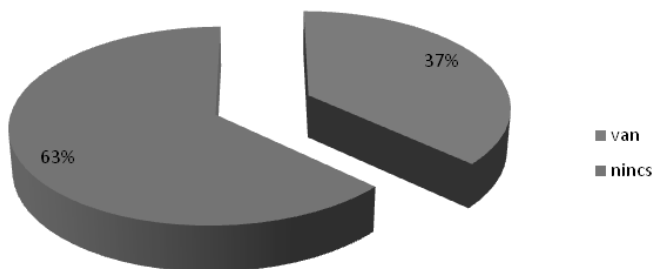
A célom az volt, hogy feltárjam, mit tesznek a pedagógusok, mit tesz az intézményvezető azért, hogy az óvodában folyó pedagógiai munka szakmai színvonala az átlagnál magasabb legyen? Az is cél, hogy a kiemelt nevelési terület feladatait ne külsős szakemberekkel – környezeti nevelő, zenepedagógus, testnevelő stb. – kelljen megoldani, ami külön anyagi teher az amúgy is behatárolt költségvetéssel rendelkező intézmények számára. Ezért az intézményvezető feladata a továbbképzési terv elkészítésekor, hogy áttekintse intézménye céljait és lehetőségeit, meggyőzze munkatársait a kompetenciák szükségességéről és az éves beiskolázási tervbe beépítse azokat a képzéseket, amelyek fontosak az óvodában folyó színvonalas pedagógiai munka szempontjából. A pedagógus előmeneteli rendszer ezeknek a céloknak az elérését segíti azáltal, hogy motiválttá teszi az óvodapedagógusokat is az önképzésre, az előrelépésre.

7. ábra. A szakvizsgázott óvodapedagógusok megoszlása

A szakvizsgával rendelkező pedagógusok között természetesen a közoktatás-vezetői szakirány a legfrekvenciáltabb, hiszen minden vezetőnek az Nkt. (2011. CXCV. Törvény a nemzeti köznevelésről 67. § 1(b)) szerint 2012. szeptember 1-jétől kötelező. A többi szakterület általában az intézményvezetői elvárásokat tükrözi a munkavállaló felé, e végzettségekkel a pedagógusok segítik az óvoda működését. A zenei végzettségre külön kérdést tettem fel, s erre a következő eredmények születtek:

Zenei végzettségű óvodapedagógus

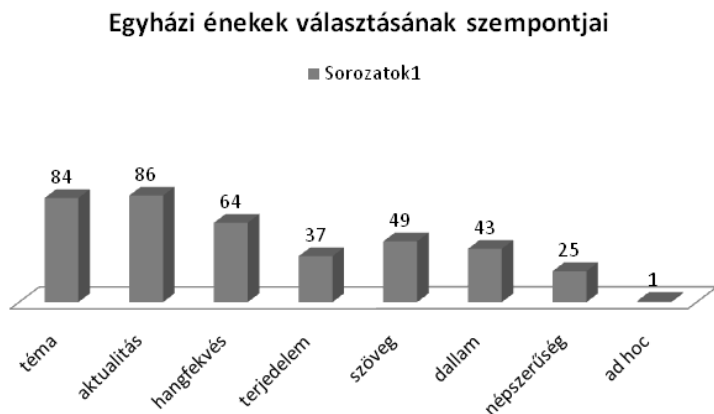

8. ábra. A zenei végzettséggel rendelkezők aránya

A zene tehát az óvodák 1/3-ában képzett óvodapedagógus által jut a gyermekekhez. Általánosan elfogadott gyakorlat, hogy ahol nincs, ott a legtöbb esetben a zeneóvodai foglalkozások megtartására külsős zenepedagógust szerződtet az intézmény. Ezek a foglalkozások azonban kimerülnek a készségek fejlesztésében. Az önfeledt zenélés, éneklés, Isten dicsérete, a zenére történő spontán mozgások kielégítésére más alkalmakat kell találnunk, amit már csak az óvodapedagógus személyén keresztül teremthetünk meg.

Itt lép be a képbe a hitéleti nevelés egyházzenei problematikája is, hogy a dalok kiválasztásában elsődleges szempont a téma, az aktualitás, nem pedig az, hogy az óvodás korosztály számára énekelhető-e a dal, vagy egyáltalán meg tudja-e jegyezni.

Az egyházi énekekben fontosabb a szöveg, mint a dallam, hogy az aktuális bibliai témához megfelelő zenei anyagot tudjunk biztosítani. De ezek közül nagyon kevés az, amelyik óvodásokkal elénekelhető.

9. ábra. Az egyházi énekek kiválasztásának szempontjai

Természetesen e téren is vannak hagyományos és új „slágerek”, amit már az óvodások is fújnak több-kevesebb sikerrel. Felmérésem is alátámasztja, hogy az óvodapedagógusok igen szűk forrásanyaggal rendelkeznek az óvodás egyházi énekek tekintetében, s szinte minden óvodának van saját „énekgyűjteménye” azokból a dalokból, amelyeket általában a lelkészek tanítanak meg a gyerekekkel. Bevált gyakorlat, hogy az ökumené jegyében a különféle keresztény felekezetek éneklik egymás dalait. Természetesen vannak az evangélikus intézményekben is követendő jó gyakorlatok. Továbbra is kérdés, hogy milyen szerepe van, lehet a szülőnek a gyermek harmonikus személyiségének alakításában.

ELVÁRÁSOK AZ INTÉZMÉNYEKKEL SZEMBEN

Kodály úgy vélte, hogy a kisgyermek zenei nevelését az édesanya születése előtt kilenc hónappal kell elkezdni. Ezt az állítását még tovább fokozta egy Párizsban, 1948-ban elhangzott, a kisgyermek művészeti nevelésével foglalkozó előadásában: „...Az anya nemcsak testét adja gyermekének, lelkét is a magáéból építi fel. Ha az anya alkoholista, ez rányomja bélyegét a gyermekre. Ha pedig zenei alkoholista – így nevezném, aki csak rossz, selejtes zenével él –, okvetlenül meglátszik a gyermekben. Ezért ma még tovább mennék: nem is a gyermek: az anya születése előtt kilenc hónappal kezdődik a gyermek zenei nevelése” (Kodály, 1964: 246).

Hogy pontosan mit értett Kodály rossz, selejtes zenén, ebben az előadásában nem fejtette ki, azonban életművéből tudjuk, hogy az egyetlen hite-

les forrásnak a népdalt, a népi gyermekjátékdalokat tekintette. Korunkban virágzik a kicsiket is bekebelező igénytelen, üzleties tömegkultúra, amiben maguk a szülők is nehezen igazodnak el. Ezzel szemben az intézményeknek kell felvenniük a harcot úgy, hogy formálják a szülők zenei ízlését is. Arra a konkrét kérdésre, hogy mit vár a szülő egy zenei óvodától, hirtelen maga sem tudná pontosan megfogalmazni a választ, vagy formális válaszokat adna.

Szülői háttérelmézés, elvárások (kérdőív bemutatása)

Óvodánk, a Szentendrei Evangélikus Zenei Óvoda szülői körében készítettem anoním kérdőíves felmérést a szülők gyermekkori élményeiről, a zenével való mai kapcsolatáról és az óvodával szemben támasztott elvárásairól.

- A kérdőíves felméréssel az alábbi hipotézisekre kerestem a választ:
- A mai 30 és 40 év közötti szülőknek még voltak iskolai zenei élményei
- Megváltoztak a családok zenehallgatási szokásai (ha vannak)
- Az óvodaválasztás szempontjai között a zenei nevelés megelőzi a hitéleti nevelést
- A szülői elvárások elsősorban az egyéni fejlesztésre irányulnak

Nem reprezentatív felmérésről van szó. A várható pozitív válaszok túlsúlya abból is adódik, hogy eleve olyan szülők körében készült a felmérés, akik fontosnak érezték, hogy egyházi, illetve zenei óvodába írássák gyermeküket. Nem az volt tehát a célom, hogy nagy általánosságban következtetéseket vonjak le, hanem a saját intézményünk szempontjából konkrét kérdésekre konkrét eredményeket vártam.

A kérdéseket négy csoportba soroltam:

1. Gyermekkori zenei élmények
2. Éneklés, zenélés
3. Zenehallgatási szokások
4. Óvodai elvárások

Óvodánkba 70 gyermek jár. A kérdőívek kiosztásában és a szülők meggyőzésében ennek fontosságáról kértük a Szülői Munkaközösség segítségét. Mivel mindkét szülőt felkértük a kitöltésre, 110 kérdőívet osztottunk ki személyesen. A válaszadás önkéntes volt, az íveknek valamivel több mint a fele, összesen 64 érkezett vissza. Teljesen értékelhetetlen nem volt. A kérdések megválaszolására két hét állt rendelkezésre. A válaszadók közül 29 férfi és 35 nő. Életkorukat tekintve 39 fő 30 és 40 év közötti, 23 fő 40 és 50 év közötti, 2 fő 50 év fölötti.

1. kérdéskör: Gyermekkorai zenei élmények

A szülők többségének (39 fő) még énekeltek gyermekkorában, csupán 8 fő volt, aki a határozott NEM-et választotta. A többiek a nem emlékszem kategóriát jelölték be (22 fő).

A példákra leginkább a gyermekdalokat és a népdalokat említették.

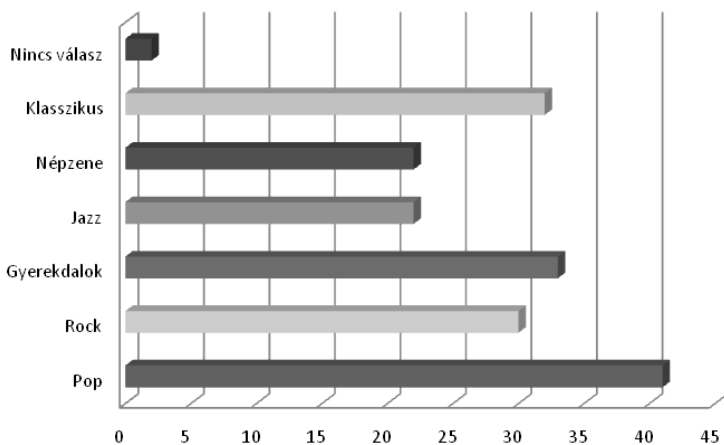
Arra a kérdésre, hogy volt-e maradandó óvodai élménye, 29 fő nem emlékszik, csak 13 válaszolt konkrét igennel.

Iskolai élményt már a válaszadók kb.70%-a (42 fő) átélte, és megmaradt emlékezetében.

2. kérdéskör: Éneklés, zenélés

Szülőként a válaszadók 80%-a (49 fő) szokott énekelni a gyermekeinek – általában gyermekdalokat, megzenésített verseket – amelyeket vagy neki is énekeltek, vagy pedig az iskolában tanulta őket. *A hangszeren való játék* nem jellemző, 79% (47 fő) nem tanult semmilyen hangszeren. A mai szülők többsége a rendszerváltás idején volt kisiskolás, amikor még nem volt „divat” valamilyen zenei különóra járni a gyermeket. Zeneiskolába pedig leginkább a tehetséges gyerekek kerültek.

Zenehallgatási szokások megoszlása zenei műfaj kategóriák szerint

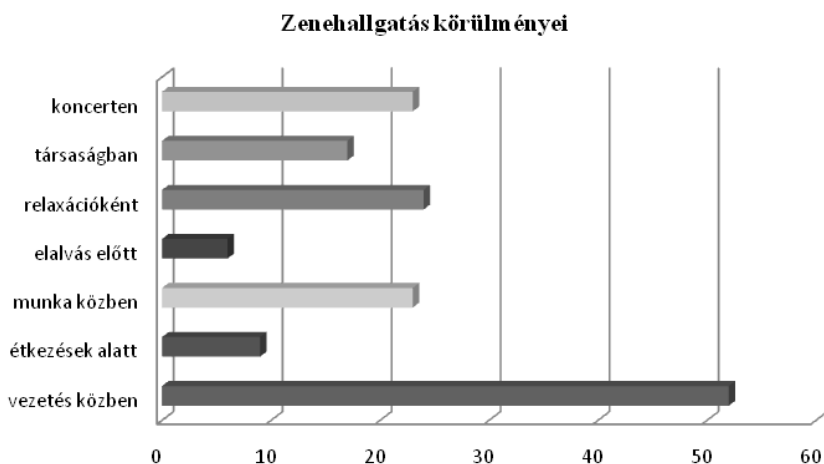

10. ábra. Zenehallgatási szokások műfaj szerint

3. kérdéskör: Zenehallgatási szokások

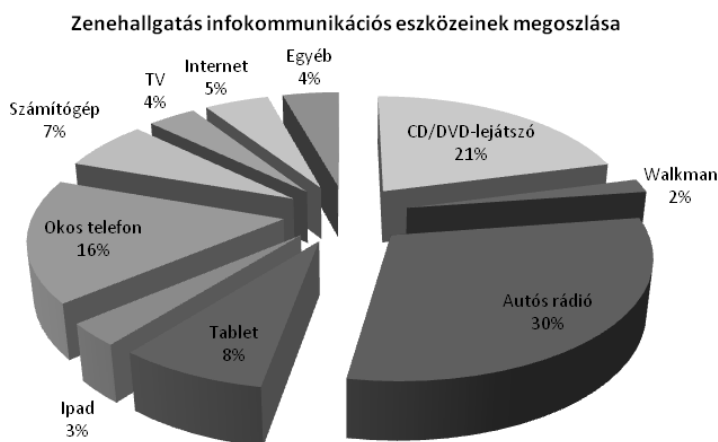
A zenehallgatási szokások tekintetében eltérő, hogy ki milyen céllal hallgat zenét, főleg abból a szempontból, hogy mit és milyen körülmények

között. Egy válaszadó legfeljebb 3 kategóriát jelölhetett be. A műfaj szerinti diagram (11. ábra) eredményei szemléletesen mutatják a populáris zene uralmát a családok körében. Ugyanakkor meglepően magas a klasszikus zene és a gyermekdalok aránya is, ez lehet akár koncerteken való részvétel vagy otthoni (vagy autós) CD-hallgatás eredménye is.

11. ábra. A zenehallgatás körülményei

A zenehallgatás körülményeit (11. ábra) tekintve új kategória az autóvezetés közbeni zenehallgatás, amin többnyire valamelyik rádióadó által sugárzott popzenét értjük (vö. 10. ábra). Nem lehet a gyermekektől sem elzárni, hiszen többnyire ők is ott ülnek az autóban, és zenei aláfestéssel zajlik az életük. Az a gond ezzel, hogy háttérzene szól, közben peregnek a közlekedés eseményei, a beszélgetés, esetleg a reggeli vita, ami már kimeríti a zajártalom kategóriáját. A gyermekek szenzibilis idegrendszere átveszi a környezeti hatásokat, amelyek állandósult helyzetben idegrendszeri és vegetatív problémákat okozhatnak.

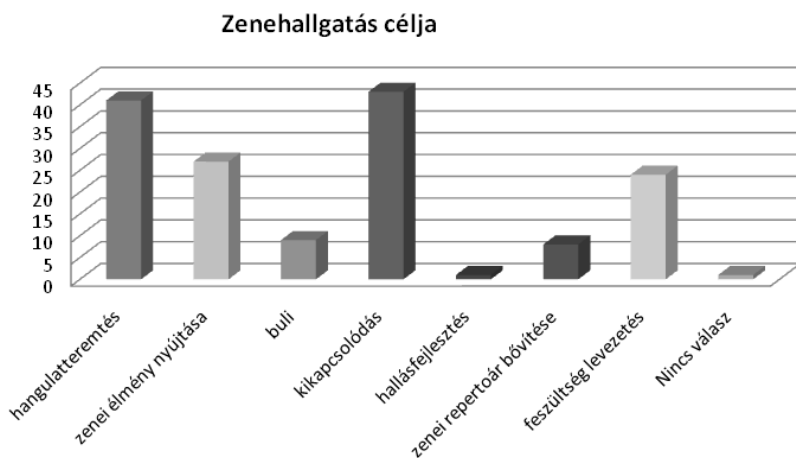
12. ábra. A zenehallgatás eszközeinek megoszlása

Az eszközök megoszlása alátámasztja az autós zenehallgatást. Ebben a tekintetben (13. ábra) igen nagy a választék, számos, egyre jobb és jobb hangminőséget teremtő eszközre lehet szert tenni, s így a gyermekek előtt sem lehet elzárni a lejátszót, a tabletet stb. Megvan hozzá minden digitális kompetenciájuk, hogy helyesen kezeljék, és ki tudják választani rajtuk a saját kedvencüket, amit remélhetőleg már mi tápláltunk beléjük.

A színvonalas, művészi értékű populáris zene a szakma által is elfogadott kategória. Újra felvetődik tehát a kérdés: ki dönti el egy átlagos családban, hogy mi a művészi értékű populáris zene? Tudnia kell a szülőnek, hogy milyen típusú zene pl. milyen hatással van/lehet a gyermekére, mi az, amivel gazdagszik az érzélemlésvilága, vagy mi az, amivel rombolja azt.

A zenehallgatás célja (13. ábra) a válaszok szerint elsősorban a kikapcsolódás és a hangulatteremtés. Tehát a zene ebben a kontextusban nem cél, hanem eszköze a stressz kezelésének, a munka utáni regenerálódásnak, a feszültségek levezetésének.

Az óvoda itt is felvállalhatja az iránymutató szerepét, délutáni pl. ötórai tea keretében meghívhat előadót, akivel a szülők konzultálhatnak is, vagy közös családi rendezvényeken olyan zenét (élő) szolgáltat, ami valóságos élmény minden korosztálynak.

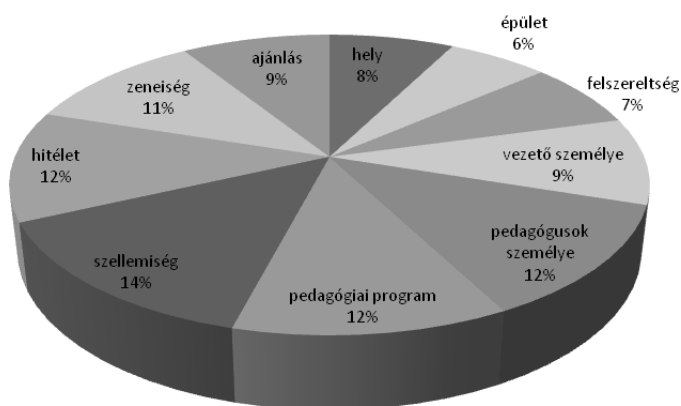

13. ábra. A szülők zenehallgatásának célja

4. kérdéskör: Az óvodával szemben támasztott elvárások

Az eredmények meglepőek. A szülők általában közösen döntöttek az óvodaválasztás kérdésében. A választást több tényező is befolyásolta (*lásd a 14. ábrát*), de a rangsorban legfontosabb az óvoda szellemisége, a jól megfogalmazott küldetésnyilatkozat. Minimálisan, 2%-kal maradt le a pedagógiai program és a pedagógusok személye, a szülő számára bizonyára az a legfontosabb, hogy biztonságban tudja a gyermekét. Csak ezek után következik a zeneiség a fontossági sorrendben (11%), ami meglepő és elgondolkodtató egy zenei óvodában.

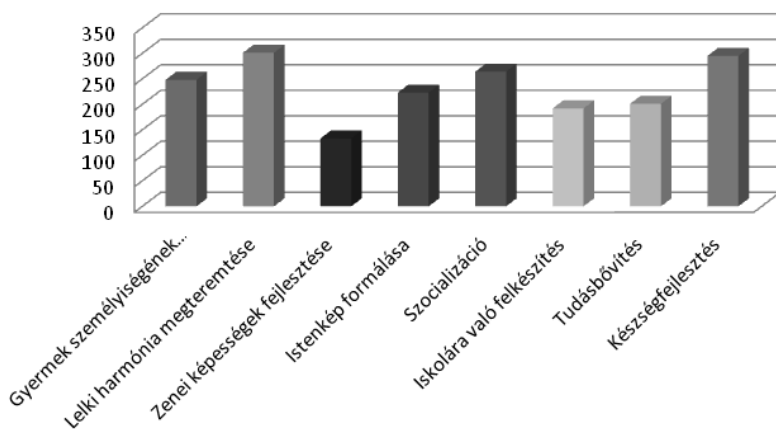
Óvodaválasztást befolyásoló tényezők

14. ábra. Az óvodaválasztást befolyásoló tényezők

Itt a 10% alatti kategóriába kerültek az olyan tárgyi tényezők, mint pl. az épület, a hely, a felszereltség stb., amelyek egy fogyasztói társadalom értékrendjében általában fontosabbnak minősülnek.

Elvárások az óvodával szemben

15. ábra. Elvárások az óvodával szemben

Az óvodával szemben támasztott elvárások tekintetében (15. ábra) fontosabbnak érzik a szülők a lelki harmónia megteremtését és a komplex készségfejlesztést. Annak ellenére, hogy zenei óvoda vagyunk, a zenei képességek fej-

lesztése mint szülői elvárás az utolsó helyen áll a rangsorban. Ebben bizonyára nagy szerepet játszik az egyházi jelleg, valamint az intézmény kommunikációja, vagyis hogy fontosnak tartjuk hangsúlyozni: Kodály elveit követve nem zénészeket nevelünk, hanem a zene szeretetére irányítjuk a gyermekek figyelmét, az a célunk, hogy szívesen és örömmel énekeljenek, hallgassanak zenét.

A kérdőív eredményeinek összegzése és elemzése

Összességében eredményesnek tekintem a felmérést, habár nem mindenben támasztotta alá feltevéseimet. A zenei nevelésnél fontosabbnak érzik a szülők a hitéleti nevelést és a lelkileg egészséges, kiegyensúlyozott személyiség kialakítását. Ez összhangban van a mi pedagógiai programunkkal és általában az evangélikus óvodák programjával. A „mit?” kérdésre tehát megkaptuk a választ. A „hogyan?” kérdésre maga a ZENE adhat választ, hiszen bebizonyosodott, hogy a szülők többsége számára a zene, beleértve az egyházzenét is, „léleksimogatás”.

Nagy tehát a szülők, hozzátartozók és nem utolsósorban az óvoda felelőssége abban, hogy valóban értéket közvetítünk-e. Úgy gondolom, az érték közvetítés nem szakad meg az óvoda kapujában. A gyermekek élményei kihatnak a család minden tagjára, így rajtuk keresztül a szülőket (is) neveljük.

MEGÚJULÁSI LEHETŐSÉGEK, JÓ GYAKORLATOK

Orff-féle zenepedagógiai bemutató foglalkozás a soltvadkerti Evangélikus Óvodában

A soltvadkerti óvoda pedagógiai programja kiemelten foglalkozik a gyermekek zenéhez fűződő viszonyával, de nagyon korrekten megfogalmazza az egyházi énekek nehézségi szintjét is.

„Mivel a zenei együttlét örömforrás, megalapozza a zenei anyanyelvet. Ugyanakkor a zenei élmények, az éneklés növelik a gyermek biztonságérzetét. A zene, az ének a legtöbb esetben fejleszti a testi képességeket is. A gyermek mozgásával, énekével egyéniségének megfelelő kifejezési rendszert alakíthat ki. Meglepően nagyobb a gyermekekre gyakorolt hatása a mozgással egybekötött éneklésnek, mint az egyszerű ének tanításának. Az óvodai dalanyag figyelembe veszi a gyermekek életkori sajátosságait (hangterjedelem, ritmus), ezt egészíti ki az egyházi énekanyag, ami ugyan hangterjedelemben bővebb, mint a gyermekek számára előírt, mégsem jelent problémát, mert zenehallgatásra használhatók” (Lakatosné Hachbold 42).

Dr. Fodor Katalin zenepedagógus évtizedek óta foglalkozik óvodás gyermekekkel a soltvadkert-i óvodában. Eredményes munkáját számos elismerés bizonyítja. Az Orff-pedagógiával való megismerkedése után olyannyira azonosulni tudott a módszerrel, hogy pedagógus szakmai napok, továbbképzések programjain népszerűsíti azt. (Evangélikus óvodák szakmai találkozója, 2015. november 17.)

Feltehetjük a kérdést: Kodály országában miért Orff-módszereket tanítunk a pedagógusoknak?

Andorka Péter fiatal zeneszerző, aki diplomamunkájában Orff és Kodály módszereit hasonlította össze, szintén felteszi a kérdést: Mit kellene tenni?

Úgy véli, hogy tanulnunk kell egymástól akár nemzetközi téren is. Semmit nem szabad azonnal elutasítanunk, vagy teljes mértékben átvennünk csupán azért, mert külföldi. „Egy biztos: tradíció, modernizáció és adaptáció egyidejűleg szükséges” (Andorka 2013). Pedagógusfórumokon hallható, hogy Kodály módszere az évtizedek változásai alatt „megbukott”, ami némileg „erős” kifejezés.

Módszertanilag a kodályi elvek alapján képzett pedagógusok nem tudták követni a megváltozott igényeket. Ezért ajánlatos a Kodály-módszer felülvizsgálata, a kor igényeihez való alakítása. A mai, vizuális ingerekkel is elárasztott gyermekek nem eléggé motiváltak a komolyzene hallgatásához és műveléséhez. Andorka szerint hazánkban a jó ritmusérzék fejlesztése nem a Kodály-módszer elvetését jelenti, hanem annak kiegészítését Orff-pedagógiájával, azaz a játékosság elvével.

Zeneovi Szentendrén Kodály elvei alapján

Az ún. Zeneovi (2. kép) hagyományos zenei készségfejlesztő foglalkozás sok-sok játékkal, énekkel, bábbal kísérve. A zenepedagógus együttműködik az óvodapedagógusokkal. A heti tervben szereplő dalokat, mondókákat beilleszti a tanmenetébe. Foglalkozásainak felépítése logikus, tematikailag jól átgondolt, az egyes részek egymásra épülnek. A zeneiség szakmailag a helyén van. A dalok változatosak, a gyermekek hangterjedelmének és életkori sajátosságainak megfelelőek. Mégsem lehet a kellő célt elérni mindezzel. Hiányzik a gyermekek motiváltsága, a mozgalmasság, az életöröm, az a fajta katartikus élmény, ami pl. egy színházi előadás vagy élőzenei koncert után marad a gyermekek lelkében. Pedig ezek az élmények elkísérik őket, és meghatározóvá válnak egész életük során.

Zenével nevelés a Szentendrei Evangélikus Zenei Óvodában

Amikor a szülők meghallják azt a szót, hogy „művészetterápia”, két-ségbeesnek, hogy beteg a gyermekük, pedig nem így van. Olyan elveken nyugvó prevenciós módszerről van szó, aminek a célja elsősorban a személyiség alakítása, fejlesztése, a gyermekekben levő feszültség oldása, az őket ért nehézségekkel való „megküzdési stratégiák” alkalmazása a művészet eszközeivel. Az óvodában Farkas Veronika művészetterapeuta heti rendszerességgel tart Zenefestés foglalkozást a gyermekeknek vegyes korcsoportban. (A foglalkozásról készült fotókat a 8. számú melléklet tartalmazza.)

A legutóbbi téma a madarak világába „röpítette” a gyerekeket. Edvard Grieg *Peer Gynt – Morning Mood* tételének zenéje adta a keretet a szituációs játékhoz. A gyerekek átélhették, milyen is lehet egy madárfiókának kikelni a tojásból, a felkelő nap fényénél együtt várni a többi fiókéval, amíg a madárszülők az eleséget hozzák, majd „kirepülni” a fészekből.

A foglalkozás második részében a zenei részlet újbóli felidézésével ki is fejezhették érzéseiket különféle technikákkal (porpasztell, tempera, olajpasztell). A zene és a képzőművészeti önkifejezés lehetőségének hatására megnyílnak azok a gyermekek is, akik addig zárkóztak voltak, lecsillapodnak a túlfűtöttek. Egyéni világlátásuk beleszövődik az alkotásba, az elmélyült munka eredményeképpen egyedi, megismételhetetlen művészi értékű munkák születnek.

ÖSSZEGZÉS

A fenti felmérések eredményei alapján kimondhatjuk, hogy az evangélikus óvodákban fontos feladatok várnak a szemléletmód formálásában az intézményvezetőre, a munkatársakra és a szülőkre egyaránt. Ha országosan is az élvonalba szeretnénk emelni óvodáinkat, ezeréves kultúránk gyöngyszemeit kell közvetítenünk a gyermekeknek a mai kor elvárásainak megfelelő, magas pedagógiai színvonalon.

Habár az egyházi intézmények konzervatív elveket vallanak, sosem szabad elzárkózni a modernizációs törekvések elől vagy netán az eredményes külföldi metodikák intézményre szabott adaptációjától.

Milyen válaszokat adhat egy evangélikus óvoda a mai kor kihívásaira?

- Nyitottság a különféle pedagógiai irányzatok befogadására
- Kritikai észrevételek, szűrők beépítése a világháló zenei kínálatába

- Pedagógusok zenei kompetenciájának növelése, továbbképzéseken való részvétel
- A zenének mint a személyiségfejlesztés eszközének sokrétű kihasználása

Feladatunk, hogy egységes adatbázisba *gyűjtsük* a már meglévő dalanyagunkat, szakértői csoport segítségével határozzuk meg, melyek azok a dalok, amelyeket óvodásokkal is énekelhetünk! *Ne feledjük el, hogy vannak évezredes keresztény hagyományaink, amelyek dalanyaga az egyházi évkör jeles napjaihoz illeszkedik, s tükrözi a néplélek Istenhez fűződő örök hűségét.* Ezek óvodai használatra történő összerendezése azonban már egy másik tanulmány témája kell legyen.

A magyarországi evangélikus intézmények önazonosságának meghatározása és megtartása, az *evangélikus közösségek hagyományainak megőrzése, továbbfejlesztése vagy megújítása* stratégiai szempontból elengedhetetlen ahhoz, hogy az intézmények lépést tudjanak tartani a mai kihívásokkal, és kellő alternatívát nyújtsanak a felnövekvő újabb nemzedékeknek.

Végül, de nem utolsósorban szeretnék köszönetet mondani minden óvodavezetőnek, aki korrekt és gyors válaszával segítette munkámat, e tanulmány létrejöttét, hozzájárult ahhoz, hogy összevethessük eredményeinket, céljainkat, lehetőségeinket.

Énekeljünk együtt az Úrnak új éneket!

IRODALOM

- Andorka Péter:* Az Orff koncepció bemutatása (Bp. 2013) p. 44–55.
Bónis Ferenc (szerk.): Kodály Zoltán: Visszatekintés I. (Zeneműkiadó, Bp. 1964)
Eősse László: Örökségünk Kodály (Osiris, Budapest, 2000) p. 173.
Forrai Katalin: Ének az óvodában (Editio Musica, Bp. 1992)
Galambos Ádám (szerk.): Bach közelében – vallomások a 330 éve született zeneszerzőről. Digitális könyv, forrás: <http://www.evangelikus.hu/bach-kozeleben-digitalliskonyvzent-olvashato-sorozat>
Kodály Zoltán: Zenei nevelés az óvodában (Bp. 1958) p. 2–15.
Kodály Zoltán: Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers (Bp. 1993)
Lakatosné Hachbold Éva: Evangélikus Egyházi Óvoda Pedagógiai Programja. Soltvadkert, 2013
Mészáros István: Óvodai zenei nevelésünk másfél évszázada (Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Bp. 1988) p. 81–83.

Törvények, rendelet

363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról 1. mell.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200363.KOR

(letöltés: 2016. április 8.)

Internetes források

Evangélikus Oktatási és Nevelési Stratégia (www.oktatas.lutheran.hu) (letöltés: 2016. január 18.)

Evangélikus óvodák pedagógiai programjai (www.oktatas.lutheran.hu) (letöltés: 2016. február 20–28.)

<http://adorate.hu/alternativ-zenepedagogiai-iranyzatok-a-20-szazadi-europaban/> (letöltés: 2016. március 24.)

http://kodaly.hu/hu/kodaly_zoltan/koncepcio (letöltés: 2016. március 14.)

<http://medit.lutheran.hu/konyvek/konyv-2282> – Protestáns tanügyi szemle 1942 (letöltés: 2016. március 24.)

<http://www.evangelikus.hu/evangelikus-altalanos-iskolak-elso-korustalalkozoja-2015> (letöltés: 2016. április 4.)

<http://www.zenci.hu/szocikk/prozodia#ixzz45JVvUa8I> (letöltés: 2016. április 8.)

<https://www.ksh.hu/> (letöltés: 2016. április 9.)

<http://www.okositortna.hu/terapiak/tsmt> (letöltés: 2016. április 18.)

Sing to the Lord a new song!

The renewal opportunities of religious and music education in the Evangelical kindergartens in Hungary

Opportunities of symbiosis in religious education and music in evangelical kindergartens of Hungary. In our knowledge-based society the educational institutions representing alternative pedagogical trends are gaining ground, whose performance-centered approach emphasizes the freedom of the individual and the importance of individual achievements against the community. We must say that ecclesiastical educational institutions, including kindergartens, have been in a competitive position. The Evangelical Church was also named after the Bach singing church. There are 26 evangelical kindergartens in Hungary. One way to advance evangelical kindergartens is through the promotion of the personality development effect of music and the value mediation. The purpose of my research is to compare the aspirations of institutions with the analysis of the pedagogical programs of evangelical kindergartens and examine the musical competences of kindergarten teachers in the light of the services. (Questionnaire research), as well as assessing and analyzing the relationship between the parents of the children of our children and the expectations of the kindergarten.

Based on the summed results we can say that what we have to do is to preserve, further develop or renew existing traditions of Lutheran communities from a strategic point of view, so that institutions can keep up with today's challenges.

Key words: nursery education, music education, competences, questionnaire, survey, strategy, tradition

Pevaj Gospodu novu pesmu!

Mogućnosti obnove religijskog i muzičkog obrazovanja u predškolskim ustanovama Evangelističke crkve u Mađarskoj

U našem društvu zasnovanom na znanju sve veći prostor dobijaju nastavno-vaspitne institucije koje zastupaju alternativne pedagoške pravce, a čija ideologija učinka zastupa slobodu pojedinca i lični učinak naspram zajednice. Mora se reći da su se nastavno-vaspitne institucije crkve, među njima i predškolske ustanove, našle u situaciji da se moraju boriti za svoje mesto. Jevanđelska crkva se po Bahu naziva i pevajućoj crkvi. Jedan od puteva za iskorak jevanđelskih vrtića je i korišćenje uticaja muzike na razvoj ličnosti i transfer vrednosti. Cilj ovog istraživanja je analiza programa jevanđelskih predškolskih ustanova, komparacija ciljeva institucija, ispitivanje muzičke kompetencije vaspitača (upitnik), potom ispitivanje i analiza ophođenja roditelja ka muzici, kao i opis njihovih očekivanja od institucije. Rezultati pokazuju da postoji prostor za dalje činjenje u pravcu očuvanja tradicija jevanđelskih zajednica, a njihov razvoj i obnova je strateški važan korak da bi se institucije mogle suočiti sa izazovima današnjice.

Ključne reči: predškolsko vaspitanje, muzičko vaspitanje, kompetencije, upitnik, ispitivanje, strategija, tradicija

Beérkezés időpontja: 2017. 12. 10.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 18.

Dr. habil. Örsi Julianna

· Történész, etnográfus, bölcsészdoktor, kandidátus (ethnographia), habilitált doktor (etnográfia – kulturális antropológia, címzetes főiskolai tanár, nyugdíjas múzeumigazgató (Türkeve), civil szervezeti vezető (Szolnok)
· kultura.kevi@gmail.com

TÖREKVÉSEK A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ SZELLEMI MEGÚJULÁSÁRA¹

Aspirations for the spiritual renewal of the Hungarian Reformed Church

Koraci ka duhovnoj obnovi Mađarske reformatske crkve

A 19. század utolsó negyedében a skóciai Edinburghból indult el a református egyház megújítására törekvő mozgalom, amelynek zászlóvivője Sommerville volt. A skót misszionárius számtalan országot bejárt, és hirdette a megújulást. Magyarországon 1888-ban tett egy alföldi körutat. Útján több ismert egykori tanítványa (Szalay József nagybecskereki, Kecskeméti Ferenc békési és Révész Mihály türkevei lelkészek) segítette. A nép fogékony lett az újításra. A 19–20. század fordulóján egyre inkább érződött Magyarországon is, hogy a református egyház megújulásra vár. A változtatás zászlóvivői a fiatalok lettek. Az első világháború és a trianoni békekötés után egymás után alakultak meg a különféle ifjúsági szervezetek, jelentek meg új egyházi lapok. Az első ifjúsági tömörülés, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület a 20. század első éveiben alakult meg, majd továbbiak követték (Bethlen Gábor Kör, magyar református diákszövetségek, cserkészmozgalom stb.). A két világháború között az egyik legjelentősebb ilyen szervezet a Soli Deo Gloria (1924–1950) volt. A diákszervezetek – azon kívül, hogy fontosnak tartották a református egyház szellemi megújulását – foglalkoztak a magyar társadalom szociális problémáival is. A társadalmi kérdések megoldására tett javaslataik a népi írók nézeteihez álltak legközelebb. A diákszervezetek a 20. század közepéig működhettek Magyarországon.

Kulcsszavak: megújulási mozgalom, magyar református egyház, alföldi missziós körút, diákszervezetek, Soli Deo Gloria, társadalmi problémák, szárszói konferenciák, népi írók, javaslatok a társadalmi változtatásra

¹ Ez az írás nagyban támaszkodik a szerző *Jászkunság* a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület 5. évkönyvében, 2017-ben megjelent munkára.

A 19. század utolsó időszakában a Magyar Református Egyházban is a válság jelei mutatkoztak. A korabeli leírások szerint kiürültek a templomok, az egyházközségekben is alig folyt érdemi munka. Nemcsak magyar jelen-ség volt ez. Skóciából (Edinburgh) és Amerikából indult el a változtatás gondolata, amelynek egyik elszánt hírnöke Sommerville volt. A nagyhatású missziót végző lelkész 1887–1888-ban Magyarországon is járt. Alföldi kör-útja nagy érdeklődést váltott ki. Ezrek hallgatták szuggesztív előadásait. Járt Mezőtúron, Gyomán, Békésen, Debrecenben, Túrkevéen, elment Nagybecs-kerekre, majd Erdélybe, sőt Moldvába is (Sommerville alföldi körútjáról részletesebben lásd Örsi 2017). Missziói útján fordítói voltak Kecskeméti Ferenc, Révész Mihály, Szalay József lelkészek, akik a teológia elvégzése után Edinburghban vagy Londonban már találkozhattak a lelkésszel, illet-ve már a teológián is hallhattak az új irányról Balogh Ferenc debreceni professzortól. Szalay József nagybecskereki lelkész például 25 alkalom-mal kísért el a skót misszionáriust, és fordította előadását ezen a körútján. A bácskai lelkész leányát később Karácsony Sándor, a megújulási mozga-lomban szerepet vállaló pedagógus vette feleségül. Habár azonnali változás nem történt, el volt hintve a gondolat, hogy változtatni kell a prédikálás stí-lusán, módszerén, a gyülekezet tagjai élénkebb egyházi életet igényelnek. A szolgáló egyháznak figyelnie kell a társadalmi igényekre, hozzá kell jár-ulnia a társadalmi feszültségek oldásához. Az erjedési folyamat különö-sen Békés megyében talált táptalajra. Egyesek megmaradtak a református egyház működésének jobbításánál, mint például a makói származású Kec-skeméti Ferenc, aki még újságot is alapított. Kecskeméti az 1880-as évti-zed elején Amerikában járt missziós úton. Onnan hozhatott újabb szellemi gondolatokat. Mellesleg New Yorkban ő alapította az első magyar presbi-teriánus templomot (egyházközséget). A 20. század elején politikai pályá-ra lépett. Volt, ahol az elégedetlenség az egyháztagokat az ekkortájt éledő szektákhoz vezette. A fellépő békési paraszt ígéhirdetőkről Szigeti Jenő írt (Szigeti 1981). Kecskeméti Ferenc és Révész Mihály alkalmi kiadványo-kat készített Sommerville útjáról. A helyi lapok is közöltek tudósításokat, sőt még egy polémia is kialakult Révész Mihály túrkevei és Szél Farkas gyomai segédlelkész között a skót tudós gondolatai kapcsán. A mezőtúri és túrkevei házigazda lelkészek az idősebb korosztály tagjaiként lehetőséget adtak a szónoknak, de mérsékelt hozzáállást képviseltek. A Túrkevéen szol-gáló Harsányi Sándor népes családjában gyakorlat lett a missziós munka, amely során fiai Amerikában szervezték a magyar református közössége-ket. A legfiatalabb Harsányi a gyomai egyházközség, majd békés-bánáti esperesként nagyobb terület egyházügyeit intézte. Harsányi Sándor vejei (Kecskeméti Ferenc, Révész Mihály) itthon hirdették az ígét. Mellesleg

Kecskeméti Ferenc országgyűlési képviselőként is felvállalta a vidéki szegénység ügyét.

A 20. század elején a háborús évek megakasztották a belső egyházreformálást. Lelkészeink egy része a harctérre került, többen oda is veszttek a fronton. A tábori lelkeszi szolgálat viszont nagyban hozzájárult a katonák lelki egyensúlyának megtartásához. A tábori lelkész feladatai közé tartozott a lelkeszi feladatokon (szertartásokon) túl a halottak nyilvántartásba vétele és kapcsolatfelvétel a családdal. Az első világháborúban 2400 tábori lelkész szolgált (Tábori lelkészek, internet: 2017. 12. 16.). A hadifogolytáborokba kerültek túlélési esélyeit növelte egy-egy közöttük tevékenykedő tanító és lelkész, pl. Nyikolszk Uszurszkiban a karcagi Nagy László (Örsi 2016b; Bojtos 2017).

Az első világháború politikai lezárását jelentő trianoni békeszerződést a nemzet nagy tragédiájaként élte át a magyarság. A területvesztésen, a természeti értékek elvesztésén, a gazdasági térszívesen kívül igen jelentős volt az emberi veszteség. A kb. 660 ezer hősi halott mellett veszteség volt az elcsatolt területeken élők kiszakítása a magyar nemzettestből. Magyarország elvesztette a magyar lakosság 33%-át, a népesség 58%-át, mintegy 10 millió főt! „A református egyház gyülekezeteinek száma 2073-ról 1012-re (48,8%) zsugorodott, 2 621 328 tagjából pedig 1 632 852 (62,3%) maradt” (Barcza 33). Mintha a trianoni békeszerződés mellbe vágó ténye felrázta volna a magyar lelkészeket, egyszerre csak felemelik a hangjukat: reformáció kell az egyházon belül is. Egymás után jelennek meg az új folyóiratok (*Reformáció, Hit és Élet*) változást sürgető cikkekkkel Forgács Gyula, Révész Imre tollából. 1920 augusztusában 34 lelkész Pécelen, majd 1921-ben 131 lelkész, gondnok, tanító, presbiter Kunhegyesen gyűlt össze, hogy megvitassa a kialakult helyzetet. Memorandumukat benyújtották a zsinathoz, de egyelőre visszhangtalan maradt, bár a *Kálvinista Szemlé*ben (Memorandum 1921) nyomtatásban is megjelent.

A kezdeményezés hamarosan mozgalommá fejlődött. Két irányzat alakult ki: a) A lelkésznek a történelmi kálvinizmus jegyében szerepet kell vállalnia az egyház, a társadalom életében. Ez akár politikai szerepvállalás is lehet. Ők alapították meg a Kálvinista Politikai Szövetséget. Politikai, kulturális, gazdasági és szociális programot dolgoztak ki. Birtokpolitikájuk a harmadik utas elképzelés, a kertgazdaság. Szorgalmazták a kisipar támogatását. Ennek újságokban (pl. *Magyar Út*) hangot is adtak. Ezen irányzatnak a képviselője volt a jelen írásban bemutatott SDG utazó titkára, Pap Béla és az újsága köré szerveződött szerzői gárda (népi írók). b) „A gyülekezeti lelképásztor ne politizáljon. A politikát bízva világi előljáróira” (Barcza 37). Ezt az álláspontot képviselte például Baltazár Dezső. Ravasz László szerint „vannak olyan munkák, amelyeket az egyház maga

nem tud úgy elvégezni, mint ahogyan az egyesületek elvégzik” (Barcza 38). A lelkész tehát maradjon semleges, különböző civil szervezetek vállalják fel a politikai küzdelmet.

A kor történelmi helyzete azonban egyre kevésbé engedte meg a paszszív külső szemlélődést. Időnként az egyház felső vezetőit is állásfoglalásra kényszerítette. Szembe kellett nézni az antikrisztusi eszme terjedésével keletről ugyanúgy, mint a német nemzeti szocializmus fellángolásával nyugatról. A bolsevizmus és a náciizmus egyaránt ellenség. Az Egyetemes Konvent is egyre nagyobb figyelmet fordított a belmisszióra. 1927-ben létre is hozott egy Belmissziói Bizottságot a református egyházi élet elmélyítésére, a református keresztyén hit- és öntudat felébresztésére. Feladatául három tevékenységet határoztak meg: a) a szeretetmunkák figyelemmel kísérése, b) belmissziói intézmények alapítása és munkájuk ellenőrzése, c) a belmissziói jelentések megvitatása és jelentési kötelezettség a konvent felé. 1933-ban a zsinat törvénybe foglalta a belmissziós munka legfontosabb területeit, amelyek a következők: a) Isten ígéjének hirdetése szóban és írásban az egyházi szertartásokon kívül, b) vallásos nevelés az ifjúság körében (pl. egyesületekben), c) az egyháztagok látogatása, d) szegénygondozás, szeretetmunka (diakónia), e) szórványgondozás. A feladat meghatározása komoly társadalmi bázis meglétét feltételezte. Sorra jöttek létre a különféle olyan református vallási egyesületek, amelyek vállalták a belmissziós munkát. 1927-ben már a következő szervezetek végeztek ilyen irányú tevékenységet:

Keresztyén Ifjúsági Egyesület református ága (RKIE)
 Vasárnapi Iskolai Szövetség
 Magyar Kálvin Szövetség
 Magyar Keresztyén Leányegyesületek Nemzeti Szövetsége
 Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége (SDG)
 Magyar Traktátus Társulat
 Hit és Szolgálat Mozgalma
 Országos Református Lelkészegyesület
 Bethánia Egylet Szikszai Köre
 Lorántffy Zsuzsánna Nőegylet
 Filadelfia Diakonissza Egylet
 Református Lelkésznék Országos Szövetsége
 Református Tanítók Evangéliumi Szövetsége
 Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákok Szövetségének református ága (Barcza 50).

Az egyesületek lefedték a magyar református társadalmat, de azon belül kiemelt fontosságot tulajdonítottak a fiatal korosztály bevonásának az egye-

sületi munkába. Először az egyetemisták voltak a kiemelt célcsoport, de hamarosan a középiskolai korosztály is azzá vált. 1934-ben a RKIE és az SDG közös rendezésében tartották meg a Magyar Testvériség első konferenciáját, „ahol főiskolások és földműves ifjak együtt tárgyalták keresztyén hitünk és magyarságunk kérdéseit” (Barcza 53).

IFJÚSÁGI SZERVEZETEK, DIÁKSZÖVETSÉGEK

Keresztyén Ifjúsági Egyesület református ága (RKIE)

A fiatalokkal való foglalkozás nem új keletű és nem is csak a református egyházra jellemző. 1844-ben Angliában alakult meg az első csoport, amely célul tűzte ki azon fiatalok összefogását, akik elfogadják Jézus Krisztust megváltójuknak és a Szentírás szerint akarnak élni. A kezdeményezés hamarosan mozgalommá fejlődött Angliában, Svájcban, Skóciában, Németországban. Magyarországon először a katolikusok, majd a protestánsok is követik a példát. Budapesten történnek kezdeményezések először, de a Debreceni Kollégium tanárai is felfigyelnek az európai jelenségre. Balogh Ferenc franciaországi és angliai útjai során találkozik a mozgalommal, Csiky Lajos az edinburghi hittanhallgatók missziói társulásáról tudósít. Révész Imre Kálvinról írt műve nagy hatást gyakorolt Szabó Aladárra. Az egyháztörténész Révész Imre Sommerville magyarországi utazásáról szólva megállapítja, hogy itt ekkor (az 1880-as években) még az ébredés várat magára. Kétségtelen azonban, hogy a külföldön járt ifjú teológusok (a makói Kecskeméti Ferenc és a nagybecskereki Szalay József) magukkal hozták a gondolatot. A belmissziós ébresztő munka azonban Szilassy Aladárhoz és Szabó Aladárhoz köthető. Szilassy svájci kapcsolatai révén eszmei és anyagi támogatást kapott az egyesületalapításhoz. Elnöke lett a 1883-ban megalapított egyesületnek. Titkári teendőkkel az akkor negyedéves teológus hallgatót, Szabó Aladárt bízták meg. Mindketten és mások is elkötelezett tagjai lettek a KIE mozgalomnak életük végéig. Az egyesület az alakulás, átalakulás, hivatalos elismertetés, székhelykeresés megannyi buktatóján túljutva egyre népszerűbb lett. A fővárosban főleg Kispesten, Újpesten és Kőbányán fejtett ki jelentősebb tevékenységet. Az 1900-as években már vidéken is alakultak szervezetek. A vidéki ifjúság szervezését fontosnak tartván 1907-ben úgynevezett utazótitkári állást létesítettek, betöltője a kapcsolattartást, a szervezést kapta feladatául. Az első utazótitkár a mezőtúri Kónya Gábor lett, aki fél év alatt 52 helységet látogatott meg, 100 lelkészt keresett fel a mozgalomhoz való csatlakozási felhívással. Munkáját csak 1909 októberéig folytatta, mert akkor Mezőtúr meghívta az újjvárosi gyülekezethez lel-

késznek. Munkáját Megyericsy Béla folytatta, akinek munkásságából négy területet emelhetünk ki. Ezek a következők:

1) Sok fiatalot megnyert a KIE-nek, közöttük Karácsony Sándort is. Új ifjúsági lapot indított *Magyarság* címmel. Az ő idejében kezdődtek a nagy országos konferenciák. Az elsőt Karcagon tartották 1921-ben, amelyen 99 településről 400-an vettek részt.

2) Szerepe volt a cserkészmozgalom hazai elterjesztésében. 1910-ben szervezték meg az első magyar cserkészcsapatot a KIE keretében.

3) Az első világháború idején ő nyitotta meg az első katonaothont a sebesültek ápolására, amelyet továbbiak követtek. Felvették a kapcsolatot a katonák, hadifoglyok családjával. Az amerikai testvérszervezet (YMCA) például 9000 magyar hadifoglyot (Kovács 66), köztük sok alföldit segített a hazatéréshez. Erről részletesen beszámol karcagi Nagy László tanító-lelkész a fennmaradt írásaiban (Örsi 2016b; Bojtos 2017).

4) Megyericsy Béla munkáját nagyban segítették külföldi (svájci, holland, német) kapcsolatai. Tekintélyt szerzett hazájának. Magyar diákokat amerikai ösztöndíjhoz juttatott. Dunavecsén vezetőképző táborokat szervezett. Ezek a táborok a lelki ébredés helyei, e fiatalok pedig a népi vonal érvényesítői lettek.

Az 1920-as években új korszak kezdődött. Az új vezetők felekezeti közötti szövetség létrehozásán fáradoztak. Ennek az időszaknak emblematisztikus személyisége volt Töltéssy Zoltán titkár és Kovács Péter földműves titkár. Az ágazati munkát elsősorban a falusi ifjúság felé fordulás jellemezte. Ugyanezen szemlélet hatotta át a Sárospataki Kollégium két ifjú tanárának, Uj-szászy Kálmánnak és Szabó Zoltánnak a kezdeményezését is a faluszeminárium munkái beindításakor. Az 1930-as évek közepén a Konvent elismerte, sőt szorgalmazta is a református ági munkát. A KIE ekkor már 353 tagszervezetet számlált, mintegy 10 000 taggal. A népszerűsége tovább növekedett. 1943-ban már 867 gyülekezetben vannak jelen 38 031 taggal (a református 12–21 éves magyar fiatalok 22,6%-a; Kovács 70). Legnépszerűbb akcióik a körzeti konferenciák voltak. Négyévente nemzeti konferenciát rendeztek. Ilyenre került sor Karcagon, Kisújszálláson, Kecskeméten, Debrecenben, Losoncon. A sort a második világháború szakította meg. Megemlíthető az 1931-ben a korabeli családkép formálására szervezett kecskeméti konferencia, amelynek anyagát később megjelentették (Batiz 1942; Kiss 1943; Sebestyén 1942; Karácsony é. n.). Továbbra is nagy hangsúlyt helyeztek a saját sajtó (*Ébresztő, Református Ifjúság, Magyar Ifjúság*) jelenlétére. Ismert költők, írók (Áprily Lajos, Weöres Sándor, Képes Géza, Darvas József stb.) kaptak itt megjelentetési lehetőséget.

A KIE működésének utolsó szakaszában tovább fokozódott a nép, a nemzet iránti elkötelezettsége. Ezt mutatja a népiskolák működtetése

abból a célból, hogy a vidéknek értelmiséget képezzen. Sorra szervezték a népfőiskolákat az Alföldön (Hódmezővásárhely, Orosháza, Szeghalom, Kecskemét, Nagytarcsa, Tyukod, Kocsord), Sárospatakon, a Dunántúlon (Pápa, Veszprém, Gyöngyös stb.). 57 településen 4819 protestáns fiatal vett részt ezeken a képzéseken (Kovács 1993: 76). A falu gondjainak feltárására vállalkoztak a teológushallgatók, fiatal néprajzkutatók, szociológusok a Bodroghelyen vagy az Ormánságban stb. Kevésbé ismert, de egyéb sikeres akcióik is voltak. (Például a Falum ifjúságának élete című pályázat). A sárospataki faluszeminárium és a regőscserkészlet sikere láttán Újszászy Kálmán és Szabó Zoltán módszertani útmutató és pedagógiai terv megírására is kapott megbízatást (Szabó 1938; Újszászy 1938). A népfőiskolák 1948-ig tovább működtek. A KIE végleges feloszlására 1950-ben került sor. „A KIE két legismertebb vezetője ellen 1951-ben bírósági eljárás indult, és Pógyor Istvánt 12 évre, a kitelepítésből visszahurcolt Teleki Lászlót pedig államellenes összeesküvés címén 7 évre ítélték el... A KIE elleni utolsó nagy támadás 1967-ben volt, amikor öt volt KIE-vezető ellen államellenes összeesküvésre való előkészület címén pert indítottak” (Kovács 79).

Bethlen Gábor Kör

A Bethlen Gábor Kör a másik legrégebbi szervezeti formáció, amely a diákoknak nyújtott vallásos, tudományos, ismeretterjesztő, kulturális programokat. Budapesten, Kolozsváron, Debrecenben alakultak meg az első körök 1901 és 1903 között. Egyéb felsőfokú intézményekben is követték a példát (Keszthely, Magyaróvár, Pécs, Szeged). Alapítói között ott volt Megyericsy Béla, Révész Imre, Makkai Sándor és mások. Az alapszabály értelmében 30 (később 25 év) volt a felső korhatár. Először műegyetemi és teológiai hallgatók aktivizálták magukat. A társadalom aktuális kérdéseiről is hallhattak előadásokat neves íróktól (Erdélyi József, Féja Géza, Juhász Géza, Németh László). Bajcsy-Zsilinszky Endre az új magyar társadalomról kialakult nézeteit osztotta meg a hallgatósággal. Előadók között ott volt Kovács Imre, Matolcsy Mátyás is. Bethlen Gábor körök alakulására középiskolákban is volt példa (Karcag, Kisújszállás, Kunszentmiklós stb.). Kiemelkedik a szegediek Bethlen Gábor Körének munkája különösen az 1920-as évek második felétől. Előadók között ott volt Darvas József, Illyés Gyula, Geszti Nagy László, Szabó Dezső, Veres Péter. Itt formálódott a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma és a Márciusi Front (Bibó István, Buday György, Erdei Ferenc, Kiss Sándor, Ortutay Gyula és társai) programja.

A Bethlen Gábor Kör szervezetei nem tömörültek szövetségbe, önállóak voltak. Tevékenységük általában nem jutott el a vallási ébredési mozgalom

szintjéig. Megmaradtak az önképző szinten. Ugyanakkor beléptek az Országos Protestáns Diákszövetségbe.

Országos Magyar Protestáns Diákszövetség

Az Országos Magyar Protestáns Diákszövetség 1921-ben jött létre a magyar protestáns ifjúság egységes képviselte érdekében. Nem bizonyult igazán hatékonynak. Ugyanakkor voltak hasznos kezdeményezései (pl. a diákok külföldi cseriprogramja). Saját kiadású könyvsorozatában sok hasznos olvasmány jelent meg (például Cs. Szabó László: *Levelek a száműzetésből*). Kiemelendő, hogy egy 1933-ban megrendezett konferenciájukon itt léptek fel a diákok először egységesen a fasizmus ellen (Páll 104).

Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség

A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség ugyancsak a 20. század elején lépett színre. A bölcsőjénél ott segítette id. Szilassy Aladár, John Mott, a Keresztyén Diákok Világszövetségének főtitkára. A tagjai hittek abban, hogy a világ evangelizációja erre a nemzedékre vár. Makkai Sándor szerint „[a] világ jövődő intellektuális vezéreit kell meghódítani a Krisztusnak, mert ez fogja megváltoztatni a világképét, Isten dicsőségére... Egyházunk missziói öntudata és munkája nem kis részben az ő [John Mott] hatása alá került személyiségek felelősségének felébredéséből indult ki” (Páll 105). Az egyik legaktívabb képviselője volt itthon Victor János, a magyar mozgalom főtitkára. Az alapító tagok között említhetünk több ismertté vált személyiséget: Benkő István, Bereczky Albert, Cseh-Szombaty László, Deme László, Forgács Gyula, Fülep Lajos, Gombos Ferenc, Kákicsi Kiss Géza, Makkai Sándor, Révész Imre, Tildy Zoltán. Újságuk a *Diákvilág* címet viselte. Az egyházi megújulás követelésén túl a társadalmi megújulás szükségességét is hirdették. Egyesek eljutottak a Tanácsköztársaság törekvéseinek támogatásáig, mások (azt megelőzően) az első világháború ellen emelték fel szavukat. Társadalmi érzékenységük, látásmódjuk alakulására nagy hatást gyakorolt Szabó Dezső. A magyar társadalomtörténet jelentős eredményei között tarthatjuk számon e szervezet cserkészcsapata színeiben az Ormánságban végzett falukutatót (Elek et al. [szerk.] 1936). A Keresztyén Diákszövetségben fogalmazódott meg egy kelet-európai intézet terve. Szerveztek tábortokat, kiadtak könyveket, majd a *Diákvilág* újságot felváltotta az *Erő* című lapjuk. Az újságszerkesztésbe igyekeztek minél több fiatal bevonni. A legnagyobb feladatot azonban Karácsony Sándor vállalta hosszú ideig, akinek szuggesztív hatása az új nemzedék magatartásán

is lemérhető. Jórészt neki köszönhető, hogy a szervezet 1945 után is fenn tudott maradni egy ideig.

Cserkészmozgalom

Az 1908-ban – R. Baden Powell könyve nyomán – Angliából elindult ifjúsági mozgalom hamarosan világméretűvé vált. A magyarországi elterjesztésében több olyan személynek volt szerepe, aki már az eddig bemutatott diák-szervezetekben is ott volt: ifj. Szilassy Aladár, Megyeresy Béla, Papp Gyula, Victor János. 1912 végén irányításukkal megalakult a Magyar Cserkészszövetség. Kezdetektől keresztyén és nemzeti jellegével különbözött nyugat-európai társszervezeteitől. Egyházi és világi sajtó egyaránt közreműködött a népszerűsítésében. A népszerűségét mutatja, hogy míg 1914-ben 3000 tagja volt, addig 1925-ben már 25 000 (G. Szabó 116). Római katolikus, református és zsidó szervezetek is alakultak. A vallási alapon szerveződő csoportosulások között mindvégig volt némi ellentét. A reformátusok un. Ichthüs (Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó) cserkészek voltak, akik ragaszkodtak a protestáns hagyományokhoz, világnézethez. „Az Ichthüs a keresztyén és nemzeti alapokon álló mozgalmon belül igen nyomatékosan a vallás oldalára tette a hangsúlyt. A magyarság jövőjét csak mély vallási megújulástól remélte” – fogalmaz G. Szabó Botond Papp Gyula nyomán (G. Szabó 131). A cserkészszervezet a 12–18 éves fiataloknak (elsősorban fiúknak) adott életviteli programot. A mozgalomban való részvétel önkéntes volt. A fiatalokat színes, természetközeli programokkal biztatták cselekvésre, egyéni kezdeményezésre. Az élményeket elsősorban táborokban szerezték. Az őrökbe, rajokba, csapatokba szervezett fiatalok vezetői példaképül szolgáltak. A cserkésztvény 10 pontból állt:

1. A cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond.
2. A cserkész híven teljesíti kötelességét.
3. A cserkész ahol tud, segít.
4. A cserkész minden cserkészt testvérének tekint.
5. A cserkész másokkal szemben gyöngéd, magával szemben szigorú.
6. A cserkész szereti a természetet, jó az állatokhoz, és kíméli a növényeket.
7. A cserkész feljebbvalóinak jó lélekkel és készségesen engedelmeskedik.
8. A cserkész vidám és meggondolt.
9. A cserkész takarékos.
10. A cserkész testben és lélekben tiszta” (G. Szabó 118).

Minden őrnek saját neve (általában történelmi hősök nevét választották), zászlaja, felszerelése és pénztára volt. Saját céljaikat, programjaikat

önállóan fogalmazták meg. Ez adta specializációjukat is. Próbátételeken kellett átesniük.

A 18. évet betöltötték az öregcserkészek, regőscserkészek. Ők egyre többet foglalkoztak a társadalmi kérdésekkel. Közülük kerültek ki a népi gondolat terjesztői és a falukutató mozgalom munkásai. Az Ormánság- és a Bodrogek-kutatás a legismertebb. „Teleki Pálnak [a cserkészsövetség vezetője] kezdeményező szerepe volt abban, hogy a »nép közé járás« tudományos igényű falukutatássá fejlődött (G. Szabó 126).” Ilyen munka folyt Sárospatakon, Szegeden és Debrecenben is.

A cserkészmozgalom országos vezetői közt ott találjuk a kor ismert személyiségeit. A teljesség igénye nélkül kiemelek néhányat közülük. Országos elnök Karácsony Sándor; társelnökök: Boldizsár Iván, Ortutay Gyula, Tamási Áron; tiszteletbeli társelnök: Mády Zoltán; országos férfi cserkészvezető tisz: Vörös Károly; országos kiscserkész vezetőtisz: Morvay István; országos külügyi vezető: Teleki László dr.; országos társadalmi vezető (propaganda, sajtófelelős): dr. Göncz Árpád; az Országos Intézőbizottság tagjai: Szolnoki Lajos, Klaniczay Tibor, Tárkány-Szűcs Ernő, Péter László, Béres Ferenc, Lajos Árpád, Varga Domokos, Nagy Gyula, Morvay Péter. Valamennyien jeles írók, tudósok, politikusok lettek.

Noha 1930-tól az állam kötelezővé tette a leventeképzést, a cserkészmozgalom népszerűsége egyre növekedett. 1928-ban 1102, 1937-ben 1659 cserkészcsapat működött. A budapestin kívül 13 alföldi, 2 dunántúli, 2 észak-magyarországi református fiúgimnáziumban van ekkor cserkészcsapat. Az alföldi települések a következők: Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hódmezővásárhely, Karcag, Kecskemét, Kiskunhalas, Kisújszállás, Kunszentmiklós, Mezőtúr, Nagykőrös, Szeghalom. 1945-ben már 50 ezerre tehető a cserkészek száma (G. Szabó 138). Az új politikai vezetés 1948-ban ezt az ifjúsági szervezetet – felhasználva módszereit, tagságát – beolvasztotta az újonnan létrehozott Úttörő mozgalomba.

Soli Deo Gloria Szövetség (SDG)

Az újabb ifjúsági mozgalom irányzatához Hollandiából vette a példát Sebestyén Jenő budapesti teológianár, és osztotta meg a gondolatot tanítványaival: Töltéssy Zoltánnal és Ecsedy Aladárral. 1921 nyarán Siófokon 30-an megalapították a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségét. Az alapítók: Daróczi Sándor, Zsíros József, Csizmadia Dániel, Halasi Miklós, Szőke Imre, Zombory Sándor, Fogarassy Dezső, Horváth László, Mirtse Árpád, Balogh Vilmos, Hegyi Sándor, Fekete Károly, dr. Halmi János, Töltéssy Zoltán, Fábián Gábor, Tóth Endre, Gáty Ferenc, Ury Ferenc,

Csontos Béla, Perbáth Ferenc, Benke József, Vincze Károly, Dobos Dezső, Nagy Sándor Béla, Ecsedy Aladár, Apostol János, Szabó Zoltán, Baló Pál, Zajti Ferenc (Denke 147). Az ifjúságot cselekvésre akarták ösztönözni. Új lelkesítő ideálban gondolkodtak, amely a tettek mezejére lép, aktivizálja a fiatalokat. A csoport lelki vezére Töltéssy Zoltán lett, és az is maradt haláláig. A hivatalos civil szervezeti formát alapszabályával együtt azonban csak 1925-ben fogadta el a Duna melléki Református Egyházkerület felterjesztésére a Konvent, majd 1927-ben hagyta jóvá a Belügyminisztérium. 1934-ben az alapszabályt némileg megváltoztatták. A végleges elfogadására 1935-ben került sor. (A teljes szövegét lásd Tenke Sándor [szerk.] 1993 függelékben: 480–488.) Ekkorra már túl voltak több konferencia megrendezésén (Gönc, Gödöllő), és szövetséget alkotott a négy teológiai akadémia tettere kész ifjúsága. Budapest lett a központi székhely. Az Országos Központ többször változtatta a székhelyét, de mindvégig Budapesten maradt. (Múzeum krt. 10., Kálvin tér 7., Lónyay u. 7., Múzeum krt. 37., Üllői u. 25., Kálvin tér 8.) Legfőbb céljuk az ifjúság és az egész magyar társadalom lelki ébresztése volt. A megvalósításra újabbnál újabb eszközöket találtak. Ezt segítették Töltéssy Zoltán amerikai tapasztalatai is. A szövetséget elnök és alelnökök irányították. Az operatív munkát az Intéző Bizottság, az Egyházkerületi Bizottság és az Elnöki Tanács segítette. A szövetség védnöke valamely magas rangú főméltóság volt. (Az SDG teljes tisztikarának névsorát [1924–1949] lásd Tenke Sándor [szerk.] 1993 függelékben: 465–479.) A szövetség legmagasabb fóruma pedig a közgyűlés, amelynek résztvevői a tagok (egyéni és tagegyesületek) voltak. A tagok tagsági díjjal és önkéntes munkával támogatták a szervezet működését. Az SDG-nek hamarosan lett jelvénye, címere, zászlaja is. Az égő szívet tartó kézhez fűzött szalagon a Soli Deo Gloria (Egyedül Istené a dicsőség) emlékeztette a tagokat fogadalmukra és kötődésükre Istenhez. A szövetséghez kezdetben a teológushallgatók tartoztak, majd más egyetemek, főiskolák diákjai is csatlakoztak, bibliaköröket alkotva. Élénk SDG-munka folyt Budapesten és vidéken (Debrecen, Szeged, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Nagykőrös, Sopron, Pápa, Veszprém, Székesfehérvár, Sárospatak). Később a szervezést kiterjesztették a középiskolákra is. Ők nagykollégiumban, a fiatalabbak kiskollégiumban dolgoztak. A fiatalabbakat az idősebbek irányították. Az Országos Központnak gondja volt a vezetőképzésre. A központtal való kapcsolatot az utazótitkárok tartották. Az irányítószerv a tagszervezetekkel élénk levelezést folytatott, és előadókat is biztosított. Az SDG más diákszervezetekkel is kapcsolatot tartott (például KIE, Bethlen Gábor Kör). Egyesek itt is, ott is dolgoztak. Alkalmi közös rendezvényeik is voltak, bár nem volt mindig felhőtlen az együttműködés (például az Országos Protestáns Diákszövetséggel). Lapot

is alapítottak a hatékony információ áramoltatására (*Református Diákmozgalom* 1925–1932, *Új Magyarország* 1932–1934, *Magyar Út*. A *Magyar Út* radikalizálódása miatt 1935-ben magánkézbe került. Pap Béla lett a tulajdonosa. Ez a lap 1944 végén szűnt meg). Az Egyetemes Konvent időnként egy-egy, a kor társadalmi kérdéseit feszegető előadás kapcsán mérsékletre intette a szervezetet. Az előadók a népi írók, fiatal tudósok, művészek köréből kerültek ki. Később Szárszó lett a konferencia állandó helye. (Néhány részvevő közülük: Barcza Gedeon, Boda József, Bódás János, Budai Gergely, Darányi Lajos, Dobos Károly, Döbrössy Lajos, Fülep Lajos, Galambos Zoltán, Imre Lajos, Karácsony Sándor, Kiss Antal Jenő, Kiss Géza, Kiss Sándor, Koncz Sándor, Kovács Bálint, Kovács Péter, László Dezső, Maller Kálmán, Mester István, Morvay István, Pap Béla, Pap Géza, Sebestyén Jenő, Soós Géza, Szőke Imre, Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Kodolányi János, Kovács Imre, Nagy István, Németh László, Sinka István [Denke 192].) Előadások országos konferenciákon a következő helyeken voltak: Kiliti-Siófok, Gödöllő, Kápolnásnyék, Vekerle-telep, Aggtelek, Poroszló, Diósgyőr, Bakonyszentkirály, Cegléd, Mezőszentgyörgy, Gönc, Zánka, Budapest, Debrecen, Eger, Tata, Polgárdi, Fadd, Balatonszárszó (Denke 186). A szárszói tanácskozás 1928-tól 1948-ig az „egész hazai reformátuságunk hitbéli megújítását, azzal együtt társadalmi felelősségének ébresztését is szolgálta” (Denke 189). A tanácskozásokon részt vettek más országok és felekezetek küldöttei is. 1930-tól rendszeressé vált a virágvasárnapi konferencia a fővárosban. A vita segítette az egységes szemlélet kialakulását. A programokban helyet kapott a népdal-, népijáték-tanítás, a néprajzi tárggyűjtés, a terepmunka. Saját településükön a tagok adományokat gyűjtöttek, a szövetség kiadványait terjesztették, mozgó könyvtárakat működtettek.

A szövetség néhány fontos dokumentuma világnézeti, már-már politikai állásfoglalást mutat. Ilyen a szövetség Elvi programja (1928) és a Memorandum (1934).

Az Elvi program „teljes erejével küzd a kálvinista világnézetnek, egyfelől a magán- és családi, másfelől a nemzeti, gazdasági és társadalmi élet minden vonatkozásában való diadalra juttatásáért” (Denke 197). Célkitűzéseiben elsősorban a szegényebb diákok életkörülményeinek, tanulási lehetőségének javítását fogalmazza meg (olcsó református internátus, menza, alapítványok, intézmények létrehozása, külföldi tanulmányok, kirándulások támogatása, könyvtárak hozzáférési lehetőségének biztosítása, félárú vasúti jegyek, vizsgadíjak mérséklése, ruhaneművel, tanszerrel való ellátás, a diákok kapcsolatteremtése a helybeli családokkal).

A „Cselekedjen az egyház... A fiatalság felirata a református püspökhöz és a Konventhez” című memorandumot az egyház vezetőinek címezték.

Ebben már az új vezetés (Főnyad Dezső, Soós Géza, Pap Béla és mások) a fiatalság, a magyar nemzet megmentésére szólította fel az egyházi vezetőket. Hivatkozva a nagy társadalmi feszültségeket okozó jelenségekre (egyke, nagybirtok, testi-lelki pusztulás) reformokat javasolnak:

A kiháló gyülekezetek benépesítésére megfontolt telepítéspolitikával az agrárproletároknak biztosítsanak áttelepülési lehetőséget, és ne idegeneknek.

Radikális birtokreformra van szükség, amelyben a nagybirtokosok magántulajdon-felhalmozását meg kell akadályozni. A magántulajdon ugyanis szentség, Istené. A földi javakat Ő ugyanis csak használatra bízza ránk. A rossz szemléletből fakad minden rossz (kivándorlás, egyke, erkölcsi romlás stb.).

Egy új örökösödési törvényben minden gyerek azonos jogokkal rendelkezzen. Négygyermekes család a kívánatos.

Az új gazdasági rendszer a gabonatermesztésről a gyümölcsstermesztésre helyezze a hangsúlyt.

A közoktatást át kell szervezni, amelyben kapjon központi szerepet a hungarológia (a magyar nemzet múltja, jelene, földje, életmódja, szokásai, hagyománya, népművészete, népzeneje stb.). A nemzetnek szüksége van a közös tudatra, amely erőt ad a belső megújulásra.

Időközben kitört a második világháború. Magyarország és más kisnépek belekényszerültek a nagyhatalmak által diktált politikai helyzetbe. Az ország politikai vezetése egyre inkább jobbra tolódott, másrészt kényszerhelyzetbe került. A társadalmi elégedetlenség sokakat aktivizált. Újabb és újabb csoportosulások jöttek létre különféle reformjavaslatokkal. Az SDG kapcsolatba került a Népfőiskolai Társasággal, a Bolyai Kollégiummal, a Györfly-kollégistákkal ugyanúgy, mint a Márciusi Fronttal. Az SDG radikalizálódó tagjai létrehozták a Kabai Márton Kör.

Kabai Márton Kör

Az 1940-ben alakult kis létszámú, de elszánt csoport egyre hangosabban hallatta az ország sorsának romlásáról alkotott véleményét. Kritikájukat jobbtörő szándékkal fogalmazták meg. Információkat szereztek nyomorlepeken, a fővárosban munkát vállaló cseléd lányoktól és olyan művekből, mint Kiss Géza: *Ormánság*, Kovács Imre: *Néma forradalom*, Szabó Zoltán: *A tardi helyzet*, Erdei Ferenc: *Futóhomok*, Féja Géza: *Viharsarok*, Illyés Gyula: *Puszták népe* című műve, illetve Németh László, Szabó Dezső, Veres Péter művei (Havas 236). Kapcsolatba léptek a Táj- és Népkutató Intézetel, akárcsak a formálódó baloldali ellenzékkel. 1942-ben már a rendőrség figyelmét is magukra vonták. A szárszói találkozók is egyre inkább radikalizálódtak. Különböző világnézetű előadók és hallgatók kaptak itt szót. Egy-

mást tiszteletben tartva ütköztették a véleményüket. Mindnyájan az ország javát akarták.

A tanulmányban bemutatott diákszervezetek tehát a református egyház megújításának gondolatától eljutottak a magyar társadalom megreformálásáig. A világban zajló egyházi megújulási mozgalom cselekvő részeseiként a magyar nemzet fennmaradásáért, sorsának jobbra fordításáért fiatalos lendülettel küzdöttek a 20. század első felében.

IRODALOM

- Barcza József: A magyarországi református ifjúsági egyesületek és mozgalmak egyháztörténeti háttere a két világháború között. In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. 31–55. Magyarországi Református Egyház, Budapest
- Batiz Dénes: Fiúk, legények, érdemes-e? Budapest, 1942
- Bojtos Gábor: Vitéz Nagy László élete és tevékenysége. In: Örsi Julianna (szerk.): Helytállás a hazáért, a családért – Jászkunsági emlékek az első világháborúból. 103–126. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület – Túrkevei Kulturális Egyesület, Szolnok – Túrkeve. 2017
- Denke György: A Soli Deo Gloria megalakulása és belső élete. In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a 20. században. 145–233. Magyarországi Református Egyház, Budapest
- Elek Péter et al. Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete. Sylvester Nyomda, Budapest. 1936
- Havas Gábor: A Kabai Márton Kör. In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a 20. században. 234–273. Magyarországi Református Egyház, Budapest. 1993
- Karácsony Sándor: Kit vegyek el? Budapest, é. n.
- Kiss Ferenc: A nemzet nagy gondja: A nemi kérdés. Budapest. 1943
- Kovács Bálint: A Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE). In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. 56–83. Magyarországi Református Egyház, Budapest. 1993
- Kovács Imre: A néma forradalom. Cserépfalvi, Budapest. 1937. (Reprint 1989)
- Memorandum. In: Kálvinista Szemle 1921. 37. sz. melléklete. 1921
- Örsi Julianna: Nagy László „tábori tanító-lelkész a nyikolszk-usszurijszki hadifogoly-táborban. In: Örsi Julianna (szerk.): Palástban. Nagykunsági és kötődő lelkészek biztonyságtétele igével, tollal, tettel a magyarságért. 233–243. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok – Túrkeve. 2016b
- Örsi Julianna: Kunsági lelkészek amerikai misszióban – Harsányi Sándor ároni családja. In: Örsi Julianna (szerk.): Jászkunság évkönyv 5. 244–266. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok – Túrkeve. 2016c
- Örsi Julianna: Külföldi iskolák, eszmeáramlatok hatása a magyar református egyházban – nagykunsági példákkal. In: Örsi Julianna (szerk.): Jászkunság évkönyv 5. 289–

300. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok – Túrkeve. 2017
- Örsi Julianna (szerk.): Palástban. Nagykunsági és kötődő lelkeszek bizonyágtétele igével, tollal, tettel a magyarságért. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok – Túrkeve. 2016a
- Páll László: Bethlen Gábor körök. Országos Magyar Protestáns Diákszövetség, Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség. In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a 20. században. 100–113. Magyarországi Református Egyház, Budapest. 1993
- Sebestyén Jenő: Mi a jegyesség. Budapest. 1942
- G. Szabó Botond: Cserkészlet és Evangéliumi Cserkészlet Magyarországon. In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a 20. században. 114–142. Magyarországi Református Egyház, Budapest, 1993
- Szabó Zoltán: Sárospataki törekvések a falu szolgálatára. In: Protestáns Szemle, 1938. 140–150.
- Szigeti Jenő: „És emlékezzél meg az útról...” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Szabadegyházak Tanácsa, Budapest. 1981
- Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a 20. században. Magyarországi Református Egyház, Budapest. 1993
- Újszászy Kálmán: A sárospataki főiskola faluszemináriuma. In: Protestáns Szemle 1938. 140–150.

Internetes forrás

http://nagyhaboru.blog.hu/2016/06/24/a_tabori_lelkeszek_szolgadata_az_i_vilaghaboruban (2017. 12. 16.)

Aspirations for the spiritual renewal of the Hungarian Reformed Church

The movement for the reformation of the Reformed Church, whose flagship was Sommerville, started in Edinborough, Scotland in the last quarter of the 19th century. The Scottish missionary went through several countries and proclaimed renewal. In 1888, he made a lowland tour in Hungary. On his way, he was assisted by several well-known former disciples (József Szalay from Nagybecskerek, Ferenc Kecskeméti from Békés and Mihály Révész from Túrkeve). The people became receptive to renewal. At the turn of the 19–20th century, Hungary also felt that the Reformed Church was a waiting renewal. Young people became the flagships of change. After the First World War and the Peace Treaty in Trianon, various youth organizations developed in succession, and new ecclesiastical boards appeared. The first youth organization was formed by the Christian Youth Association in the early years of the 20th century, followed by other ones (Gábor Bethlen Circle, Hungarian Reformed Student Associations, Scouting Movement, etc.). One of the most significant of these organizations was Soli Deo Gloria between the two world wars.

Student organizations, apart from the fact that they regarded the spiritual renewal of the Hungarian Reformed Church as a very important activity, also dealt with social problems of the Hungarian society. The suggestions to solve social issues were closest to the views of folkwriters. Student organizations could operate in Hungary until the middle of the 20th century.

Key words: renewal movement, Hungarian Reformed Church, Lowland missionary tour, student organizations, social issues, Soli Deo Gloria, conferences in Szárszó, folkwriters, proposals for social change

Koraci ka duhovnoj obnovi Mađarske reformatske crkve

U zadnjem kvartalu 19. veka u škotskom gradu Edinburgu nastao je pokret za obnovu Reformatske crkve, čiji predvodnik je bio Somervil. Škotski misionar je obišao brojne zemlje propovedajući obnovu. Putovao je i po Mađarskoj niziji 1888. godine. Više njegovih bivših učenika mu je bio od pomoći tokom njegovog puta (pastori Jožef Salaji iz Nadbečkerek [današnji Zrenjanin], Ferenc Kečkemeti iz Bekaša i Mihály Reves iz Turkevea). Narod je bio spreman za obnovu. Na prelasku iz 19. u 20. vek sve jače se osećala potreba za obnovom Reformatske crkve i u Mađarskoj. Predvodnik pokreta je postala omladina. Po završetku Prvog svetskog rata i Mirovne konferencije u Trianonu, jedna za drugim su se osnovale omladinske organizacije i objavljivane novi crkveni listovi. Prva omladinska zajednica, Keresztyén Ifjúsági Egyesület (Hrišćansko omladinsko udruženje) je osnovana u prvim godinama 20. veka, a potom je usledilo i osnivanje ostalih udruženja (Betlen Gabor Krug, mađarski reformatski učenički saveti, pokret izviđača, itd.). Između dva svetska rata jedna od najznačajnijih organizacija je bila Soli Deo Gloria (1924–1950). Đačke organizacije – pored toga što su smatrale bitnim duhovnu obnovu Reformatske crkve – su se bavile i društvenim problemima tadašnje Mađarske. Njihove sugestije za rešavanje društvenih pitanja su bile najbliže idejama narodnih pisaca. Đačke organizacije su mogle da rade do sredine 20. veka u Mađarskoj.

Ključne reči: pokret za obnovu, Mađarska reformatska crkva, misionarski put, đačke organizacije, Soli Deo Gloria, društveni problemi, konferencije u Sarso, narodni pisci, sugestije za promene u društvu

Beérkezés időpontja: 2017. 12. 08.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 22.

Pastyik László

: magiszter, bibliográfus, irodalomtörténész, nyugdíjas

: pastyik.ilona@gmail.com

BÁCSKAI ÉS BÁNSÁGI PROTESTÁNS TÖRTÉNETÍRÓ PAPOK A 19. SZÁZADBAN

History-writing Protestant priests of Bácska and Bácság

Protestantski sveštenici, koji su zabeležili istoriju Bačke i Banata

Délvidék protestáns (lutheránus és kálvinista) egyházi szervezete a 18. században keletkezett. A Duna, Tisza, Dráva, Száva folyó vidékén ekkor magyarok, németek és szlovákok alakították meg egyházközségeiket. Egy évszázad elmúltával, a millennium körüli években jeles papok (Belohorszky Gábor, Koch József, Steltzer Frigyes, Bierbrunner Gusztáv, Kernúch K. Adolf Gusztáv) írták le ezt az újabb kori népi és egyházi honfoglalást. A reformáció ötszázadik évfordulója alkalmából nekik kívánunk emléket állítani, másrészt serkenteni szeretnénk a további helytörténeti és életrajzi kutatásokat. A németországi, magyarországi, szlovákiai és szerbiai történészek régebbi és újabb kutatási eredményeit egy átfogó munkának kellene összefoglalnia.

Kulcsszavak: impériumváltás, protestáns, telepítés, lutheránusok, kálvinisták, Belohorszky Gábor, Koch József, Steltzer Frigyes, Bierbrunner Gusztáv, Kernúch K. Adolf Gusztáv

„Egyik nemzetség elmegyén és a másik előző:
jöllehet a föld mindörökké megmarad.”
(Préd. 1. 4.)

A Kárpát-medence déli része fokozatosan szabadult fel a török járom alól a 17. század végén és a 18. század elején. A nagy impériumváltást hatalmas népmozgás követte. Északról délre magyarok, németek, szlovákok költöztek spontánul és szervezeten, hogy új otthonokat, gazdasági, vallási és kulturális feltételeket teremtsenek maguknak. A török kivonulása után erre a kiüresedett területre délről is intenzív volt a bevándorlás: szerbek, horvátok, bolgárok, görögök és más balkáni néptörzsek is letelepedtek az

elnéptelenedett térségben. Ekkor alakultak meg a katonai őrvidekek, amelyek helyüket, területüket változtatták, de jellegüket nem.

A bécsi udvari kamara főleg a németek telepítését irányította és szervezte meg. A katolikusok Mária Terézia, a protestánsok II. József uralkodása idején érkeztek új lakóhelyükre. A lutheránus és kálvinista németek és szlovákok a türelmi rendeletet követően alapították meg bácskai és bánsági településeiket. Az új falvak és községek a 18. század 80-as éveiben alakultak ki. Bácskában a megyerendszer volt a hatályos politikai szervezési forma, a Bánságban viszont a 18. és a 19. század folyamán váltakozott a központi bécsi és a megyei irányítás. Az egyházközségek életét az egységes magyarországi (lutheránus és kálvinista) egyházak irányították oly módon, hogy ezeken a déli területeken is egyházmegyéket szerveztek a hívek lelki, anyagi, iskolai gondozása érdekében.

A lutheránusoknak és a kálvinistáknak Bácskában és Bánátban is volt egy-egy egyházmegyéjük. A horvátországi lutheránus egyházi szervezet az önkényuralom alatti sikertelen kezdeményezés után csak a 20. században alakult meg. A Bács-Bodrog vármegyei németek, szlovákok és töredék magyarok (zömmel Bácsújfaluban és Pivnicén éltek), valamint a Szerém vármegyei és a péterváradi katonai parancsnokság alá tartozó határőrvideken élő német és szlovák hittársaik szakrális, oktatási és kulturális életét a Bács-Szerémi evangélikus egyházmegye vezetői felügyelték és irányították. A másik protestáns egyházigazgatási testület a Békési-Bánati egyházmegye volt. Ebben a vallási közösségben is zömmel németek, kisebb arányban szlovákok, a nagyobb városokban, Temesváron és Nagybecskerekben maroknyi evangélikus magyar is élt. Ez utóbbi csoportot köztisztviselők alkották.

A kálvinisták a tárgyalt időszakban a Bácskai református egyházmegyében és a Békési-Bánsági egyházmegyében éltek. A bácskaiak a türelmi pátens után telepedtek le Pacséron, Ómoravicán, Feketicsten és Piroson. Az újvidéki egyházközség a belső bácskai és külső bevándorlás következtében jött létre, és 1829-ben szerveződött véglegesen parókiává.

A felsorolt egyházi szervezeti alakulatok Trianon után széthullottak, és a 20. század 20-as éveiben az utódállamokban létrejött új egyházakba tagolódtak.

A 18. században a Bácskában korán megtörtént az itt megtelepedett protestáns németiség önreflexiója. Felmerült a gondolat, hogy mik a régi és az új haza előnyei. A letelepedés után mindössze negyven évvel Johann Eimann (1764–1847), aki a korai bácskai német értelmiség kiemelkedő képviselője volt, ilyen mérleget vont meg: „Persze ég és föld Danteshof és az itteni viszonyok, de az itt megszerezhető dolgokat a hallatlanul sok robot megkeseríti – minden édességnek kell, hogy keserősége is legyen, mondja a közmondás. Egyébként itt nagyon szabadon él az ember” (FATA 2015: 206).

Az idézett sorok szerzője nem volt tipikus kivándorló, akit a szükség hajt idegenbe. Otthon, az óhazában gimnáziumot végzett, és szándékában állt, hogy továbbtanul, de apja halála megakadályozta ebben. Az új hazában a kamarai adminisztrációban kapott alkalmazást, majd tanítóként működött, és végül Újszivácon jegyzősködött. Eimann az óhazában mennonita volt. Ez a 16. században keletkezett holland alapítású felekezet az újrakereszteletést gyakorolta. Bácskában át kellett térnie a református hitre. Könyvében, amely a *Der deutsche Kolonist* címet viseli, és amely a bácskai német helytörténetírás alapműve, a következőket írta: „Vallási ügyekben még a legkisebb mértékben sem háborítják az embert. Akinek ünnepnapja van, ünnepel, akinek nincs – az dolgozik” (FATA 2015: 206).

A 67-es kiegészítés és a millennium közötti évtizedekben volt a 100. évfordulója a Bácskában és Bánságban élő protestáns népesség letelepedésének. Ekkor már az egyházi szervezési formák is több évtizedes történettel rendelkeztek. Megteremtődtek a feltételek arra, hogy az itt kialakult népi, vallási, művelődési életet az erre hivatott és képzett személyek feldolgozzák a történetírás módszereinek az eszközeivel. Magyarországon a kiegészítés után több tudományos tömörülés alakult meg, mint például a Történelmi Társulat is. A Délvidéken Temesváron és Zomborban jött létre megyei történelmi társaság. A Bács-Bodrogh megyei Történelmi Társulat 1883. május 11-én alakult meg Zomborban. Az ünnepélyes aktust többéves cikkezés előzte meg a megyei lapokban. A kezdeményezés szellemi atyja Margalits Ede (1849–1940) volt, akit a társulat titkárának választottak, és megbízták az évkönyvek szerkesztésével is. A kétszáz tagú zombori tudós tömörülésnek Steltzer Frigyes választmányi, Koch József pedig működő tagja volt.

Mindenekelőtt Belohorszky Gáborról (1836–1922) kell szólni, aki nem volt ugyan tagja a zombori társulatnak, de ő volt az úttörő a történetírásban, újvidéki tiszteletesként ő írta meg elsőként a város történetét német nyelven. A *Die königliche Freistadt Neusatz* című munkájában részletesen tárgyalja a lutheránus gyülekezet keletkezését és vallási életét. Művének egyik terjedelmes fejezete az újvidéki lutheránus templom építésének kronológiája. Belohorszky Gábor evangélikus lelkész, később esperes Tót-Prónán született papi családban. Tanulmányait Modorban kezdte, és Pozsonyban végezte, ahol a teológián abszolvált 1857-ben. Ettől kezdve szülőhelyén nevelősködött, apja mellett segédlelkészkedett, majd a bécsi protestáns teológiai fakultáson folytatta tanulmányait. 1859-ben a Krassó megyei Lugosra hívták meg lelkésznek. 1864 májusáig szolgált ott. Újvidéken 47 évig tartózkodott, előbb mint lelkész, később esperesként is. 1873-ban megválasztották főesperesnek, és ezt a tisztséget egészen nyugdíjazásáig, 1911-ig ellátta. Több egyházi lapnak volt munkatársa, cikkeket szlovák és német nyelven írt, de

szerb nyelven is közzétett publicisztikai írásokat. Vallási témájú könyvei németül, szlovákul és magyarul jelentek meg. Legjelentősebb történelmi munkájával, a *Neusatzcal*, néhány évvel megelőzte Érdújhelyi Menyhért Újvidékről írt városmonográfiáját. Belohorszky Gábort szlovák nemzetártsai magyarbarátnak tartották, mert az egyházi életben fontos szerepet szánt a magyar nyelvnek, és a város magyar közművelődési egyesületeiben is szerepet vállalt. Emlékét az új egyházi szervezetek ma már nem ápolják, sírja elhanyagoltan árválkodik az újvidéki Futaki úti lutheránus temetőben, pedig a nevéhez fűződik a ma is működő újvidéki lutheránus püspöki templom építése, valamint közreműködött abban a szervezőmunkában is, hogy Horvátországban a 20. század elején evangélikus egyházmegye alakuljon. Ez Trianonig létezett.

A dél-bácskai Kiszács községben csaknem két évtizedig lelkészkedett Steltzer Frigyes (1839–1906). Ő is több nyelven és sokat publikáló tudós pap volt. A Zombori Történelmi Társulat alapítói közé tartozott. Születési helyének kérdésében nem egyeznek meg a lexikoni adatok. Kalapis Zoltán, az újabb kori helytörténetírás jeles művelője Kiszácsot (KALAPIS 2002), egy korabeli forrás pedig a Nyitra megyei Hollicsot említi szülőhelyeként (BIERBRUNNER 1902: 106). Felsőbb tanulmányait Pozsonyban, Sopronban és Bécsben végezte. Tanulmányai befejezése után Bácskába került, rövid ideig nevelősködött, majd 1862-ben Cservenkán káplán lett. Két év után kis ideig a verbászi algimnáziumban volt tanár. 1865-ben Kiszácsra hívták meg lelkésznek. Az egyházközséget másfél évtizedig erélyesen vezette, és sokoldalúan fejlesztette. Publicisztikai íásaiban támadta egyháza felsőbb vezetését: dr. Szeberényi Gusztáv püspököt és Belohorszky Gábor esperest pánszlávizmusuk miatt bírálta, de vitairataiban a korruptnak tartott megyei vezetőket sem kímélte. Vitriolos politikai pamfletjei miatt az egyházi és a világi hatóság is pert indított ellene. Az egyház felfüggesztette papi tisztségéből, a megye börtönre ítélte rágalmazás miatt, ám a börtönbüntetés elől elmenekült. Ezután Párizsban élt, és összehasonlító filológiával foglalkozott.

Steltzer Frigyesnek a Bácskával foglalkozó történelmi művei közül legjelentősebb a *Kiszács története* című, amely a község adatait Mátyás király idejétől a maga koráig foglalja össze. A helytörténeti kismonográfia korának színvonalán állt. Német nyelven írt nagyobb terjedelmű munkájában, a *Geschichte der Bácska* című könyvében Bácska történetével foglalkozik. Az őstörténeti adatok ismertetése után a középkori Bács és Bodrog vármegyéknek a mohácsi vészig tartó időszakát foglalja össze. Külön fejezetben tárgyalja a törökvilág, a Bácska felszabadulása, a katonai örvidék és a megye legújabb korszakát. A megyei helytörténeti írások közül tömörségével tűnik ki ez a könyvecske. Nagy kár – állapítja meg Kalapis Zoltán –, hogy

Steltzer Frigyesnek temperamentuma és politikai harcai miatt távoznia kellett Bácskából, és emiatt megszűnt termékeny és alapos helytörténeti munkássága (KALAPIS 2002). Ennek az utókor látja kárát.

A zombori történelmi társulat érdemes tagja volt Koch József (1854–1905). Verbászon született, és a közeli Kiskéren lelkészkedett. A gimnáziumot Újverbászon és Szarvason végezte, a teológiát Eperjesen és Bécsben hallgatta. 1879-ben Lőcsén nevelő, majd ugyanebben az évben megválasztották lelképásztornak Kiskérre. Irodalmi munkásságát német és magyar nyelven fejtette ki. Szolgálati helyének, Kiskérnek a történetét füzetnyi terjedelmű műben jelentette meg *Geschichte von Kiskér* címen. Ez a tanulmány a helytörténeti adatokon kívül az egyházközség fontosabb eseményeit is feldolgozta. A Dudás Gyula szerkesztette kétkötetes monográfiába két fejezetet írt: *A vízlecsapoló társulatok* és *Az ágostai hitvallású evangélikusok* címmel. Ez utóbbi dolgozata a délvidéki lutheránus németiség hitéletének a dokumentálása, és ma sem kerülhetik meg a kutatók ebben a témakörben.

A Bánság szülötte volt, és itt lelkészkedett Kernúch K. Adolf Gusztáv (1845–1901). A Temesmegyei Vukovánszületett, apja ebben a faluban volt pap. A gimnáziumot Szarvason végezte, teológiát Pozsonyban hallgatott, és a jénai egyetemet is látogatta. 1868-ban antalfalvi lelkésznek szentelték fel. 1870-ben Szarvason káplán, 1871-ben sándorfalvi lelkésznek választották meg. Egyháztörténeti íróként alkotott maradandót, ma is haszonnal forgathatók a művei. *A bánáti ágost. hitv. evang. esperesség monográfiája* című munkája, amely egyébként könyvészeti ritkaság, két nagy fejezetben tárgyalja a bánsági protestantizmus történetét. Az általános részben három szakaszra osztja az 1526-tól 1886-ig terjedő egyháztörténeti eseményeket. Az 1526 és 1782 közötti időszak a korai és a török kori protestantizmussal kapcsolatos adatokat tárgyalja, az 1782-től 1835-ig terjedő időszakot felölelő második rész a telepítéseket és az egyházi hierarchia kialakulását mutatja be. A harmadik rész az önálló bánáti esperesség és az egyházmegyei hatóságok működésének 1836 és 1886 közötti évtizedeit dolgozza fel. A könyv második fejezete, amely a *Különös rész* címet viseli, az egyes egyházközségek külön történetét dolgozza fel ábécérendben, Antalfalvától Vukováig 33 evangélikus közösség adatait örökíti meg. Kernúch K. Adolf Gusztáv szlovák származása ellenére kitűnő magyar nyelven írta meg monográfiáját. Irodalmi műveltsége is bámulatos volt, ugyanis az alfejezeteket mottóval kezdte, ezeket a mottókat bibliai idézetekből, klasszikus művekből, valamint korának világ- és magyar irodalmi alkotásaiból vette. Az ő példáján elképzelhető, hogy milyen kiváló gimnáziumokban és lelkészképző intézményekben tanították az ifjúságot a történelmi Magyarországon.

A Délvidék másik evangélikus egyháztörténeti monográfiáját Bierbrunner Gusztáv (1835–1907) írta meg. Nagyszentmiklóson született, ebben a nagyszentmiklósi kincslelet okán világhírűvé vált torontáli mezővárosban, ahol apja evangélikus lelkészként szolgált. Négy évig szolgadiákként a nagybecskereki, egy évig a temesvári piarista gimnáziumban tanult német nyelven, a többi felsőbb osztályt Sopronban végezte. Ebben a német városban tanult meg magyarul. A budapesti teológián három évet töltött. Ezen a fakultáson elsajátította a szlovák nyelvet. Megjárta a berlini egyetemet is. Először a pesti német gyülekezet káplánja lett (1863), majd 1867-ben meghívták lelkésznek a délvidéki Ókérre. Cikkei, tanulmányai 1873-tól jelentek meg egyházi lapokban. Kora vezető politikai orgánumban, a *Pesti Hírlap*ban is publikált, főleg liberális vallásügyi cikkeket. Művei közül feltétlenül meg kell említeni az *Új Magyar Athenas* életrajzi lexikont, amelyet Sz. Kiss Károllyal és Kálmán Farkassal együtt írt és szerkesztett. Egyháztörténeti munkája a 20. század elején jelent meg *A Bács-szerémi ág. hitv. ev. egyházmegye monográfiája* címen. Ebben a művében olyan adatokat hagyományozott az utókorra, amelyeknek forrásai a 20. század katalizmaiban, a Trianon utáni években és az 1944/1945-ben bekövetkezett tragikus eseményekben megsemmisültek. Így az egyháztörténészek újabb nemzedékeinek csak az ebben a monográfiában fellelhető adatok szolgálhatnak forrásul. Bierbrunner Gusztáv könyve az egyházmegye történetén kívül az egyes egyházközségek életét is feldolgozta, és kimerítően bemutatja az újverbászi algimnázium történetét, tehát nemcsak egyháztörténetet hagyott az utókorra, hanem iskolatörténetet is. A négy részből álló mű utolsó fejezete, amely *A Bács-szerémi ág. hitv. egyházmegyének különválása* címet viseli, a horvátországi új egyházmegye létrejöttéről és dokumentumairól ad pontos eligazítást. A horvát egyházmegye, amelynek megalapításában Belohorszky Gábor újvidéki esperes is nagy szerepet játszott, nagyjából az egykori határőrvidéki szlovák és német egyházközségekből jött létre.

Végezetül megállapítható, hogy a 19. században a bácskai és bánsági mezővárosokban, de kisebb településeken is jól képzett protestáns lelkészek gondoskodtak a hívekről. A magyarországi teológusképző intézményeken kívül Németországban is tanultak, így megismerkedtek az akkor időszerű vallási törekvésekkel is. A közép- és felső iskolákban alapos történelmi ismereteket kaptak. A többnyelvűség (magyar, német, szlovák) adva volt számukra a család vagy a környezet által. A latin nyelv ismerete hivatásuk és koruk követelménye volt. Így nem véletlen, hogy a jó íráskészséggel rendelkező papok történetírással is foglalkoztak. Néhányukról vázlatosan emlékeztünk meg.

IRODALOM

- BELOHORSZKY Gábel/Gábor 1886. *Die königliche Freistadt Neusatz*. Neusatz
- BIERBRUNNER Gusztáv 1902. *A Bács-szerémi ág. hitv. ev. egyházmegye monográfiája*. Újvidék
- BIERBRUNNER Gusztáv 1909. Az ág. hitv. egyház. In: *Bács-Bodrog vármegye. II. Magyarország Vármegyéi és Városai*. Budapest
- EIMANN Johann 1965. *Der Deutsche Kolonist*. München. – új kiadás
- FATA Márta 2015. *Aethas* 1. szám, 197–212.
- KALAPIS Zoltán 2002. *Életrajzi kalauz I–III*. Újvidék
- KERNÚCH K. Adolf Gusztáv 1886. *A bánáti ágost. hitv. evang. esperesség monográfiája*. Temesvárott
- KOCH József 1882. *Geschichte von Kiskér*. Neusatz
- KOCH József 1896. Az ágost. hitv. evangélikusok. In: *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája. II*. 240–250.
- STELTZER Friedrich/Frigyes 1883. *Geschichte der Bácska*. Neusatz
- STELTZER Friedrich/Frigyes 1883. Kiszács története. In: *Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat évkönyve*. I. füzet 20–25.

History-writing Protestant priests of Bácska and Bánság

Protestant churches (Lutheran and Calvinist) were established in the South-Pannonian Basin (Délvidék) in the 18th century. At the time, Hungarians, Germans and Slovaks living in the region of the Danube, Tisza, Drava and Sava rivers formed their parishes. Around the turn of the century, notable clerics (Gábor Belohorszky, József Koch, Frigyes Steltzer, Gusztáv Bierbrunner, Adolf Kernúch K.) recorded the ecclesiastic and historical conquest of the people settling in the area. This study commemorates these clergymen on the occasion of the 500-year anniversary of the Reformation and also encourages further research on the topic. The authors point out the necessity of comprising a comprehensive study based on previous research which were carried out by historians from Germany, Hungary, Slovakia and Serbia.

Key words: regime change, Protestant, settlement, Lutherans, Calvinists, Gábor Belohorszky, József Koch, Frigyes Steltzer, Gusztáv Bierbrunner, Adolf Kernúch K.

Protestantski sveštenici, koji su zabeležili istoriju Bačke i Banata

Protestantske crkve (Luteranska i Kalvinistička) su osnovana na južnom delu Panonske nizije u 18. veku. U to vreme Mađari, Nemci i Slovaci, koji su živeli u regiji Dunava, Tise, Save i Drave su osnovali svoje parohije. Belohorski Gabor, Koh Jožef, Štelcer Friđeš, Birbruner Gustav i Kernuh Adolf su bili neki od istaknutih sveštenika, koji su zapisali istoriju crkve na ovom području. Ovaj rad pro-

slavlja petstogodišnjicu Reformacije i ukazuje na potrebu daljih istraživanja na temu istorije Protestantske crkve na ovom području. Autori ističu potrebu za sastavljanje sveobuhvatne studije, koja bi objedinila rezultate prethodnih istraživanja nemačkih, mađarskih, slovačkih i srpskih istoričara.

Ključne reči: promena vlasti, Protestantska crkva, Luteranska crkva, Calvinisti, Belohorski Gabor, Koh Jožef, Štelcer Friđeš, Birbruner Gustav i Kernuh Adolf

Beérkezés időpontja: 2017. 12. 01.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 15.

Besnyi Károly

nyugalmazott újságíró, helytörténész

besnyikaroly@hotmail.com

TÖRTÉNETEK A PROTESTÁNS EGYHÁZKÖZSÉGEK MÚLTJÁBÓL¹

Stories from the past of the Protestant congregations

Priče iz prošlosti Protestantskih crkvenih zajednica

Az elmúlt évszázadok forгатagos történelme számos különös történetet eredményezett. Ezekből válogatva igyekszem bemutatni az itteni protestáns gyülekezetek helyzetét és fejlődését. Nem szándékozom egyháztörténeti fejtegetésekbe bocsátkozni. Csupán a hétköznapi szűlté események által villantom fel a református és az evangélikus egyházközségek néha örömteli, máskor pedíg gyötrelmes életét. Sokszor a leleményesség, a macacsság, de leginkább az emberség és a hit ereje segítette a gyülekezeteket.

Kulcsszavak: református, evangélikus, egyház, templom, államosítás, temetők, szórvány, csigatészta

A reformáció eszméi gyorsan terjedtek a történelmi Magyarországon. A magyarországi huszitizmus legfőbb központja Kamanc (ma Sremska Kamenica) volt (Móricz 2014, Halász 2016: 133). A huszita papok fordították először magyarra a Bibliát, *Huszita Biblia* néven került a köztudatba.

Ez a vidék a török időkben csaknem teljesen elnéptelenedett, és csak az 1700-as években telepítették be ismét. A protestánsok közül elsőként Bánátba érkeztek német telepesek (Papp 1997: 316). Az 1700-as évek utolsó évtizedeiben szinte egymás után hozták létre falvaikat és gyülekezeteiket Bácskában is. Ennek előfeltétele volt az 1781. évi császári Tűrelmi rendelet.

1785-ben és 1786-ban telepedtek le a ma legnépesebb református gyülekezetek: Bácskossuthfalván, Bácsfeketehegyen, Pácséron és Piroson. Velük

¹ *A Sem magasság, sem mélység nem rettent!* című konferencián, 2017. június 30-án elhangzott előadás bővített változata.

szinte egyidejűleg alakultak a német ajkú gyülekezetek, evangélikusok és reformátusok: Cservenkán, Szeghegyen, Torzsán, Újsóvén, Újszivacon és Újverbáson. Ekkoriban érkeztek a szlovák ágostai hitvallású telepesek is Bácspetrőc, Antalfalva és Ópáva (Stara Pazova) településekre.

Valamivel később, az 1848/49-es forradalom után érkeztek a cseh ajkú protestánsok: Nagyszeredre a Bánságba, valamint a Pozsega völgyébe (Tómó 2016: 7, Halász 2016: 64). Tizsaszentmiklóstra pedig lengyel evangélikusok érkeztek. Ma is jól beszélik az anyanyelvüket. Csak 1970-ben vették fel a kapcsolatot a lengyelországi kibocsátó településükkel.

A Bácskába telepített bukovinai székelyek többsége katolikus vallású, mindössze 94 református élt Andrásfalván. Jellemző volt rájuk, hogy erősen ragaszkodtak vallásukhoz és magyarságukhoz. Amikor 1940-ben áttelepítésüket tervezték, beadványukban azt írták, református vidékre mennének legszívesebben, hogy „többé sem magyarságunkban, se vallásunkban háborgatva ne legyünk”. Ez azért is fontos lenne – érveltek –, mert így másokkal is házasodhatnának, hiszen eddig jobbára csak egymás között történt a családalapítás, s ez az oka annak, hogy „majdnem mindnyájan vérokonok vagyunk” (A. Sajti 1984, Bagdi 2009).

Ezek csupán a legtokegeesebb népmozgások. Kisebb létszámban később is jöttek protestánsok erre a vidékre.

De nem csupán betelepüléssel alakultak protestáns gyülekezetek. Történt egy különleges eset Maradékon, ami azóta már közismertté vált.

A kiegyezéssel, 1867-ben Szerémséget a Horvát Királysághoz csatolták. Az ottani katolikus plébániákon horvát nyelvű papok kezdtek szolgálni, még ott is, ahol szintiszta magyarság élt. Ez történt Maradékon és Nyékincán is. Kérték a horvát püspököt, hogy helyezzen oda magyarul tudó papot. A szájhagyomány szerint azt a választ kapták, hogy „inkább a kutyák ugassanak a templomban, mint hogy magyar pap misézzen”. A maradéki magyarok átmentek Beškára, a szomszéd faluba, ahol magyarul és németül tartott istentiszteletet az ottani református pap. Ez nagyon megtetszett nekik, így az egész falu áttért a református vallásra. Maradék 1898-ban, Nyékinka pedig 1901-ben (Tómó 2016: 13). A maradéki katolikus magyar híveket tehát anyanyelvi konfliktusok vezették a református egyházba. Az áttérőknek az újvidéki reformátusok ajándékoztak úrvacsorai kellékeket. A századfordulón azonban 5 év alatt 6 lelkész váltotta egymást a gyülekezetben. Ezért a legtöbb munkát a gondnok vette a vállára. Az iskolaépítéshez kölcsönt vettek fel, majd italmérési jogot szereztek, és abból törlesztették a kölcsönt (Kósa 7–8). Elkezdték építeni a templomukat, de közbejött a világháború, amikor még az építőanyagot is elkobozták tőlük. Később megépítették a templomot, de 1972-ben, egy tűzvészben vele együtt csaknem az egész falu

leégett (Tómó 2016: 13, Burány 2004: 64, 84). A maradéki gyülekezet ma már kétnyelvű.

Szász Károly püspök ezeket a szórványokat „lassú halálra kárhoztatott gyermekeknek” nevezte. Számunkra viszont a szívósság jelképévé váltak.

Egy másik példa Bajsáról:

A szlovákok a 18. század első felében érkeztek több hullámban és több helységről Bajsára. Kezdetben a topolyai katolikus plébános egyházi fennhatósága alá tartoztak, s ő még az énekeskönyveiket is elkobozta. Az evangélikus istentiszteleteket titokban tartották. Az úrvacsorát – szintén titokban – szarvasi lelkészek szolgáltatták ki. Idővel azonban a szlovákok és a magyarok együttélése azt eredményezte, hogy a faluban a szlovákok elmagyarosodtak, a reformátusok pedig beolvadtak az evangélikus közösségbe (bajsa.net). Így színesedik tovább az együttélés palettája.

Különleges, de nem egyedülálló eset egy újvidéki. Református és katolikus család jó baráti kapcsolatban élt. Amikor a katolikus családban megszületett az első fiúgyermek, természetesnek vették, hogy az egyébként református barátjukat kéri fel keresztapának. Csakhogy ezt a plébános sehogys sem hagyta jóvá. Így az egész család áttért a református hitre, s megtarthatták a keresztelőt. Ezzel mindenben megegyezik egy maradéki történet is.

A TEMPLOMOKRÓL

A templom a szakrális élet közösségi színtere, nálunk azonban közéleti jelentősége és erős közösségi hatása is van. Képeslapokon vagy idegenforgalmi kalauzokban biztosan szerepel a templom.

A betelepülők szinte mindenütt hoztak magukkal papot és tanítót, de ha akkor nem, hát az első év folyamán biztosan. Az első templomaikat „sárból” vagy vályogból építették, s gyakran csak ideiglenesen alakítottak ki gyülekezeti helyiséget.

Nagyikikindán egy kocsiszínt alakítottak át evangélikus templommá (Tómó 2016: 45).

A ma is meglevő templomaik jobbára az 1800-as években épültek a hívek erejéből. Közülük több védelem alatt áll, felújításukra viszont nincsen pénz. Persze van kivétel is: néhány református templomot többnyire anyaországi támogatásból újítanak fel. A háború alatt megrongálódott magyar evangélikus templomok közül csak a szabadkai újították fel (Dolinszky 2004: 66). A Szlovák Evangélikus Egyház a 70-es évektől jelentős felújításokat végzett, főképp külföldi támogatásokból (Dolinszky 2004: 81).

A pancsovai belvárosi református templom építése Jókai Mór nevéhez is kapcsolódik. Amikor *Az aranyember* című regényének megírására készült,

bejárta az Al-Dunát. Megrökönyödve hallotta, hogy Pancsován nincs református templom. Addig ügködött szinte az egész országban, mígnem megépülhetett az a szép templom (Tóóó 2016: 34).

Nyékincán Hegedűs Ferenc református lelkész személyesen vágott neki az útnak, hogy templomépítésre pénzt gyűjtsön Magyarországon. Saját fizetése egy részén tanítót fogadott maga helyett arra az időre, amíg ő gyűjtőúton volt (Kósa 8).

Az óbecsei templom építésére I. Ferenc József király is adakozott (szrke.com). Micsoda lelkes szervezőmunka folyhatott akkor!

A szabadkai evangélikus templom építésekor az oltár elkészítésére már nem maradt pénz. A lelkipásztor saját kezűleg, lombfűrészszel készített oltárt, amely most is a templom különlegessége (Tóóó 2016: 37).

A bajsai evangélikus templom órája abban különleges, hogy a nagymutató mutatja az órákat, a kicsi pedig a perceket (bajsa.net). Egyébként megfigyelhető, hogy a toronyórákon a római 4-es 4 vonallal (IIII) van jelölve, és nem a ma általánosan használatos (IV) jellel.

A bácspeóróci szlovák templom a legnagyobb evangélikus templom a Balkánon. Hertelendyfalván van a Kárpát-medence legdélebbi református anyagyülekezete (Tóóó 2016: 33, 50).

Említsük meg a bácskossuthfalvi református templomot is. Ott épült fel Bácska első református temploma (Báóth 2017: 8). A jelenlegi torony korábban épült fel, mint a templom. Ez úgy történhetett, hogy az első templom mellé építették meg a jelenlegi tornyot, ám azt a vályogtemplomot később lebontották, és helyére felépítették a mait. A ma is hatalmasnak tűnő templom falait mindössze 28 nap alatt felrakták (Kiss 1996: 12). Ez csak úgy volt lehetséges, hogy az egész falu részt vett az építésben. Mindenki saját tudása és képessége szerint járult hozzá, mindenki másként, de ugyanazt a templomot építette. Milyen jó lenne, ha erre az összefogásra ma is gyakran látnánk példát! Akár a politikai életben is.

Még egy példa a templomépítésre: Nagybecskerekén a református templom építéséhez nem volt elegendő a hívek adománya. Így a lelkész adománygyűjtő-igehirdető körútra indult. Az egész országot bejárta, csaknem 200 településen szolgált. Tíz év alatt összegyűlt a szükséges pénz. „Összegyűlt hát a kevés és a sok”, „összeállt téglákká, és beépültek a nagybecskereki református templomba.” A templom azóta is egyik büszkesége a városnak (Halász 2016: 180–181).

Nem mindennapi történet a torzsai templom építése. Az ottani evangélikus és református gyülekezet 1808-ban egy új templom építéséhez kezdett közös erővel, a templom telkét is közösen szereztek. Megegyeztek abban, hogy a templomban mindkét felekezet tart istentiszteletet, mégpedig fel-

váltva, egyik vasárnap előbb az egyik, aztán a másik. A megegyezés része volt az is, hogy a reformátusok istentisztelete alatt a feszületet a szószék háta mögé teszik. Azonban az építés kezdetén az evangélikus hitvallásúak arra a gondolatra jutottak, hogy mivel lélekszámra nézve erősebbek, a kimért templomhelyet egyedül maguk számára foglalják el. Ebből pör támadt, amely azzal végződött, hogy a kimért helyre nézve sorsot húztak, amely a reformátusoknak kedvezett. Ennek folytán övék lett a telek, s így a templomot 1811-ben felépítették. Feljegyezték, hogy Schmolt Lenhardt volt az a gyermek, aki a reformátusokra nézve kedvező sorsot húzta. Nem sokkal később a református templom tözsomszédságában felépült az evangélikus templom is.

Zentán viszont több mint 100 évig még imaházuk sem volt a reformátusoknak (Halász 2016: 264).

TRIANON HATÁSÁRÓL

A trianoni határok meghúzásával ezek a gyülekezetek elszakadtak az anyaegyházaktól. Ugyanez történt a katolikusokkal is, ám ők hosszú ideig nem szervezték meg az itteni országos egyházukat.

Az egyházi iskolákat államosították, a papi karnak, tanítóknak fel kellett esküdniük az új hatalomra, amit nem mindenki volt hajlandó megtenni. Ennek következménye a kiutasítás volt. Mások viszont kiutasítás nélkül is elhagyták az elszakított országrészt. Így valósággal lefejeződött az itteni értelmiségi réteg (A. Sajti 2003, Halász 2016: 65).

A magyar és a német ajkú reformátusok alakították meg 1920-ban a Szerb–Horvát–Szlovén Királysági Református Keresztyén Egyházat (srke.com). Többszöri átszervezés után két evangélikus egyház jött létre: az Ágostai Hitvallású Német Evangélikus Keresztyén Egyház és az Ágostai Hitvallású Szlovák Evangélikus Egyház (Dolinszky 2004: 31). A református egyházhoz magyarok, németek, csehek és horvátok tartoztak. Az evangélikusokat magyarok, németek, szlovákok és szlovénok alkották.

1930-ban hozták meg a protestáns egyházakról szóló törvényt (Dolinszky 2004: 28). Ennek értelmében mindhárom egyházat átszervezték.

A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A háború után megfogyatkoztak a hívek és a lelkészek is. A német gyülekezetek gyakorlatilag megszűntek. Az elnéptelenedett német evangélikus templomokat felgyújtották, lerombolták. Máshol, mint például Bácsfeke-tehegyen, az evangélikus templomot magtárnak használták. Hatvanévnnyi

kényszerű hallgatás után azonban ismét megszólalt ennek a templomnak a harangja (Tóóó 2016: 42, Dolinszky 2004: 53). Nem a régi, mert az egy épület alapjaiba került bele, hanem új harang szól azóta is.

A zombori egyházi épületekbe katonákat szállásoltak be, lóistállónak használták az imaházat. Feltűzelték a padlózatot, a teljes irodai berendezést, a könyvtárat és az irattárat. A paplak és a KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) teljes berendezését elvitték, s még a kilincset is leszerelték (Tóóó 2016: 23).

Pancsován az orgonát törték össze, és szétdobálták a darabjait (Tóóó 2016: 46).

A lelkiekben elszenvedett károk felbecsülhetetlenek és pótolhatatlanok.

Különösen tragikus, hogy ebben az időben sok papot kivégeztek. Matúska Márton közlése szerint 33 mártír papja és egyházi személye volt a Délvidéknek. Ezek közül különösen tragikus sorsa volt a torontálvásárhelyieknek. Ott id. Gacsál Jánost 43 évnyi szolgálat után, 1922-ben az állam kiutasította az országból. Utódját, Gachal János püspököt, aki egyben a veje is volt, 1944 végén különös kegyetlenséggel kivégezték (Tóóó 2016: 27). Utódját, Thomka Viktort pedig koholt vádak alapján elítélték. Kirívó példái ezek a tudatos megfélemlítésnek. Emléküket nem csak márványtáblán őrzi az utókor. Hogy ez mennyire igaz, arra íme egy hétköznapi példa: A torontálvásárhelyi egyházközség pályázni szokott, és az internetes pályázási felületre belépési jelszóként a mártír püspök nevét használták. (S talán még ma is ezt használják.) Emléke mélyen él a köztudatban.

AZ ÁLLAMOSÍTÁSRÓL

A kommunista időszak legelején, 1945-ben elvették az iskoláikat, ingatlanjaikat.

Bácsfeketehegyen még 1923-ban létrehoztak egy árvaházat, amely 30–40 gyermek elhelyezésére volt alkalmas (Halász 2016: 300). Ezt nem államosították, mert a háború után az új államnak is szüksége volt rá. 1950-ben azonban felszámolták a gyermekotthont (Tóóó 2016: 9). Az épület mégis az egyház tulajdonában maradt (Tóóó 2016: 11).

Nagyikindán 1959-ben vették el az evangélikus gyülekezettől a Luther Otthont (Dolinszky 2004: 54).

Kúlán az egyháztól elvett területet háborús hősöknek adták építkezésre (Dolinszky 2004: 41). Egyértelművé tették, hogy ki a fontos az új hatalomnak.

A belgrádi evangélikus templomot államosították, ma egyben Isten háza és kávézó is. Az oltár helyén ma bárpult áll (Tóóó 2016: 48).

A 60-as, 70-es években a legtöbb helyen valamilyen formában államosították a temetőket. Bácskossuthfalván ezt kényszerűségből végrehajtott csere útján oldották meg, csak hogy a temetők helyett kapott szántót nem vezették át az egyház tulajdonába. Pacséron viszont két temető is a református egyházközség tulajdonában van, s adakozásból halottasházat is építettek (Tómó 2016: 18, Halász 2017: 114). Közösen használják a reformátusok, katolikusok, baptisták, pravoszlávok és a felekezet nélküliek. Pacsér és Bácskossuthfalva ugyanaz a község, ugyanazok az előírások voltak érvényesek. A végrehajtás viszont a helyi embereken múltott. Bácskossuthfalván csak annyit tehettek, hogy a régi sírkövekből kőket, lapidáriumot hoztak létre.

Sok helyen az állam szimbolikus összeget fizetett a temetőkért, de ez csak arra lett jó, hogy most, a visszaszármaztatás alkalmával az elkobzást eladássá minősítsék. Ez történt Nagybecskerekén is. Az egyháztörténeti szempontból jeles személyek sírját úgy mentették meg a felszámolástól és az újbóli eladástól, hogy a református pap lett megjelölve „használóként” (Halász 2017: 114).

Van már rá példa, hogy az államosított egyházi vagyont visszaszármaztatták.

A MEGTARTÓERŐRŐL

Az egyház és a nemzettudat erősen összetartozik a protestánsoknál. Nemzeti ünnepeinkről rendre megemlékeznek a gyülekezetekben: március 15-e, augusztus 20-a, október 6-a, újabban június 4-e is a megemlékezés napja.

Minden egyházközség felhossa fogatkozásunkat. Szórványok sokasága igyekszik őrizni a hitet. Egyházaskéren (Verbicán) két tagra csökkent a reformátusok száma, akik a katolikus misékre járnak évközben, évente egyszer tartanak számukra istentiszteletet, de ők reformátusok. Módoson szintén két református maradt, akiknek havonta tartanak istentiszteletet. Jellemzően ezeken nem protestáns magyarok is részt vesznek (Halász 2017: 37, 87).

Jeremiás próféta szerint „az Úrnak nagy kegyelme, hogy még nincsen végünk” (Jeremiás siralmai 3,22).

A református egyházközségekhez szorosan kötődik a csigatészta. Szinte már a szimbólumukká vált. Szoros kapcsolatban áll a vallásgyakorlással és a szakrális térrel is, ugyanis közösen, leginkább az imateremben készítik, miközben énekelnek vagy valaki felolvas. Többnyire a hét meghatározott napján gyűlnek össze rendszeresen a hívők. A tésztát értékesítik, és a bevé-

telt egyházi, általában jótékonyági célokra fordítják. Torontálvásárhelyen például a templomfelújítást támogatták ebből. Magyarittabén, Pacséron, Bácsfeketehegyén és Piroson is nagy hagyománya van a téstakészítésnek (Tómó 2016: 18, Papp 2015, Halász 2016: 194–195). A bajsai Prelo találkozón versenyszámmá vált a csigatészta-készítés. Tehát a református hagyományt egyházi eseményen kívül is ápolják.

A szocializmus idején ugyancsak gyakori volt a kézimunkázás, a portékát a nyugati országokban adták el. Ez szintén a közösségépítés erős formája.

Az utóbbi évtizedekben egy újabb folyamat bontakozik ki: a játszóházak és óvodák létesítése. A református egyházközségek közül Maradékon, Pacséron, Bácskossuthfalván, Torontálvásárhelyen, Hertelendyfalván, Pancsován... működik ilyen intézmény. A bácskossuthfalvi államilag elismert iskolai előkészítő programmal rendelkezik. A szórványban viszont nagy jelentőségű a vasárnapi iskola és a hittanoktatás, amelyek szinte az egyedüli alkalmak a magyar nyelv használatára. Hertelendyfalván sokan újratanulják az anyanyelvüket.

A 90-es évektől egyre népszerűbb a kopjafa-állítás. Az emlékelként készített és felállított kopjafa gyakran kapcsolódik a magyar egyházakhoz: Bácskossuthfalván a templom előtt két kopjafa áll, Pacséron, Nagykikindán és Torontálvásárhelyen ugyancsak egy-egy (Halász 2016: 235). A magyarsághoz tartozást fejezik ki és erősítik.

Itt említem meg a magyarittabéi templom mellé felállított Kossuth-szobrot, ami az ottaniak magyarságának szimbólum is. 1918 után a templomban rejtegették (Halász 2016: 162), majd ismét a saját talapzatára került. Amikor ellopták a 111 éves szobrot, az egyik megkérdezett ezt mondta: „Mintha a magyarságunkat lopták volna el.”

VÉGSZÓKÉNT

A protestáns magyarok többszörös kisebbségben élnek. A többségi nemzet mellett nemzeti kisebbségként. A katolikus többségű magyarok között vallási kisebbségként. Nagy többségük falun él, ami viszont a városiakkal szemben jelent hátrányt. Talán éppen ez a körülmény erősíti ragaszkodásukat a nemzethez, egyházhoz, Istenhez. Ez a ragaszkodás hozta létre ezeket a történeteket is.

Ravasz László református püspök szavai kíváncsognak ide: „Soha sem lehetett azt csinálnunk, amit kellett volna; mindig azt kellett csinálnunk, amit lehetett.”

IRODALOM

- A Bajsai Evangélikus Keresztyén Egyházközség története.* 2016 <http://bajsa.net/letoltesek/evangelikus.pdf> (Letöltve: 2017. április 7.)
- A. Sajti Enikő: *Székelytelepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941.* Akadémiai Kiadó, Nemzetiségi füzetek 6. Budapest, 1984 <http://mek.oszk.hu/01200/01275/01275.htm#6> (Letöltve 2010. január 25.)
- A. Sajti Enikő: Az impériumváltások hatása a délvidéki magyarok társadalomszerkezetére. In Hódi Sándor (szerk.): *Volt egyszer egy ország – Jugoszlávia létrehozása és széthullása.* Stratégiai füzetek 5. Tóthfalu, Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet, 2003, 101–121.
- Bagdi Róbert: *A Délvidék népessége az 1941. évi népszámlálás alapján.* In Limes, 2009/2. 17–232.
- Bárh János: *Bácskai magyar reformátusok a XIX. század elején.* Vajdasági Magyar Helytörténeti Egyesület, Topolya, 2017
- Burány Nándor et al.: *Riportok.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2004
- Dolinszky Gábor: „Élve meghalni hagyni” – *Az Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztyén Egyház Szerbiában – Vajdaságban történelme 1918-tól napjainkig.* Evangélikus Hittudományi Egyetem Egyháztörténeti Tanszék, diplomamunka, 2004
- Halász Béla (szerk.): *Református Évkönyv 2016.* Szerbiai Református Keresztyén Egyház, h. n., 2016
- Halász Béla (szerk.): *Református Évkönyv 2017.* Szerbiai Református Keresztyén Egyház, h. n., 2017
- Kiss Antal: *Templom.* [Református Egyházközség Ó-Moravica], Ó-Moravica, 1996
- Kósa László: Maradék. Vallás és anyanyelv konfliktusa egy szerémségi községben a XIX–XX. század fordulóján. In Juhász Gyula (szerk.): *Magyarságkutató Intézet évkönyve 1989,* 1989
- Móricz Árpád: *Szívvvel és értelemmel – Kálvin halálának 450. évfordulójára.* In Bácsország 2014/4. 28–32.
- Papp Árpád: *Délvidék magyar újratelepítése 1699 és 1945 között.* In Létünk 1997/3–4.
- Papp Árpád: Egy kétségtelenül református sajátosság: a csigatészta. In *Kárpát-medencei református imanap 2015. december 6.* Szerbiai Református Keresztyén Egyház. 2015. 48–53.
- Tómó Margaréta (szerk.): *Vajdasági protestáns kataszter.* Milko Egyesület, Szabadka

Stories from the past of the Protestant congregations

The constant turmoil of the past centuries has resulted in numerous peculiar stories. Through a collection of such stories, the author shows the situation and development of the Protestant parishes in Vojvodina. The aim is not to present a historical account, but rather to get an insight into the sometimes joyful and at other

times difficult life of the community. Cunningness and stubbornness were often needed to overcome the hardships, but faith and humanity were always there to provide support.

Key words: Protestant, Evangelical churches, cemeteries, diaspora

Priče iz prošlosti Protestantskih crkvenih zajednica

Iz vrtloga istorije prošlih vekova iznedrila su se mnoštvo čudnih priča. Kroz neke od njih autor prikazuje stanje i razvoj Protestantskih crkvenih zajednica Vojvodine. Cilj rada nije crkveno-istorijski prikaz, već osvrt na ponekad srećan, a nekad mukotrpan život Reformatskih i Evangelističkih crkvenih zajednica ovog podneblja. Dovitljivost i istrajnost su bili od velike pomoći u rešavanju tih situacija, ali ni ljudskost ni vera nikad nisu napustili zajednice.

Ključne reči: Reformatska, Evangelistička crkva, molitveni hramovi, groblja, dijaspora

Beérkezés időpontja: 2017. 08. 01.

Elfogadás időpontja: 2017. 09. 15.

Nagy István

tanár, néprajzkutató – Bonyhád, kémia-fizika szakos tanár, Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium – néprajzkutató, antropológus
inagy64@gmail.com

TORZSÁRÓL INDULTAM...

Ordass Lajos evangélikus püspök eszmeisége és életútja

I set off from Torzsa...

Lajos Ordass's idealism and course of life

Krenuo sam iz Torže...

Idejnost evangelističkog biskupa Lajoša Ordaša

Dolgozatomban Ordass Lajos vajdasági evangélikus püspök (1901–1978) tanulságos életútját mutatom be. Ordass (Wolf) Lajos Bácska Torzsa nevű falujában született 1901. február 6-án. Iskoláit szülőfalujában, Verbászon és Bonyhádon végezte. A budapesti Teológiai Akadémia elvégzése után 1924-ben dr. Raffay Sándor püspök úr evangélikus lelkésszé szentelte fel. Segédlelkész volt Hartán, Mezőberényben, Soltvadkertben, majd 1931-től 1941-ig lelkész Cegléden. 1941 és 1945 között Budapesten, Kelenföldön lelkész. Gyülekezetével áldozatos munkát vállalt a háború ideje alatt. 1945 és 1950 között a magyarországi evangélikus egyház bányakerületi püspöke volt. A kommunista rezsim koholt vádak alapján elítélte, két évet töltött börtönben Szegeden, majd Vácon. 1956 és 1958 között újra püspök, de a forradalom elfojtását követő megtorlásoknak ő is áldozata lesz. 1978-ban bekövetkezett haláláig visszavonultan élt, egyházi, szépirodalmi, néprajzi tanulmányokon dolgozott. 1990-ben állami, 1995-ben pedig egyházi rehabilitációjára is sor került, így 1945 és 1978 között törvényesen püspök.

Kulcsszavak: Vajdaság, evangélikus egyház, 1945, 1956, megtorlás, teológia, segédlelkészség, lelkészség

Mindegyik magyarországi történelmi egyház sajátos módon élte meg a második világháborút követő rendszerváltást. Az évszázados békés, nyugodt fejlődésükben ez volt az a pillanat, amikor a felhalmozott eszmei, anyagi eredményeik egyik napról a másikra bizonytalanná váltak a híveik számára, az uralkodó ideológia mindent megtett megsemmisítésükért. Az akkori koncepciók ítéletek súlyosan érintették a magyarországi történelmi

egyházak előjáróit is. Mindszenty Józsefet 1949-ben életfogytiglani fegyházra ítélték, majd börtön következett, házi őrizet, 14 év az amerikai nagykövetségen. 1971-ben elhagyta az országot.

Ravasz László, a református egyház akkori püspöke 21 év püspöki szolgálat után, 1948-ban, a rá nehezedő nyomás hatására lemondott minden tisztségéről, és visszavonult a közéleti szerepléstől.

Ordass Lajos evangélikus püspök az ellenállást választotta, védeni próbálta az egyházat, híveit, lelkészársait a pártállam támadásaitól. Két alkalommal vállalt püspöki megbízatást, 1945 és 1948, valamint 1956 és 1958 között. Külső és belső ellenségei mindkét alkalommal eltávolították. Dolgozatom Ordass Lajos tanulságos életútját szeretné bemutatni. Azét a nagyérdemű, meg nem alkuvó emberét, aki a vajdasági Torzsáról indult el, és egy sorsdöntő korszakban a magyarországi evangélikus egyház vezetője volt. Emlékét utcák, épületek, külföldi és hazai alapítványok, szobrok őrzik, de szűkebb hazájában, a Vajdaságban kevésbé ismerik.

GYEREKKOR

Ordass Lajos (Wolf Lajos) a Bácskában, Torzsán (a mai Savino Selón) született 1901. február 6-án. Édesapja, Wolf Arthur a Felvidéken, Korompán látta meg a napvilágot, édesanyja, Steinmetz Paula pedig a bácskai Zsablyán. Apját, a tanítómestert, 1898-ban hívják meg kántortanítónak Torzsára, amikor már négy gyermek (Arthur, Paula, János, Ilona) apja. Lajos az ötödik gyermek a családban, később született egy hatodik testvére is, Matild.

A falut II. József telepítette. 1784-ben egyenlő arányban német ajkú reformátusok és evangélikusok kezdtek ott új életet, saját templommal és pappal. Az evangélikus lelkész, Famler Gusztáv Adolf kora kimagasló személyiségének számított, több országos és egyházi lap szerkesztője, munkatársa volt. A német ajkú lakosság gyermekei az elemi iskolában találkoztak először a magyar nyelvvel, az oktatás ugyanis magyarul folyt. A kis Lajos a békés kántortanító házában lelki gazdagságban töltötte az elemista éveit, s az átlagosnál jobban elsajátította a magyar nyelvet. Hegedülni is tanult, s élte a korosztályának megfelelő, csínytevésekkel, kalandokkal tarkított gazdag paraszti gyerekkorát.

GINNÁZIUMI ÉVEK

1912-től az újverbászi gimnázium, teljes nevén „Államilag segélyezett községi gimnázium” diákja. Az 1809-ben alapított gimnázium kezdetben magániskolaként működik, 1816-ban megszűnik, majd 1822-ben a bácssze-

régi evangélikus esperesség támogatásával újraindul, s a század végére megint államilag segélyezett gimnázium lesz.

Ordass Lajos idejében nyolcosztályos főgimnáziumként működik, tehát érettségiztető joga van. 1912-ben kb. 400 diák tanul a falai között, a többségük evangélikus vallású. Lajos elsősorban a magyar és a latin nyelveket tanulta szívesen, de a reál és a természettudományos tantárgyak is felkeltették figyelmét. Jeles tanuló volt, apja mégis úgy döntött, hogy 1915-ben új iskolát keres fiának: evangélikus gimnáziumot. Így került Bonyhádra. Döntését két okból hozta meg: nem volt megalégedve fia evangélikus hitoktatásával, illetve olyan iskolát keresett, amely mellett internátus is működik.

A bonyhádi gimnáziumban akkor már háborús szelek fújtak, habár Gyalog István igazgató mindent megtett, hogy a diákok semmit se érezzenek ebből. A tanárok fele a harctéren szolgált, az itthon maradottak végezték egész évben a többiek munkáját, bizonyos tantárgyakat nem is tanítottak. A háborús hangulat a diákokat is megviselte, élelmiszerhiány, infláció, betegségek keserítették életüket. A sorozás 1914 őszén a 8. osztályt érintette, tavasszal azonban már a 7. és a 6. osztályokból is vittek el diákokat katonának. Ekkor kerül Ordass Lajos Bonyhádra, a negyedik osztályba. Szeretettel emlékszik tanáraira, volt osztályfőnökeire. A gimnáziumban sikerült felvértéznie magát olyan humán műveltségi és természettudományos tudással, amely egész életét meghatározta. Ugyanakkor felismerte az evangélikus egyház szerepét a szegény sorsú diákok nevelésében és ellátásában, hiszen tanulmányai során mindig élvezte az iskola alapítványainak segítségét, gondviselését, megismerte a bonyhádi diákok szolidaritását.

A sikeres érettségije után 1919-ben – teli kétségekkel, bizonytalansággal – vagy tanár, vagy lelkész szeretett volna lenni, így a gondviselőre bízta a döntést: beadta kérelmét a budapesti egyetem természettudományi karára és a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémiára is. Az előbbi elutasította, az utóbbi felvette.

TEOLÓGIAI TANULMÁNYOK

A budapesti evangélikus akadémia ebben az évben kezdte meg működését, 1919-ig Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen volt teológusképzés. A trianoni döntést követően a két felvidéki teológia ugyanis Budapestre menekült. Minden vagyonukat elvesztve, kölcsönözött épületben, hat tanteremben kezdődött meg az oktatás 1919 tavaszán. Három tanteremben a diákok, egy-egy tanteremben pedig a tanárok laktak, egy teremben folyt az oktatás. Nélkülözések, anyagi gondok közepette, vidéki gyülekezetekben töltött prédikációk után kapott segélyekből éltek, de nagy szakmai elhivatottság jel-

lemezte ezt a két évet. A második év elvégzése után, tanulmányait megszakítva, Lajos a hallei egyetemre iratkozik. Hamarosan azonban súlyos anyagi gondjai lesznek. Először fizikai munkával, bányában dolgozva próbál pénzt szerezni, majd visszatér Magyarországra, és a soproni akadémián folytatja tanulmányait. 1924-ben sikeresen szakvizsgázik, s október 5-én dr. Raffay Sándor püspök úr pappá szenteli.

SEGÉDLELKÉSZI SZOLGÁLATOK

Első szolgálati helye egy német telepes falu: Harta, két német ajkú (egy református és egy evangélikus) gyülekezettel. Másfél évet töltött itt. Idejének legnagyobb részét istentiszteletek tartására fordította, mert a helybeli lelkész beteges volt, így ő látta el a szolgálatot. 1926-ban kérte áthelyezését. Új szolgálati helye Mezőberény, ahol két evangélikus gyülekezet is volt. Mindennapi tevékenységét a teológiai tudásának elmélyítésére fordította. Váratlanul érte Raffay püspök utasítása: 1927 márciusától Budapestre, a Deák téri gyülekezetbe került segédlelkésznek, egyben püspöki magántitkárnak. (A Deák téri gyülekezet népessége és rangja szempontjából az evangélikus egyház első gyülekezetének számított.) A szolgálat és a püspök úr által rábízott adminisztrációs tevékenység lekötötte minden idejét. Hamarosan azonban lehetősége adódott egy svédországi tanulmányútra. Az elkövetkező egy évben Lundban, Stockholmban, Uppsalában ismerkedett a svéd evangélikus egyház szervezeti felépítésével, képviselőivel, belső életével. A tanulmányúton kialakított személyes kapcsolatai esperesekkel, püspökökkel, kollégákkal egész életére kihatottak, a skandináv nyelvek elsajátítása, a svéd prédikációs segédanyagok, irodalom megismerése szintén nagyban befolyásolta lelkési szemléletét, prédikációs módszerét. Hazatérve, rövid soltvadkerti kitérő után, 1928 őszétől újra a Deák téri gyülekezet segédlelkésze, majd 1929 júniusától tábori lelkész Debrecenben. A hadseregben, a tisztikarban uralkodó egyházat mellőző szemlélet nagyon távol állt a lelkivilágától és hivatásbeli meggyőződésétől, így amikor a ceglédi egyházközség meghívta lelkésznek, elfogadta az ajánlatot, s friss házasként, feleségével, Kirner Irénnel meg elsőszülött fiával, Barnabással, elfoglalja új szolgálati helyét.

CEGLÉD

Tíz évet szolgál Cegléden (1931-től 1941-ig), önéletrajzi írásaiban így emlékszik vissza erre az időszakra: „Lelkészségem tíz legboldogabb évét Cegléden töltöttem.” Vezetésével a ceglédi gyülekezet lelkileg és anyagilag

is megerősödött. Szolgálatának kezdetén újrászervezi a hitéletet a városban, vasárnap délelőtt ifjúsági istentiszteletet szervez, a reggeli istentiszteletet áthelyezi délutánra, az iskolai hitoktatói munkát, a bibliaórákat, hittanórákat az iskolában órarend szerint tartja, így a diákok nagyobb számban vesznek részt a kötelező oktatáson. Bevezeti az egyházmegyei presbiteri napot, a gyülekezeti napot, evangélikus elemi népiskolát szervez, lefordítja, és ezer példányban kinyomtatja Johan Lunde oslói püspök gyermekprédikációit.

A gyermek-istentiszteleti beszédvázlatokat a norvég, dán és svéd irodalomból meríti. Bevezeti a szórványban élő hívek látogatását, lelki gondozását.

Nyomdát alapít. Ebben az időben az *Evangélikus Élet*, az *Evangélikus Iskola* és az *Evangélikus Ifjúság* című országos lapokat Cegléden nyomtatják. Sikeresen működteti az egyházközség boltjait. A lelki és anyagi megerősődéssel párhuzamosan kis családja is bővül: Sárával és Zsuzsannával.

1937 és 1941 között esperesi szolgálatot lát el, a Pest Megyei Középső Egyházmegye esperese, munkáját erényes és igazságos döntések jellemezték.

BUDAPEST-KELENFÖLD

A békés, nyugodt, vidéki Ceglédről 1941 novemberében került új állomáshelyére, a budapest-kelenföldi gyülekezetbe. A csaknem hatezres lélekszámú gyülekezet és az országban terjedő háborús hangulat új kihívások elé állítja: istentiszteletek tartása, a nőegyesület bibliaórái, szeretetmunkák, a Luther Szövetség által szervezett szabadegyetem, kiadványok szerkesztése, ifjúsági munka, minden hétköznap este könyörgő istentisztelet a háborúban szolgáló katonákért. A fővárosi jelenlét lehetővé tette, hogy országos, nemzetközi kérdésekben is kifejtse véleményét. Ilyen volt a német- és a zsidókérdés. A németkérdés lényege, hogy 1940-ben a hazai német értelmiségiek egy csoportja kiáltványt fogalmazott meg Német Memorandum címen, amely a magyarországi németek sérelmeit sorolja fel, és a magyarsággal való szembeszegülésre bírja a német kisebbséget. Tovább rontotta a helyzetet, hogy az 1941-ben újra elfoglalt bácskai területeken, vagyis a szülőföldjén, az evangélikus gyülekezetek közül csak a szlovák ajkúak tértek vissza a magyarországi evangélikus egyházhoz, a németek nem. Az újverbászi és a külai magyar ajkú evangélikusoktól a német evangélikusok még a templomhasználati jogot is megtagadták. Ezért 1942 tavaszán, saját költségén, *Válasz* címmel megjelenteti véleményét, amelyben elsősorban a külső német reakciók erőket vádolja provokációval.

A zsidókérdésben azt kifogásolta, hogy egyes – nem csak evangélikus – lelkészek, anyagi térítés ellenében, anyagi ellenszolgáltatásért zsidókat kereszteltek meg, hogy ily módon elkerüljék a kilakoltatást, deportálást.

A helyzet megoldására a svéd nagykövetséggel, a Vöröskereszttel való együttműködést szorgalmazta, ő maga is számtalan útlevél, igazolvány kiállításában segédkezett. A háború borzalmai lassan elérték Budapestet. 1944 márciusában a németek megszállták a fővárost. Tiltakozásul nevét Wolfról Ordassra változtatta. Az egyház épületei romokban heverték, a hívek óvóhelyeken éltek éhezés, fagyoskodás, gyász és nyomor közepette, felesége súlyos betegséggel kórházban feküdt.

1945. június 12-én dr. Raffay Sándor püspök úr korára való tekintettel (79 éves volt) lemondott, s az egyházkerület presbitériuma Ordass Lajost javasolta a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspöki székébe. 1945. augusztus 15-én megválasztották püspöknek. 1945-ben három egyházkerület működött: a Bányai Evangélikus Egyházkerület, a Dunán Inneni Evangélikus Egyházkerület és a Tiszai Evangélikus Egyházkerület.

ELSŐ PÜSPÖKSÉG (1945–1950)

Püspökségének első évei a háborús romok eltakarításával, az újjáépítéssel kezdődtek. Az egyház működésében nagy segítséget jelentettek a külföldi segélyek. Elosztásukra nagy gondot fordítottak, ezzel próbáltak enyhíteni a hívek és a kollégák anyagi gondjain. Az új rendszer képviselői folyamatosan szították a feszültséget az országban, a felbújtott falvak lakói lelkeseket, egyházi iskolában tanító tanárokat gyilkoltak, vertek, aláztak meg. Megkezdődött a német ajkú lakosság kitelepítése, a szlovák lakosságcsere, mindkét népcsoport elsősorban az evangélikus egyház híve volt. Ordass minden alkalommal tiltakozott az illetékes állami szerveknél a híveket ért atrocitások miatt, eredménytelenül. 1947 februárjában úgy döntött, hosszabb külföldi tanulmányútra indul, hogy megköszönje a külföldi szervezetek addigi segítségét, újabb adományokat szerezzen, illetve tájékoztassa a külföldi közvéleményt a magyarországi helyzetről. Az öt hónapos körútja során hat országot látogatott meg (Svájc, Svédország, Norvégia, Finnország, Dánia, Amerikai Egyesült Államok), összesen 36 igehirdetést végzett angol, svéd, német és magyar nyelven, valamint 44 előadást tartott. Látogatása során egyházi előjárókkal, karitatív szervezetekkel, teológiatanárokkal s más fontos személyiségekkel találkozott. Útja során az adományozó szervezetek és szövetségek jelentős adományokat helyeztek kilátásba hazai egyházi szervezeteknek, intézményeknek. Kiemelkedő eseménye útjának, hogy részt vett, alapító tagja lett Lundban a Lutheránus Világszövetségnek, s a szövetség egyik alelnökévé választották.

Visszatérve Magyarországra, szembesült a magyar valósággal. Az egyházat ért támadások tovább fokozódtak: 1947. október 31-én a kormány

megtiltotta a reformáció ünnepének istentiszteleti megünneplését, a következő évben betiltották az Evangélikus Nők Országos Szövetségét, húsvétkor a nagypénteket munkanapnak nyilvánították. 1948. június 15-én az országgyűlés elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot.

A személye elleni támadások felgyorsultak. 1948. augusztus 24-én házkutatást tartottak nála. Iratait, könyveit elkobozták, magát pedig kihallgatták, házi őrizetet rendeltek el számára, s nyomást gyakoroltak lemondására. 1948. szeptember 8-án letartóztatták, és 1948. október 1-jén, hamis vádak alapján kétévi fegyházra ítélték „sikkasztásért”, „a segélyek eltulajdonításáért”.

BÖRTÖNÉVEK

1948. október 5-én a Budapesti Gyűjtőfogházba szállították, majd onnan november 12-én a szegedi Csillag börtönbe. Itt háromheti magánzárka után 15 katolikus pappal került egy cellába. Együttlétüket a kölcsönös megértés, a közös sors békességes elviselése jellemezte. Közös imádkozással, teológiai elmélkedéssel próbálták a börtön nehéz körülményeit elviselni.

1949 januárjában felkereste a börtönben Túróczy Zoltán Tisza kerületi evangélikus püspöktársa, és arra kérte, az egyház érdekében mondjon le püspöki tisztségéről. Ebben az esetben rögtön szabadon bocsátják, nyugdíjazták, és állami segélyben részesül, közölte vele kollégája. A válasza nemleges volt, a per újrafelvételét kérte, ártatlansága tudatában.

1950. március 15-én a váci börtönbe szállították, magánzárkába. Az egyedüllet saját napi program kidolgozására készítette. Papír és írószer híján egy vasszöggel véste be feladatait a zöldre mázolt zárkaajtóba:

1. Angol áhítat
2. Egy mondat útravaló
3. Akikkel az úton találkoztam
4. Egyházi énekek
5. Gyorsírás
6. Tréfák
7. Gyülekezés látogatóúton
8. Szépirodalom
9. Népdalok
10. Svéd áhítat

Ezeknek a napirendi pontoknak a segítségével, természetesen biblia, énekeskönyv, szótárak nélkül, sikerült a zárkában töltött időt felgyorsítania, a fogságot átvészelnie.

1950. április 17-én levélben értesítették, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház Külön Fegyelmi Bírósága kezdeményezi püspöki hivatalából való eltávolítását, hivatkozva a sikkasztás vádjára, és felröve neki, hogy püspöki teendőit nem látja el. Püspöki tisztségétől megfosztva, 1950. május 30-án, tekintettel a börtönben tanúsított jó magaviseletére, elengedték büntetésének hátralevő részét, és kiszabadult. A Bányai Egyházkerület új püspöke Dezséry László lett.

FÉLREÁLLÍTVÁ

1950 őszén megszűnt a soproni teológiai egyetem, átköltöztették Budapestre főiskolai státussal, bezárták az államosítás után még tovább működő Deák téri és a Budapest-Fasori gimnáziumot, megszűntették a diakoniszsa-egyesületeket.

Ordass Lajos semmilyen formában nem vett részt az evangélikus egyház életében, nem gyakorolhatta papi hivatását, állami segítyből, alkalmi munkákból (sádkötés, kertészkedés) élt négygyermekes családjával, nehéz körülmények között. A Magyarországra látogató külföldi delegációk elől teljesen elzárták, nem találkozhatott velük, lelkésztársai a biztonságuk érdekében elkerülték. Szellemi képességeit tanulmányok írására fordítja. Ekkor születnek meg *A keresztfá tövében* című passióelmélkedései, fordít izlandi nyelvről, elkezd emlékiratainak, önéletrajzának a megírását. Az egyházat két rendszerhű püspök: Vető Lajos (északi egyházkerület) és Dezséry László (déli egyházkerület) vezeti. (1952-ben újraszervezik az egyházkerületeket, két egyházkerület marad, az Északi és a Déli Evangélikus Egyházkerület.)

1956 augusztusában, amikor az Egyházak Világtanácsa Magyarországon tartotta évi tanácskozását, dr. Hanns Lilje hannoveri püspök, az Evangélikus Világszövetség elnöke, dr. Clark Franklin Fry, az Egyházak Világtanácsa ügyvezető elnöke, dr. Carl E. Lund-Quist, az Evangélikus Világszövetség főtitkára, budapesti tartózkodása idején kéri Ordass Lajos állami és egyházi rehabilitációját.

1956. október 5-én a Magyar Népköztársaság Legfőbb Bírósága a következő határozatot hozza:

„Megállapítja, hogy a deviza büntett miatt dr. Ordas Lajos és társai ellen indított ügyben a budapesti uzsorabíróság különtanácsa által Mb XIX/1. 15. 495/1948-5 szám alatt hozott ítéletnek dr. Ordas Lajos terheltre vonatkozó része törvénysértő. Ezért az ítéletnek ezt a részét hatályon kívül helyezi és dr. Ordas Lajost az ellene emelt vád alól bűncselekmény hiányában fölmenti.”

1958. október 8-án az ev. egyház Egyetemes Egyházi Törvényszéke is felmenti Ordass Lajost a vád alól: „Nevezettet minden joghátrány alól men-

tesíti. Kimondja teljes rehabilitációját és egyházjogi szempontból úgy tekinti, mint aki ellen nem volt folyamatban egyházi fegyelmi eljárás.”

MÁSODIK PÜSPÖKSÉG (1956–1958)

1956. október 30-án, a forradalmi események hatására, lemondott Dezséry László, a Déli Evangélikus Egyházmegye püspöke és Vető Lajos, az Északi Evangélikus Egyházmegye püspöke, így az evangélikus egyház vezetők nélkül maradt. Megoldásként október 31-én, a reformáció ünnepén, a Deák téri templomban tartott ünnepségen Ordass Lajos visszatér püspöki tisztségébe, ellátva mindkét egyházmegye vezetését. Közfelkérésre Mindszenty József katolikus és dr. Ravasz László református püspök után, 1956. november 2-án beszédet, „rádiószózatot” mondott a Kossuth rádióban magyar, svéd, német és angol nyelven.

Ordass püspök első cselekedete az evangélikus egyházat ért károk enyhítése volt: az Északi Egyházmegyébe új püspök kinevezése, a sajtóosztály újraszervezése, az *Evangélikus Élet* című folyóirat újraindítása, a szabad hitoktatás jogának biztosítása, a segélyszállítmányok szétosztásának megszervezése, új esperesi választások kiírása az egyházközségekben, új egyetemes főtitkár, felügyelő választása.

A kezdeti lelkesedést a szomorú tények váltották fel Magyarországon. Az 1957. márciusi 22-i rendelet kimondta, hogy előljáró-választás esetén az egyháznak az állammal kell egyeztetniük az előljáró személyének kérdésében. Megkezdődött a lelkészek letartóztatása a forradalmi erők segítése ürügyén.

1957-ben püspökünk részt vesz az Amerikai Egyesült Államokban, Minneapolisban az Evangélikus Világszövetség harmadik közgyűlésén, ő tartja a megnyitó istentiszteletet és az igehirdetést. Beszédét 30 000 ember kísérte figyelemmel, a szövetség pedig újra alelnökévé választotta.

Itthon tovább folytatódott a visszarendeződés. 1957 decemberében újra Vető Lajos az Északi Evangélikus Egyházmegye püspöke, még aznap kitüntetik a parlamentben az „ellenforradalom alatt a népi hatalom mellett tanúsított bátor helytállásáért”.

Ordass Lajos sem lehetett püspök sokáig. 1958. június 19-én, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő levélben tudatta vele, hogy 1956-ban Dezséry László lemondása „ellenforradalmi események kényszere miatt történt”, ezért nem érvényes. Így Dezséry László két óra erejéig megint püspök lett 1958-ban, amikor ünnepélyesen lemondott, és új püspököt választottak Káldy Zoltán személyében.

Ordass Lajos püspök úr közéleti tevékenysége ezzel befejeződött. Haláláig, 1978. augusztus 14-éig, visszavonultan dolgozott szeretetei körében, megírta emlékiratait, visszaemlékezéseit, ezek először Nyugaton jelentek meg, sok nyugtalan éjszakát okozva az evangélikus egyház akkori előljáróinak.

Halála után felesége kérvényezte rehabilitációját. 1993. április 23-án Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter levélben ezt jelentette neki:

D. ORDASS LAJOSNÉ részére

Budapest

Tisztelt Asszonyom!

Férje, D. Ordass Lajos evangélikus püspök rehabilitálásával kapcsolatosan az Ön és dr. Nagy Gyula püspök-elnök úr leveleire utalva az alábbiakat hozom szíves tudomására.

Megállapítható, hogy D. Ordass Lajos püspök felmentése nem volt indokolt az 1957. évi 22. tvr. alapján, tekintettel arra, hogy a déli Evangélikus Egyházkerület püspöki tisztét a jogszabály hatálybalépését követően is több mint egy évig mind az egyháza, mind az akkori állami vezetés megelégedésére ellátta. Erre utal a Művelődésügyi Minisztérium Állami Egyházügyi Hivatal akkori elnökének több, olyan tartalmú kijelentése is, amely szerint D. Ordass Lajos püspök vonatkozásában nem alkalmazható az említett rendelet, mivel korábbi rehabilitációja eredményeként püspöki tevékenysége 1945. évtől megszakítás nélkülinek tekintendő.

A rendelkezésre álló iratok és adatok alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az Evangélikus Egyház illetékes testületének 1958-ban tett intézkedései, amelyek végső soron D. Ordass Lajosnak a püspöki székből történt elmozdítását eredményezték, az akkori kormányzati szervek politikai megfontolásokon alapuló nyomására születtek, amelyhez felhasználták a hatályos jogszabályokat is.

A történetek miatt – utalva Németh Miklós miniszterelnök úrnak az Országos Vallásügyi Tanács ülésén 1989. október 20-án tett nyilatkozatára – a Kormány nevében ezúton ünnepélyesen megkövetem Önt. Erről tájékoztattam a Magyarországi Evangélikus Egyház püspök-elnökét is.

Budapest, 1990. április 23.

Üdvözzel:

Dr. Kulcsár Kálmán s.k. P.H.

1995. október 5-én a Déli Evangélikus Egyházkerület Bírósága is rehabilitálja Ordasst, és kijelenti „A néhai D. Ordass Lajos püspök a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke volt 1945. szeptember 27-i beiktatásától egészen 1978. augusztus 14-én bekövetkezett haláláig.”

IRODALOM

ORDASS Lajos: Önéletrajzi írások. 1985, Európai Magyar Szabadegyetem, Bern
TERRAY László: Nem tehetett mást. 1990, Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest

I set off from Torzsa...

Lajos Ordass's idealism and course of life

Lajos Ordass (Wolf) was born on 6 February, 1901 in Torzsa, a village in Bácska, Vajdaság. He was educated in his birth village, and later in Verbász and Bonyhád. After graduating at the Academy of Theology in Budapest in 1924, he was consecrated by the bishop of the Evangelical church, dr Sándor Raffay. He performed clerical duties in Harta, Mezőberény, Soltvadkert. He first served as pastor in Cegléd from 1931 to 1941 and later in Kelenföld, Budapest. His congregation worked self-sacrificingly during the Second World War. He became bishop in 1945 and served till 1950, when the communist regime under false accusations imprisoned him in Szeged and Vác. He became bishop again in 1956, but following the revolution, he suffered the consequences of the retaliations. He spent the rest of his life away from the public, mainly working on literary, sacral and ethnographic texts. He was rehabilitated by the state in 1990 and by the Evangelical church in 1995.

Key words: Vajdaság, the Evangelical church, 1945, 1956, oppression, theology, pastor, bishop

Krenuo sam iz Torže...

Idejnost evangelističkog biskupa Lajoša Ordaša

U svom radu predstavljam poučan životni put Lajoša Ordaša, vojvođanskog evangelističkog biskupa. Lajoš Ordaš (Volf) rođen je u Bačkoj, u selu Torža (Savino Selo) 6. februara 1901. Svoje obrazovanje stekao je u svom rodnom selu, u Vrbasu i u Bonjhadu. Nakon završetka teološke akademije u Budimpešti 1924. biskup dr. Šandor Rafai posvetio ga je u evangelističkog sveštenika. Bio je pomoćni sveštenik u Harti, Mezeberenju, Soltvadkertu, zatim između 1931. i 1941. u Cegledu. Između 1941. i 1945. bio je sveštenik u Budimpešti, u Kelenfeldu, sa svojom crkvenom zajednicom požrtvovano je radio tokom rata. Između 1945. i 1950. bio je biskup crkvenog okruga Banja Mađarske evangelističke crkve. Komunistički režim ga je ubrzo na osnovu lažnih optužbi osudio, te je svoju dvogodišnju zatvorsku kaznu odslužio u Segedinu i u Vacu. Između 1956. i 1958. je ponovo bio biskup, ali je i on postao žrtva odmazda koje su sledile nakon revolucije. Do svoje smrti (1978) živio je povučeno, radio na crkvenim, beletrističkim, etnografskim radovima. Nakon smrti, 1990. došlo je do njegove državne, a 1995. i crkvene rehabilitacije, tako da je između 1945. i 1978. i zvanično bio biskup.

Ključne reči: Vojvodina, Evangeoska crkva (Luteranizam), 1945, 1956, odmazda, teologija, pomoćni pastor, pastor

Beérkezés időpontja: 2017. 12. 06.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 20.

Német Klaudio

: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelem BSc, I. évfolyam
: jules9813@gmail.com

A REFORMÁCIÓ TÁRGYAI MINT A DÉLVIDÉK/ VAJDASÁG VALLÁSI MOZGALMAINAK REPREZENTÁNSAI

A reformáció Topolyán című kiállítás margójára

*The objects of Reformation as the representatives of religious
movements in Vojvodina*

On the margins of the exhibition titled Reformation in Topolya

Reprezentativni objekti Reformacije u Vojvodini

Na margini izložbe Reformacija u Bačkoj Topoli

„Itt állok, másként nem tehetek” – hangzott el az azóta sokat emlegetett mondat Luther Márton részéről az 1521. április 18-ai worms birodalmi gyűlésen. A történet jól ismert: Luther Márton ekkor vonják másodszor felelősségre az 1517-ben kitűzött 95 tételért, amelyekben a katolikus egyházat bírálja. Az év elején a pápa kiátkozta a katolikus egyházból. Bölcs Frigyes választófejedelem javaslatára ő meg sem jelent a tárgyaláson. A világiak bíróságára azonban már muszáj volt elmennie. Talán épp ezért is hangzott el a fenti bevezető mondat, ami a topolyai múzeum kiállításának az alcíme is volt egyben. (A főcíme: R500) A tárlat képet kívánt adni a vajdasági reformáció történetéről. Tizenkét településről (Verbász, Bácskossuthfalva, Bácsfeketehegy, Szabadka, Pacsér, Bajsa, Torontálvásárhely, Nagybecskerek, Kúla, Maradék, Újvidék és Pancsova) származó, összesen 126 tárgyat tett közszemlére a múzeum. Több közülük a török által elnéptelenedett területekre újraterlepített lakosság idejéből való vagy még régebbi volt. Visszatérő elemei a kiállításnak a családi bibliák, énekeskönyvek, családi és házasságkötési fényképek, keresztlőtálok és kancsók, különféle okiratok, anyakönyvi kivonatok. Különlegessége a kiállításnak, hogy a legtöbb protestáns település esetében megjelent egy olyan személy, akinek köszönhetően megalakulhatott a helyi felekezet – sok esetben az egyén kitartásának és makacsságának köszönhetően. Így kaphatott a látogató átfogó képet a vajdasági – református és evangélikus – protestantizmus történetéről. A kiállítás teljességéhez hozzájárult még a bibliakiállítás is, amely a csantavéri Bibliamúzeum anyagából állt össze.

Kulcsszavak: reformáció, kiállítás, Topolya, Vajdaság, helytörténet, egyháztörténet

SZABADKA

A kiállítás első állomása a vajdasági protestantizmus egyik legészakibb települése, Szabadka. Két csoportja is megjelent itt a követőinek: az ágostai evangélikus hitvallású és a református hívők. Mindkét keresztyén ágazatnak volt egy kiemelkedő személyisége. Az előbbié Korossy Emil, akinek az evangélikusok sokat köszönhetnek. Az ő kezdeményezésére indult meg a gyűjtés templomépítés céljából. A templomra összegyűlt ugyan a pénz, az oltárra azonban már nem futotta, így azt a lelkipásztor saját maga, a lombfűrészze segítségével alkotta meg. A kiállítás méltó emléket állít ennek, akár csak a családi tárgyaknak és a különféle, szertartási kellékeknek (kelyhek, bibliák, a tiszteletes palástja stb.). Itt látható Korossy Emil és a felesége portréja is. A feleség jelenléte nem véletlen, hiszen az ő kezdeményezésére alakult meg 1897-ben a Szabadkai Evangélikus Nőegylet 65 taggal.

A szabadkai reformátusok kezdetben leggyakrabban Sáróy Szabó László tímármester magánházánál tartották összejöveteleiket. 1863. június 14-én Simon József református vallású nőtlen ifjú aztán végrendeletében 40 osztrák forintot adományozott a megalakítandó református egyház javára, egyben meghagyta testvéreinek, hogy halála után őt Szilády Áron kiskunhalasi református lelkész temesse el református szertartás szerint. Kívánságát teljesítve 1863. június 18-án helyezték örök nyugalomra a Bajai úti sírkertben. A temetése utáni napon Sáróy Szabó László elsőszülött leányát keresztele meg Szilády Áron Szabadkán ugyancsak a református szertartás szerint. Az örömapa 10 osztrák forintot adományozott a megalakítandó református egyház javára. A szolgálattevő lelkipásztor a stóladíjat is a létesítendő egyházközség javára adományozta. Ez volt az első olyan három adomány a református egyháznak, amely fel lett jegyezve. A többi között ezután hívta meg Simon János (nemesi rangjának megszerzése után: Simony János) és testvére állandó lelkésznek Szilády Áront Szabadkára. Simony János családi fényképe, amelyen több generáció is szerepel, a kiállításon is megtalálható volt.

BAJSA

A bajsai evangélikusok története a leghosszabb, több mint háromszáz éves. II. József türelmi rendeletéig (1781) csak titokban gyakorolták vallásukat a hívők. 1823. május 3-án helyezték el a mai evangélikus templom alapkövét, és ekkor szentelték fel az új parókia épületét is. A templom felszentelésére 1847. szeptember 19-én, a Szentháromság ünnepe utáni 16. vasárnapon került sor. Az egyházközség két iskolát is működtetett, s a ké-

sőbbiekben új acélharangot és új parókiát is kapott. A második világháborút követő államosítás a bajsaiakat is érintette. 17 hold földet vettek el tőlük. 1988/89-ben egy új parókiára volt szükségük. Bajsa lakói a kiállításnak kölcsönöztek több protestáns bibliát, szertartási kelléket, valamint egy széket és egy asztalt a lelkészi hivatalból.

PACSÉR

A kunok kirajzásával a Nagykunságból – Kisújszállásról – 1785-ben újratelepült Pacsér pusztá. Több mint 200 kun család érkezett ide. A kunok ízig-vérig református felekezetűnek vallják magukat, így nem véletlen, hogy Pacsér a térség egyik olyan települése, ahol a protestáns vallásúak közül nagy többségben vannak a reformátusok. Lelkészt, harangot, tanítót egyaránt hoztak magukkal az idetelepülők, s templomot és iskolát is építettek. Jelenlegi templomukat 1833 és 1835 között emelték, s azóta többször is felújították. A gyülekezet 2001. február 1-je óta működteti a Csetete játszótérházat, ahol 3–5 éves gyermekek keresztyén oktatása és nevelése folyik napi rendszerességgel. Hagyományossá vált a településen a csigatészta készítése. A kiállítás anyagához tartozik egy telepítés előttről, Kisújszállásról származó kolomp, egy házasságkötésről készült fénykép, régi kézimunka (hímzés), valamint több régebbi tárgy (1907-ben kiadott biblia, magyar nyelvű énekeskönyv stb.).

BÁCSKOSSUTHFALVA

1786-ban települt újra a falu. Karcagból, Jászkisérrel és Kunmadarasról 334 család érkezett ide. A település az Ómorovicza név valamely változatát viselte majdnem kétszáz éven át. A lakosság 1787-ben épített egy kezdetleges templomot sárból, majd idővel 1815-ben egy újat téglából. A különossége az, hogy az 1815-ben épült tornyot meghagyták, a templom többi részét pedig lebontották, és 1822-ben kibővítették a hajót a jelenleg is látható formájára, hozzáragasztva a megtartott toronyhoz. A településen 3 évvel később jelentek meg a katolikusok, majd nem sokkal később az izraeliták is. A kiállítási anyaghoz tartozik az egyik legkiemelkedőbb bácskossuthfalvai tiszteletesnek, Herczeg Ferencnek a portréja. A lelképásztor 1849-ben, a „szaladás napján” végig a faluban maradt, amíg a felmentő sereg meg nem érkezett. Megtalálható volt a kiállításon ezenkívül a bukovinai székelyek által itt hagyott faláda, egy díszes terítő, egy Dévay Lajos eszterről készült fénykép, különféle bizonylatokkal, okiratokkal együtt.

BÁCSFEKETEHEGY

A bácsfeketehegyi reformátusok ősei 1785-ben települtek erre a vidékre Kunhegyesről. Azt pontosan nem tudni, hogy mikor alakult meg az egyházközségük, de az első anyakönyvi bejegyzés 1785. május 29-én történt. A kiállítás emléket állít a Délvidék első református püspökének, Ágoston Sándornak. A többi között neki köszönheti a közösség azt, hogy nem volt vérengzés 1944/45-ben, továbbá hogy árvaház létesült, ezenkívül több más olyan cselekedete is volt Ágoston püspök úrnak, ami feledhetetlen maradt a feketicsi református közösség számára. A kiállítási anyaghoz tartozik egy fénykép, amelyen a harang búcsúztatása látható, mielőtt az I. világháborúban beolvasztották volna ágyúnak, valamint több egyházi és magántárgy, például egy 1713-ból származó kunhegyesi kehely vagy egy kunhímzéses párna.

Az evangélikusok később jelentek meg a településen, hiszen a reformációnak ezt az ágát inkább a német ajkúak követték, mintsem a magyarok. Az 1800-as évek elején, a szomszédos Szeghegyen engedélyt kaptak templomuk fölépítésére. A német lakosok azonban Feketicsre is be akarták tenni a lábukat, de a feketicsiek rendre elutasították őket. Később aztán, 1820-ban egy állítólagos megvesztegetés folytán, bő 50 éves intervallumban (1819 és 1873 között) 286 német család települt be a kis faluba. Ettől számíthatjuk a protestantizmus ezen ágának a virágzását a településen. 1830-ban imaházat építettek, majd 1903. június 1-jén ünnepélyes keretek között elhelyezték a templom alapkövét az ekkor már 1826 tagot számláló vallási közösség nagy örömére. A harang beöntése és az államosítás ezt a közösséget is elérte, s emiatt a hívők több mint 60 évre elvesztették a templomukat. 2008-ban felújították és felszentelték a templomot, majd 2011-től megindult benne a rendszeres istentisztelet.

TORONTÁLVÁSÁRHELY

Őseik 1794-ben kezdtek érkezni Makóról, Gyomárról, Szentesről és Hódmezővásárhelyről. Az új magyar közösség tagjai mind reformátusok voltak. 1799-ben költözött a faluba a gyülekezet első lelkésze, Tarr János, s egyházközséggé szervezte a magyar református közösséget. 1804-ben megépült a gyülekezet és egyben a település első temploma is, téglából és vályogból, nádfödéllel, de 1830-ban a tűz martalékává vált. 1838-ban emelték az új templomot. A százéves jubileuma alkalmából teljesen felújították, s villanyárammal látták el. 1919-ben 93 darab orgonasípot lefoglaltak hadi célokra, s csak 1938-ban állította helyre a hangszer Pfeifer Attila orgona-

készítő mester. A kezdetektől fogva napjainkig 18 lelkipásztora volt a gyülekezetnek, köztük id. Gacsál János, aki 1879-től 1922-ig itt szolgált. Negyvenhárom évi szolgálat után az új államhatalom kiutasította az országból. Utódja, aki egyben a veje is volt, Gachal János lett, aki 1922-től 1944-ig látta el a lelkészi teendőket. A kiállítás emléket állít nekik, több kiállítási tárgy is hozzájuk kötődik (lelkészképesítő oklevél, Gachal János palástja, Gachal személyi igazolványa, a tiszteletes versei és egyéb tárgyak).

NAGYBECSKEREK

Hála a kegyúri jognak¹, Nagybecskereken még a török időkben megjelent a református irányzat Suraklini Petrovics Péter közvetítésével. Az állítások szerint a 16., illetve a 17. században szervezte meg az egyházközséget, de erre nincs bizonyíték. A 19. század elején alakultak ki a feltételek a nagybecskereki református és evangélikus gyülekezet újbóli együttes megalakulására, „nagybecskereki protestáns egyesült eklézsia” néven. Közös volt az iskolájuk is, de mint mindennek, ezeknek a szép időknek is végük szakadt egyszer. A 19. század derekán különvált a két egyház. A kiállítás része két füzet Szalay József ref. tiszteletes adománygyűjtő útjáról, a keresztyén nőegylet pecsétje és jegyzőkönyve, valamint egy folyóirat és vallási eszközök. A nagybecskereki kiállításhoz tartozik egy pedálklaviatúra orgonasípokkal együtt, ami egy orgonakészítő műhely tulajdona.

VERBÁSZ

II. József idejében bevándorló protestáns telepesek alapították az Óverbász melletti Neu-Werbasst is. Ebben az időszakban 252 protestáns család élt a városban. A protestáns összefogás itt is megmutatta jótékony hatását. Mivel a közösségnek nem volt papja, az evangélikus lelkész viselt rá gondot. Óverbázon 1910-ben a 4853 lakosból 615 magyar, 1837 német, 1813 szerb volt. Ebből 563 római katolikus, 563 görögkatolikus, 1497 evangélikus, 1783 görögkeleti, ortodox vallású. Újverbázon 1910-ben a 6924 lakosból 1361 a magyar, 5171 a német és 150 a szerb. Ebből 1216 római katolikus, 1424 református és 3711 evangélikus. A két világháború között Verbázon akkora tekintélye volt Luthernek, hogy életnagyságú szobrot állítottak neki. Manapság az istentisztelet három nyelven folyik: magyarul, szerbül és németül. A német ajkú lakosság megcsappanása után a magyarokra hárul a feladat, hogy szervezzék az egyházközséget.

¹ „Akié a föld, azé a vallás” – középkori szokás, miszerint a földet birtokló nemes dönti el, hogy a kereszténység mely irányzatát követi.

A reformátusok külön története 1786 végén kezdődött. Ekkor érkezett meg az első református lelkész Baranyai Buzás János személyében. Őt Kármán Pál követte. Az ő idejében épült fel a klasszicista stílusú református templom 1824 októberében, 360 ülőhellyel. 1840-ben készült el a szószék és a karzat, 1842-ben pedig megszólalt először az orgona. A református és az evangélikus templom előtt is egy-egy szobor állt, Kálvin Jánosé és Luther Mártoné. 1944-ben 9 protestáns lelkésze volt Verbásznak, de október folyamán már valamennyien elhagyták a várost. 1945-ben egyedül Röhrig G. Gyula tért vissza. Egy érdekes történet is kapcsolódik a verbászi reformátusokhoz. Mivel a hívők száma alaposan megcsappant, a kommunista hatalom 1978 után elrendelte a templom felrobbantását. Egy izraelita mérnök mentette meg a pusztulástól. A kiállítás verbászi anyaga változatos, a többi között tartalmaz énekszám-táblát, vallási feliratot, egy festményt egy ismeretlen verbászi lelkésről, valamint kiadványokat és folyóiratokat.

ÚJVIDÉK

Újvidék olyan, mint Vajdaság is. Több nemzetiség, több kultúra és még több felekezet él ebben a városban. A reformátusokról szóló első információ 1803-ból származik, s 30 családról ad számot. Kezdetben magánházaknál tartották az istentiszteleteket. 1810-ben már 400 lelket számlált a közösség. Az újvidéki magyarságra jelentős hatást gyakorolt a városba folyamatosan betelepülő református vallású magyarság: felekezetük „teljes autonómiát élvezett”, és a magyarországi református zsinati törvények és szabályozás alapján működött. 1892-ben a városban 1890 református evangélikus élt, ágostai evangélikusnak pedig 2390 személy vallotta magát. 1900-ban 2475-en voltak a reformátusok. Manapság mintegy 2000 főt számlál a felekezet. A kiállítás anyagához tartozik több régi vallási könyv, valamint bizonyos helyreállítási eszközök, amelyeket Gyurik Melinda őrzött meg egy videofelvétellel együtt, amely bemutatja a helyreállítás folyamatát.

PANCSOVA

A pancsovai református egyházközség 1878-ban alakult meg. Eleinte imaházban tartották az istentiszteleteket, 1882-ben pedig egy torony is épült az imaház elé. Első lelkésze Veneciáner Sándor volt, aki Nagyváradról érkezett Pancsovára. Egy legendás történet kapcsolódik a településhez, ugyanis maga Jókai Mór szervezett gyűjtést a református templom munkálataira. Az 1910. évi adatok szerint Pancsován 993 fő reformátusnak, 1979 fő pedig evangélikusnak vallotta magát. A Torontálvásárhelyen is szolgáló Gachal János itt is tiszteletesként szolgált.

MARADÉK

A maradéki református egyházközség 1897. augusztus 24-én alakult meg hivatalosan. Létrejöttének érdekessége, hogy a falu magyar lakosai eredetileg katolikus vallásúak voltak, a templomban viszont a szentmisék csak horvát nyelven folytak, mert a horvát plébános nem beszélte a magyar nyelvet. A hívek ezért az akkori diakovári püspökhöz, Josip Juraj Strossmayerhez fordultak segítségért, de kérésük nem talált meghallgatásra², így a hívek egy része úgy döntött, hogy áttér a református vallásra. Egyes adatok szerint először 30, később pedig 70 család csatlakozott hozzájuk.

1905-ben a reformátusok száma 500-at tett ki, ma már csupán 120-at.

KÚLA

Evangélikus és református keresztyének már az 1900-as évek fordulója előtt is éltek Kúlán, de kezdetben nem volt se templomuk, se imaházuk. A környékbeli egyházközségek lelkészei jártak Kúlára istentiszteletet végezni: az elsőt egy iskolában tartották. 1928. szeptember 28-án házat vásárolnak közösen a reformátusok és az evangélikusok egy hold szántófölddel együtt. Egy-egy haranglábat is állítottak a felekezetek. 1945-ben azonban Kúla város kisajátította ezt a területet, és helyére a néphősöknek állított emlékművet. Kárpótlásul pénzt kaptak a felekezetek, s ebből 5-5 hold földet vehettek. Ugyanígy jártak a központban levő imaházzal is, ezért is kaptak kárpótlást. 1980. november 9-én elkészült a kárpótlásból és a támogatásokból az új imaház. Az egyházközségben rendszeresek az istentiszteletek, ingázó evangélikus és református lelkészek tartják őket, egymást váltva.

BIBLIAKIÁLLÍTÁS

A csantavéri Bibliamúzeum jóvoltából különféle kötésű és nyelvű bibliákat láthattak a kiállítás látogatói. A legrégebbi 1645-ből származik.

ÖSSZEGZÉS

Sok a közös vonás a vajdasági protestáns települések között. Jó példa erre, hogy a harangokat a legtöbb településen hadi ügyek miatt beöntötték. A kiállítás különlegessége, hogy a látogatók nemcsak a tipikusan protestáns

² Besnyi Károly témát kutató amatőr történész állítása szerint a beszélgetésen elhangzott az a mondat, hogy „a kutyák előbb fognak ugatni a templomban, mintsem hogy magyar nyelven folyják az istentisztelet”.

többségű településekről származó tárgyakkal ismerkedhettek meg, hanem olyan helységeknek a történetével is, ahol a protestantizmus jelentős volt ugyan, de nem a legjelentősebb felekezetek közé tartozik. Mindegyik egyházközség, ahogyan a délvidéki magyarság is, lakosságcsökkenéssel küszködik. Egyre kevesebb a hívő, az emberek eltűnnek a templomokból, egyre jobban hanyagolják a vallásuk gyakorlását. A kis közösségekre még nehezebb feladat hárul. A reformáció örök, és velünk él, jóllehet mindenki más-ként értelmezi. Lehet modern stílusban is értelmezni, ahogyan Vanyúr Ákos tette. Neki köszönhető a kiállítás sok megkapó grafikai eleme. Dr. Szőke Annának a vajdasági evangélikus és református templomokról készült fotókiállítása pedig hiánypótlónak számít. A kiállítás elérte célját, átfogó képet tudott adni a vajdasági protestantizmusról, s ezt sugallta: reformáció nem volt, nem lesz, hanem a mai napig velünk él, áthatja mindennapjainkat. Több hónapos kutatás előzte meg, egy kisebb csapat dolgozott rajta több neves lelkész, történész, helytörténész segítségével.

R500

„Itt állok, másként nem tehetek...” (Luther Márton)

Vajdaságot átfogó kiállítás a reformáció 500. évfordulója alkalmából

2017. szeptember 11. – 2017. november 9.

Topolya Község Múzeuma

A kiállítás és a katalógus szerkesztője: Gazsó Hargita muzeológus

Projektmenedzser: Vastag Tibor

Grafikai tervező: Szalma Viktória

Látványtervező: Pesti Attila

Szakmai munkatárs: Fekete Annamária, Kucor Tamara

Videó, animáció: Vanyúr Ákos

A kiállítás kísérőszövegeinek szerzői: Beszédes Mária, Csányi Erzsébet, Dolinszky Gábor, Dolinszky Márta, Fekete Annamária, Hallgató Imre, Jelena Zagorac, Mengyán Szofia, Móricz Árpád, Nagy Tibor, Németh Ferenc, Orosz Attila, Ózer Ágnes, Utasi Csilla, id. Virág Gábor

Programkoordinátor: Jovanović Andrea

Kivitelezők: TB Asztalosműhely, L'Orgue Orgonakészítő Műhely, Decorline, Počuča, Dielle, Grafoprodukt, Zabos Attila

Külön köszönet a munkában nyújtott segítségükért a következő személyeknek: Dušica Grbić (Matica srpska Könyvtára), Lidija Mustedanagić (Vajdasági Múzeum), Szőke Anna (Kiss Lajos Néprajzi Társaság), Rihard

Hengl (Művelődési Központ, Verbász), Pavle Orbović (Városi Múzeum, Verbász).

Támogatók:

Ágostai Hitvallású Evangélikus Keresztyén Egyház Szerbiában – Vajdaságban, Topolya Község, Magyar Nemzeti Tanács, Sat-Trakt, Em Commerce

*The objects of Reformation as the representatives of religious
movements in Vojvodina*

On the margins of the exhibition titled Reformation in Topolya

“Here I stand; I can do no other” – the famous sentence that Martin Luther said at the Diet of Worms in 18 april 1521. Everybody knows this story, Martin Luther is being held accountable the second time for his 95 anti-church theses. Early that year the pope excommunicated him, but he did not show up there, listening to the advice of Frederick the Wise. But he had to attend the secular courts trial. Maybe this is the reason behind the sentence above. The exhibition presented by The Museum of Bačka Topola Municipality bears this sentence as a sub-heading (the main title is R500), trying to present the history of the reformation in Vojvodina.

The museum presents 126 keepsakes from 12 cities (Vrbas, Stara Moravica, Feketić, Subotica, Pačir, Bajša, Debeljača, Zrenjanin, Kula, Maradik, Novi Sad, Pančevo). The peculiarity of many keepsakes – from the territories that the Turks depopulated- in the exhibition is that they are from the time of the resettlement, or older. Every cities recurring elements are family Bibles, hymnals, family and marriage ceremony photos, baptism vessels, and all kind of extracts. The specialty of the exhibition is that in most protestant towns there showed up a person who established the local denomination with stubbornness and tenacity. Thanks to them, the community can get a comprehensive picture in the history of Vojvodinas Protestantism, which was mostly Lutheran and Calvinist. The completeness of the exhibition is granted by a Bible-exhibition presented by the Bible museum of Čantavir.

Key words: Reformation, exhibition, Bačka Topola, local history, Church history

Reprezentativni objekti Reformacije u Vojvodini

Na margini izložbe Reformacija u Bačkoj Topoli

„Stojim ovde i ne mogu drugačije” – rekao je od tad mnoštvo puta citiranu rečenicu Martin Luter 18. aprila 1521. godine na sastanku u Wormsu. Svima je dobro poznata priča: Martin Luter je tada bio drugi put pozvan na odgovornost zbog svojih 95 teza, koje je uputio Katoličkoj crkvi kao kritiku. Na početku te godine, Papa je izopštio Lutera iz crkve, pošto se nije odazvao pozivu crkve ni na nagovor izbornog kneza, Fridriha Mudrog. Ipak, na poziv svetskih sudova morao se odazvati. Možda

je i to bio pravi razlog zašto je izrekao gore navedenu rečenicu. Muzej Opštine Bačke Topole je odabrao ovaj čuveni citat za podnaslov izložbe (glavni naslov je R500), koja prikazuje istoriju vojvođanske Reformacije. Muzej je izložio 126 objekata iz 12 naselja (Vrbas, Stara Moravica, Feketić, Subotica, Pačir, Bajša, Debeljača, Zrenjanin, Kula, Maradik, Novi Sad i Pančevo), koji su prikazani javnosti. Posebnost izložbe je u tome da većina objekata datira još iz vremena naseljavanja ovih područja po završetku turske vladavine. Glavni motivi izložbe su porodične Biblije, pesmarnice, porodične fotografije, pribor za krštenje, razni zvanični dokumenti. Izložba prikazuje i lica, koja su svojim marnim radom pomogli da se oformi i učvrsti Reformatska i Evangelistička crkva u Vojvodini. Izložbu prati i prikaz kolekcije Svetih Pisama iz fonda Muzeja Biblije iz Čantavira.

Ključne reči: Reformacija, izložba, Bačka Topola, Vojvodina, istorijat crkve

Beérkezés időpontja: 2017. 11. 30.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 11.

Dragana Jeremić Molnar

: Univerzitet umetnosti u Beogradu
: admolnar@sbb.rs

Aleksandar Molnar

: Univerzitet u Beogradu
: amolnar@f.bg.ac.rs

ALTERNATIVNA SVEDOČANSTVA O SMRTI ISUSA IZ NAZARETA

U članku autori razmatraju pouzdanost talmudskih svedočanstava o suđenju Isusu Nazarećaninu pred Sanhedrionom i njegovoj egzekuciji bez uplitanja rimske vlasti. Oni upućuju na sličnost ovih svedočanstava sa Pavlovim rečima 'Hristos je nas iskupio od kletve zakonske postavši za nas kletva'. Pavle je na pameti imao propis koji treba da primenjuju jevrejske a ne rimske vlasti (Rimljani nisu proklinjali osuđenike na smrt). U tom slučaju 'sablazan' (*scandalon*) koju je predstavljao 'raspeti Hristos' (*Christon estauromenon*) postaje razumljiva: Sanhedrion je pogubio i prokleo samog mesiju.

Ključne reči: Isus, Hrist, kletva, krst, razapinjanje, Sanhedrion, Talmud, Pavle

Jevanđelja nisu jedini izvor o suđenju i pogubljenju Isusa iz Nazareta (koga su hrišćani zvali Hristom). Postoje i različita svedočanstva uvrštena u *Mišnu* (*Sanh.*, 43a i 67a). Iako su napisana kasnije u odnosu na jevanđelja, ona sadrže realnije opise onoga što se zaista moglo dogoditi istorijskom Isusu. Istorijски izvesnija su, pre svega, zbog toga što se u njima nigde ne pominje da su Rimljani bili Isusovi egzekutori, već se jasno sugerise da su za njegovu smrt bili odgovorni jevrejski sveštenici (Pick, 1910);¹ potom zbog

¹ O odgovornosti Jevreja nije pisano samo u *Mišni*. Tu mogućnost ostavlja i pismo Mare bar Serapiona (napisano najverovatnije krajem 1. veka) u kojem se pominje da su 'Jevreji [...] ubili svog mudrog kralja', tj. Isusa (prema Voorst 2000: str. 53). Justin Mučenik je preneo da mu je u jednom razgovoru Jevrejin Trifon bez ikakvog okolišanja i sa izvesnim ponosom kazao da smo 'mi' (tj. Jevreji) izvršili smrtnu kaznu nad Isusom (*Dial. cum Tryp.*, 108.2). Sam Justin je, naravno, verovao u izveštaje jevanđelista, ali je na najvećem broju mesta na kojima je u razgovoru s Trifon spominjao Isusovu smrt upotrebljavao neutralnu formu po kojoj se to desilo 'pod Poncijem Pilatom', izbegavajući time celu kontroverzu.

toga što navode da je Isus usmrćen na način koji je bio svojstveniji Jevrejima i, naposljetku, zbog toga što se Isusovo stradanje preciznije vremenski locira u dane pre velikog nacionalnog/verskog praznika.

Ne znači, naravno, da opis suđenja Ben Stadi (zapravo Isusu Nazarećaninu) pred Sanhedrionom iz *Mišne* (*Sanh.*, 67a) nema značajne dodirne tačke sa opisom istog događaja datim u jevanđeljima. Upravo suprotno. Sudeći prema tim različitim izvorima Isusa su ispitivala dva svedoka (u *Jevanđelju po Mateju* lažna: 26.60), koja su sedela u spoljašnjoj prostoriji (u *Jevanđelju po Mateju* u dvoru napolju: 26.69) i koja on nije mogao da vidi jer je sedeo u unutrašnjoj prostoriji (u *Jevanđelju po Mateju* u dvoru sveštenečkog poglavara: 26.58) i bio izložen zaslepljujućoj svetlosti lampe (u *Jevanđelju po Luki* ognju nasred dvora sveštenečkog poglavara: 22.55). Kada se Isus izjasnio o optužnici, odveli su ga u sudnicu (u *Jevanđelju po Marku* pred veće sveštenečkih glavara sa starešinama i farisejima: 15.1), a iz nje su ga sproveli dalje – u grad Lod gde je bio obešen uoči pashe, kako piše u *Mišni*, odnosno u palatu Poncija Pilata gde mu je ponovo suđeno, kako stoji u jevanđeljima. Oba navedena raspleta suđenja su malo verovatna: onaj iz *Talmuda* zbog toga što je Isusova sudbina zapečaćena u samom Jerusalamu, onaj iz jevanđelja zbog toga što se u Isusov slučaj nije uplitao Pilat (baš kao ni Irod).

Drugo mesto u *Mišni* (*Sanh.*, 43a), koje sadrži još neke važne detalje o poslednjim Isusovim danima, prema mišljenju Roberta van Voorsta (2000) ‘nema nikakve veze, bilo pisane ili usmene, sa jevanđeoskom tradicijom’ (str. 119). Jedini izuzetak je iskaz kojim odlomak počinje – ‘Isus je obešen uoči pashe’ (*Sanh.*, 43a) – a za koji Voorst kaže da je ‘temporalno određenje [koje] odgovara jovanovskom datiranju raspeća na krst (19.14), ali nije identično sa jovanovskim izrazom “petak uoči pashe”’ (str. 119). Jevrejski tekst, koji je Voorst nazvao izvanrednim, dalje se nastavlja:

Četrdeset dana pre toga [vešanja uoči pashe], zvaničnik je objavio [proglas]: “On treba da bude kamenovan jer se bavio čarobnjaštvom, obmanjivao Izrael i navodio ga na jeres. Svako ko ima bilo šta da kaže u njegovu odbranu, neka dođe i to javno obznani”. Pošto niko nije imao ništa da kaže u njegovu odbranu, obešen je uoči pashe. [Rabin] Ula je rekao: “Možeš li da poveruješ da je tako revnosno tražena odbrana za njega? On je bio obmanjivač, a Milostivi je rekao: Nemojte ga poštediti”. Sa Isusom je bilo drugačije jer je bio blizu carstva’ (*Sanh.*, 43a).²

² Na osnovu toga što su u odlomku, bez ikakvog uvijanja, Jevreji, a ne Rimljani, etiketirani kao Isusovi dželati koji su izvršili kaznu na osnovu optužbi iznesenih isključivo na jevrejskom sudu, Voorst (2000) je zaključio ‘da rabini odgovorni za

Ovaj odlomak iz *Mišne* značajan je iz dva razloga. Prvo, izveštava da je Sanhedrion u Jerusalimu Isusa tretirao kao maga, što znači optužio ga je za isto ono što je prethodno radio u Galileji, što se po jevrejskom običajnom pravu tretiralo kao čarobnjaštvo i (za razliku od rimskog pozitivnog prava) što se kažnjavalo ili vešanjem ili kamenovanjem do smrti (pa tek onda vešanjem leša).³ Drugo, svedočanstvo pomera i suđenje i egzekuciju u dane pre pashe, kada su sveštenici Hrama zaista mogli da se pozabave Isusovim slučajem, a da time ne naruše sakralnost svečanosti. Jedan detalj naveden u ovom izveštaju je, ipak, malo izvestan: to je da je potencijalnim svedocima bio ostavljen rok od čak četrdeset dana da se jave i izlože odbranu Isusa. *Mišna* je, naime, propisivala da se nakon što Sanhedrion presudi mogu konsultovati prisutni i da se suđenje (barem u nekom delu) može – čak ‘četiri, pet puta’ – ponoviti ako se jave svedoci (to je mogao da učini i sam osuđeni) koji imaju da kažu nešto ‘vredno razmatranja’. Ako bi Sanhedrion, nakon celog opisanog postupka, ostao pri prvobitnoj (smrtnoj) presudi, poseban sudski zvaničnik bi presudu saopštio javnosti i još jednom pozvao svakog ‘ko zna nešto što ide osuđenom u prilog da dođe i to saopšti pre nego što bude ubijen’ (*Sanh.*, 6.1). Dakle, talmudsko svedočanstvo o procesuiranju i egzekuciji Isusa sasvim je u skladu sa procedurom propisanom u *Mišni*, ali od nje odstupa u neuobičajenoj dužini roka koji je ostavljen za potencijalna svedočenja. Ovaj apokrifan podatak trebalo je, po svoj prilici, da Sanhedrion predstavi kao otvoren, predusretljiv i nepristrasan. Istina je, ipak, bila drugačija: Isus je pogubljen na dan početka suđenja pošto se niko nije javio da svedoči u njegovu korist (uključujući i Isusove učenike). Treba primetiti još i to da konačni zaključak iz citiranog odlomka da je Isus, uprkos obmanjivanju, bio blizu carstvu, verovatno nije imao ništa sa njegovim rodoslovom, tj. sa navodnom pripadnošću Davidovoj lozi na kojoj su kasnije insistirali hrišćani (*Mat.*, 1.1–16; upor. i Pick, 1910), nego sa jednostavnom činjenicom da je pre kamenovanja priznao svoje grehe, dobio oprost za njih i time obezbedio mesto u ‘carstvu koje će doći’ (*Sanh.*, 6.2).⁴

ovu *baraita* nisu bili pod pritiskom optužbi hrišćana za smrt Isusa, jer je inače ne bi ispričali’ (str. 119).

³ Na čuvenom mestu iz Tacitovih *Anala* – ‘*Auctor nominis eius Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat*’ (15.44) – ne pominju se ni pravo ime Isusovo, ni razapinjanje na krst, ni krivično delo zbog kojeg je kažnjen. Tacit se o ovom slučaju svakako nije obavestio iz pouzdanih državnih dokumenata (jer bi inače znao i da se ‘Hristos’ zvao Isus i da Poncije Pilat nije bio prokurator nego prefekt Judeje), nego iz vlastitog iskustva kao član svešteničke organizacije *Quindecimviri Sacris Faciundis* (koja je bila zadužena za nadzor stranih kultova u Rimu) i kao magistrata azijske provincije (koji je, između ostalog, vršio i sudsku vlast) (Voorst, 2000).

⁴ Osuđeni je, prema *Mišni*, mogao da prizna sve grehe osim onog za koji je osuđen, ako je svedočenje protiv njega bilo lažno. Najveći broj rabina smatrao je da ta

Ako je Isusu zaista suđeno i presuđeno onako kako piše u *Mišni*, onda je hrišćanska *theologia crucis* uspjela da u potpunosti revidira istorijski događaj i nametne sopstvenu verziju Isusove smrti. Iako se smatra da se počeci ove teologije nalaze u poslanicama apostola Pavla, treba imati na umu da on pod krstom (grč. *stauros*, lat. *crucis*) najverovatnije nije podrazumevao isto ono (ukrštenu horizontalnu i vertikalnu gredu) na šta su mislili kasniji hrišćani. Potporu za pretpostavku da je za Pavla krst mogao imati drugačije značenje nego za mlađe naraštaje hrišćana, pružaju svedočanstva njegova dva savremenika Rimljana. Seneka je, tako, pisao da se rimska kazna razapinjanja na krst rasprostranila po celom Mediteranu, ali da je različiti narodi izvršavaju na različite načine: ‘neki su vešali glavom nadole, neki su nabijali na kolac kroz intimne delove, neki su razapinjali njihove ruke na raspeću’ (*Dial.*, 6.20.3.1). Plinije Stariji je, u *Prirodnoj istoriji*, izvestio da su građani afričkih gradova na gradskim ulazima na krst razapinjali lavove koje bi ulovili kako bi ‘odvratili druge [lavove] od istog zločina budeći kod njih strah da će biti kažnjeni istom kaznom’ (4.8.47).⁵ Ni Seneka, ni Plinije nisu krst, taj ozloglašeni rimski instrument usmrćivanja, opisali kao dve ukrštene grede (Samuelsson, 2011).

Ne čudi, stoga, što je sam Pavle o razapinjanju na krst govorio sasvim neodređeno, ne smatrajući da je potrebno da detaljno opiše Isusov slučaj.⁶ Njemu je najviše bilo stalo do toga da istakne epohalnu originalnost Isusovog stradanja i inkompatibilnost sa bilo kojom postojećom tradicijom. To je najpregnantnije izrazio mišljenjem da je Isusovo razapinjanje na krst za Jevreje bilo ‘sablažan’ a za Grke ‘bezumlje’ (*Kor. I*, 1.23). Treba, naravno, precizirati da je svakoga, kako kaže Martin Hengel (1977) ‘bio on Jevrejin, Grk, Rimljanin ili varvarin’, sablažnjavala zapravo ‘tvrdnja da je na krst razapet mesija, sin Božji ili sam Bog’ (str. 10). Pavlova teologija krsta – koju je uobličio u poslanicama – bila je namenjena svima onima koji su bili spremni da potpuno raskrste sa ranijim teologijama (a posebno sa jevrejskim moralom i nejevrejskom filozofijom), da poveruju u istinu božanske promisli vezane *upravo* za stradanje i smrt Isusa Hrista i da prihvate novu moralnost i racionalnost koji će se temeljiti isključivo na toj veri.⁷

moгуćност може бити злоупотребљена, јер је предвиђала да осуђени добије оprost grehova čak i kada ih ne prizna.

⁵ Nešto kasnije u istom delu (14.12.3) napisao je da se krst upotrebljavao i kao svojevrsna presa prilikom proizvodnje vina koje su Grci zvali *deuteria*, a Rimljani *lora*.

⁶ Pavlu nije bio važan ni Isusov zločin. Čak i da je čuo za priču o tome da je Pilat optužio, osudio i na krst razapeo Isusa samo zato što je ovaj za sebe tvrdio da je kralj Judejski, Pavle ne bi, prema pretpostavci Elaine Pagels (1996) osporavao takve optužbe, smatrajući ih za ‘providno lažne ili irrelevantne’ (str. 8).

⁷ Pavle je upravo to imao u vidu kada je vređao Galate, govoreći im da su ‘nerazumni’ i prebacujući im da se ne pokoravaju ‘istini’ (*Gal.*, 3.1). Oni, jednostavno,

Iako je Pavle u svojoj teologiji krsta akcenat stavio na jedinstvenosti i neponovljivosti Isusovog kažnjavanja, on je, ipak, određenim natuknicama otkrio koga smatra odgovornim za to kažnjavanje i kako je samo kažnjavanje izvedeno. U *Prvoj poslanici Korinćanima* Pavle je kažnjavanje opisao rečju *estauromenon* (1.23). Ova grčka reč bi se na latinski prevela kao *crucifigere*, kojom se označava *rimska* praksa razapinjanja na krst, a na hebrejski kao *לִּוּן*, kojom se označava tradicionalna *jevrejska* kazna vešanja na drvo (kao npr. u: *Jest.*, 7.9). Pavlova konstatacija da je kažnjeni mesija bio za Jevreje sablazan imala bi smisla samo ako je on pod rečju *estauromenon* podrazumevao vešanje na drvo. Pavle je ‘sablazan krsta’ (*skandalon tou staurou*) spomenuo još jednom, u *Poslanici Galatima*: ‘A ja, braćo, ako još obrezanje propovijedam, zašto me gone? Tako se ukide sablazan krstova’ (5.11). U oba slučaja Pavle razmišlja na striktno judaistički način i u ovom drugom slučaju, suočen sa težnjom ka ‘razvodnjavanju’ sablazni (Hengel, 1977), on reaguje tako što ističe njenu paradoksalnost. Njegovi oponenti misle da će sablazan krsta (koja se sastoji u tvrdnji da su jevrejski sveštenici obesili mesiju na drvo) nestati (biće ukinuta) kada on prihvati važenje Zakona (u pogledu obrezivanja, kao i svega drugoga) i sankciju za njegovo kršenje (progon). Međutim, Pavle ne želi da prihvati važenje Zakona (kako ga shvataju njegovi oponenti – pre svega iz redova jevrejskog sveštenstva): on hoće da ga svede na samo jednu zapovest (‘ljubi bližnjega svojega kao sebe’, *Gal.*, 5.14) i da ukine svaku drugu podelu između ljudi (uključujući i podelu na Jevreje i ne-Jevreje) osim one koja se temelji na veri u Isusa *kao razapetog Hrista*. Krst tako za Pavla ostaje, s jedne strane, mera poniženja

nisu počeli da praktikuju novu moralnost i racionalnost, pa samim tim nisu mogli da shvate teološki značaj Isusovog stradanja i smrti. Ovakav teološki zaokret će se još više radikalizovati posle 70. godine, tako da je do početka 3. veka Tertulijan formulisao svoj čuveni *credo*: ‘Sin Božji je raspet; mi se ne sablažnjavamo, iako je to sablazno. I umro je sin Božji; to je potpuno pouzdano, mada je bezumno. I posle pogreba je vaskrsnuo; to je nesumnjivo, jer je nemoguće’ (*De car.*, 5). Hrišćanstvo je, dakle, vera u ‘sina Božjeg’ koji je razapet (što *svi Jevreji* smatraju sablažnjivim), umro (što *svi pagani* smatraju bezumnim) i vaskrsao (što *svi ljudi* smatraju nemogućim). Zbog takvog ekskluzivizma i pretencioznosti hrišćani su do kraja perioda antike bili odbojni ne samo Jevrejima nego i paganima, prevashodno rimskim. Tacit ih je u *Analima* prikazao kao zagovornike ‘najpogubnijeg praznoverja’ (*exitiabilis superstitio*) (15.44), a Makrobije je u svom dijalogu *Saturnalijski*, napisanom čak u 5. veku, kroz lik Evangelija opisao hrišćanina kao ‘nevaspitanog, neobrazovanog i geačkog’ (*imperitus, indoctus et rusticus*) čoveka, ispunjenog mržnjom prema svemu i svakom, spremnog na svaku uvredu, te samim tim i nesposobnog za bilo kakvu ozbiljnu raspravu sa bilo kim osim sa svojim istomišljenikom (posebno: 1.7.1–2).

Isusa Hrista⁸, a, s druge strane, univerzalno sredstvo uz pomoć kojeg se oko njega stvara jedno novo ‘telo’.⁹

Pavle je u poslanicama ponudio (šturu) verziju Isusovog stradanja i smrti koja je u izvesnoj meri kompatibilna sa (jednako šturom) verzijom iz *Talmuda*. U tom pogledu je posebno važno mesto iz *Poslanice Galatima* na kojem je on za Isusovo kažnjavanje priznao relevantnost starozavetne zapovesti ‘proklet svaki koji visi na drvetu’ (3.13). Gunar Samuelsson (2011) je prilikom analize ovog mesta pošao od pretpostavke da ‘Pavlu nije bilo važno da li je Isus umro na *stauros*’, na čemu su kasnije insistirali hrišćani, i da je on Galatima preneo da je Isus najpre *mogao biti* kamenovan, a potom – i to *post mortem* – razapet na drvetu, ali da je *svakako bio* proklet (str. 254).¹⁰ Ovaj autor je podsetio da se u najstarijim sačuvanim verzijama poslanice uopšte ne pojavljuju reči ‘na drvetu’, što znači da je u njima motiv Isusovog prokletstva bio još dalji od verzije razapinjanja *na krst* koju će kasnije zagovarati hrišćani. Pavlovo objašnjenje je, s obzirom da potiče iz vremena kada još hrišćanstvo nije nastalo (ono nastaje sa jevanđeljima), još uvek kompatibilno sa svedočanstvima koja se mogu pronaći u *Talmudu* i koja se temelje na starozavetnim zapovestima.¹¹ Zanimljivo je da je nešto ranije u istom tekstu Pavle osporavao pravednost *jevrejskog* Zakona (‘ako pravda kroz zakon dolazi, to Hristos uzalud umrije’), prihvatao mogućnost da i njega kao vernika u Isusa Hrista pogube po tom Zakonu (ali samo tako da bude kažnjen smrću i da i dalje može da u ‘Bogu živi’) i za sebe govorio da je ‘*Christon synestauromai*’ (*Gal.*, 2.19). Identifikacija sa Isusom Hristom imala bi smisla da je Pavle ‘sa Hristom obešen o drvo’ pošto konstantno krši Zakon (barem u značenju koje mu pridaju jevrejski sveštenici, a koje proizvodi nepravdu). U prvoj *Poslanici Solunjanima* Pavle izveštava da Jevreji

⁸ Tim poniženjem Isus se osvedočio kao ‘Hristos na slavu Boga oca’ i dao primer svim drugim ljudima za isto takvo poniženje (*Fil.*, 2.8–11).

⁹ U pitanju je ‘telo slave njegove’ koje prima sve one koji život nebeski pretpostavljaju životu zemaljskom (*Fil.*, 3.17–19), ‘jedno telo’ za sve one koji su kršteni (*Efe.*, 2.16; *Kor. I*, 1:17–18), ili, jednostavno, ‘telo crkve’ (*Kol.*, 1.18–19) koje je ujedno i ‘telo mesa njegova’ (*Kol.*, 1.22).

¹⁰ Lionski nadbiskup Amulo je u 9. veku u jednom pismu preneo upravo jevrejsku verziju Isusove smrti po kojoj je on bio obešen o drvo (prema Zindler, 2003), dakle, kažnjen na način koji sam Pavle nije dovodio u pitanje.

¹¹ *Peta knjiga Mojsijeva* je predviđala da ‘ko zgriješi tako da zasluži smrt, te bude osuđen na smrt [bude obešen] na drvo’ (21.22–23). U tzv. *Svitku Hrama*, pronađenom u pećinama na obali Mrtvog mora, ova odredba je promenjena u: ‘Ako čovek počinio zločin koji se kažnjava smrću, odmetne se među narode i psuje svoj narod, decu Izraela, ti ga onda obesi o drvo tako da umre’ (64.6–8). Tim preciziranjem je vešanje izjednačeno sa usmrćivanjem, a praksa prethodnog kamenovanja je postala opsolentna.

‘ubiše i Gospoda Isusa i proroke njegove’ (2.15), čime je sugerisao da su kazne dosuđivali jerusalimski sveštenici, u skladu sa jevrejskim običajnim pravom.

Rimljani nisu poznavali kaznu vešanja (Cook, 2014). Njihovu kaznu razapinjanja na krst povezuje sa tradicionalnom jevrejskom kaznom vešanja o drvo to što su obe bile rukovođene ciljem da javno dezavuišu nameru osuđenika da se suprotstavi Zakonu (upor. slično i: Marcus, 2006). Pa ipak, postojala je važna razlika između ova dva načina smaknuća. Rimljani su ostavljali osuđenika na stratištu kako bi njegove muke sporog umiranja (koje su trajale po nekoliko dana) i oskrnavljeni leš (kojim su se hranile grabljivice) odvrćale druge da čine ono što je on učinio.¹² Jevreji su, pak, preferirali kratko izlaganje (kamenovanog pa) obešenog. O toj praksi pisano je više puta. U već spominjanim odredbama iz *Pete knjige Mojsijeve* (21.22–23) i *Svitka Hrama* (64.9–10) stoji da telo grešnika koji je osuđen na smrt i obešen na drvo ne sme da prenoći na drvetu, nego mora da bude pokopano istog dana. Josif je, slično, izveštavao svoje čitaoce da su Jevreji ‘skidali one koji su bili osuđeni i razapeti i pokopavali ih pre zalaska sunca’ (*De Bel. Jud.*, 4.5.2). Činili su to najverovatnije zbog toga što su hteli da maksimalno umanje *opasnosti* da se prokletstvo, izrečeno osuđenom prilikom izricanja presude, *prenese na celu zajednicu* i oskrnavi zemlju koju joj je Bog dao u nasledstvo (*Moj. V*, 21.22–23; *Svitak Hrama* 64.13).¹³ Jer, kako je napisao Timothy Reardon (2015), ‘postupci zločinca ne čine od njega ili nje samo objekt individualnog prokletstva nego i moguće sredstvo onečišćenja celog naroda’ (str. 412; upor. i Betz, 1982).¹⁴ Zbog toga je zločinac najpre morao da bude neodložno istaknut vešanjem o drvo (kako bi se omogućilo živima

¹² Rimljani su kaznu razapinjanja na krst učinili još groznijom time što veoma često uopšte nisu pokopavali žrtve (Hengel, 1977).

¹³ Nadbiskup Amulo je sve ključne elemente – vrstu kazne, motiv prokletstva, postupanje sa lešom – objedinio u svom prepričavanju jevrejske verzije Isusove smrti. On je napisao da je Isus bio obešen o drvo i da ga je Bog prokleo, kao i da su oni ‘kasnije tog istog dana kada je obešen [...] naredili da bude pokopan jer bi, ako bi ostao na drvetu preko noći, upraljao njihovu zemlju [...] na zahtev i naredbu njihovog učitelja Jošue brzo [su ga] skinuli sa drveta i pokopali u grobnicu u izvesnoj bašti punoj kupusa tako da ne zarazi njihovu zemlju [...]. Na njihovom jeziku, oni ga nazivaju Usum Hamizri, što na latinskom znači *Dissipator Aegyptius* [Egipatski uništilac] [...]. A kažu i to da je, nakon što je skinut sa drveta i položen u grobnicu, po zapovesti njihovih starešina, ponovo izvučen iz grobnice i na konopcu pronet po celom gradu kako bi se svi uverili da je mrtav i da nije vaskrsao’ (cit. prema: Zindler 2003: str. 277–278).

¹⁴ ‘Kroz celu *Petu knjigu Mojsijevu* čistoća i napredak naroda kao nacije, kao i same zemlje, zavise od blagoslova ili prokletstva Božjeg (kao npr. 7.12–8.20; 11.26–28)’ (Reardon 2015: str. 412).

da se upoznaju sa njegovim prokletstvom i sprečilo onečišćenje naroda) i, potom, do mraka skinut sa njega (kako bi se onemogućilo da leš prokletog dalje postoji na licu zemlje i sprečilo onečišćenje naroda).

Da su Rimljani (Pilat ili bilo koji drugi rimski magistrat) zaista osudili Isusa na kaznu razapinjanja na krst, oni ga svakako ne bi istog dana skinuli sa krsta (bez obzira na to da li je izdahnuo ili nije) jer bi time sabotirali glavnu funkciju same kazne – generalnu prevenciju (bilo kog) zločina. Jedini koji su imali razlog da Isusa što pre spuste sa drveta bili su Jevreji, i to najverovatnije zato što su ga, kao što je izvestio Pavle, prokleli prilikom izricanja kazne. Pavle je rečima ‘Hristos je nas iskupio od kletve zakonske postavši za nas kletva’ (*Gal.*, 3.13), preokrenuo tada vladajuću logiku prokletstva: kada je skinut sa drveta na koje je obešen i na kojem je njegovo prokletstvo obznanjeno, Isus nije postao moguće sredstvo onečišćenja celog naroda nego je, obrnuto, postao ultimativno sredstvo očišćenja celog naroda u smislu njegovog *iskupljenja od greha koji su se utvrđivali na osnovu Zakona i koji su za sobom povlačili zakonsku kletvu*. A ako su se ove Pavlove reči odnosile prevashodno na jerusalimske sveštenike koji su ga obesili i koji su bili prokleti, a da nikada nisu doživeli da budu javno raskrinkani i obešeni, perspektiva iskupljenja koju su te reči nagoveštavale otvarala se za sve pripadnike Izrailja, pa, naposljetku, i za sve ljude.

BIBLIOGRAFIJA

- Betz, O. 1982. Probleme des Prozesses Jesu. In: Haase, W. (ed.) *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Band 25: Principat. Teilband 1: Vorkonstantinisches Christentum; Leben und Umwelt Jesu; Neues Testament [Kanonische Schriften und Apokryphen]*). Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Cook, J. G. 2014. *Crucifixion in the Mediterranean World*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Hengel, M. 1977. *Crucifixion. In the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross*. Philadelphia: Fortress Press.
- Marcus, J. 2006. Crucifixion as Parodie Exaltation. *Journal of Biblical Literature*, 125 (1), 73–87.
- Pagels, E. 1996. *The Origin of Satan. How Christians demonized Jews, Pagans and Heretics*. New York: Vintage Books.
- Pick, B. 1910. The Personality of Jesus in the Talmud. *The Monist*, 20 (1), 4–32.
- Reardon, T. W. 2015. ‘Hanging on a Tree’ – Deuteronomy 21.22–23 and the Rhetoric of Jesus’ Crucifixion in Acts 5.12–42. *Journal for the Study of the New Testament*, 37 (4), 407–431.
- Samuelsson, G. 2011. *Crucifixion in Antiquity. An Inquiry into the Background and Significance of the New Testament Terminology of Crucifixion*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Voorst, R. E. Van. 2000. *Jesus Outside the New Testament. An Introduction to the Ancient Evidence*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing.

Zindler, F. R. 2003. *The Jesus the Jews Never Knew. Sepher Toloth Yeshu and the Quest of the historical Jesus in Jewish Sources*. Cranford: American Atheist Press.

Alternative Records on the Death of the Jesus of Nazareth

In the article the authors are examining the reliability of the Talmudic testimonies of the Sanhedrin trial of Jesus from Nazareth and his execution without any involvement of Roman authorities. They are pointing at the resemblance of these testimonies with Paul's words 'Christ redeemed us from the curse of the Law by becoming a curse for us—because it is written, *Everyone who is hung on a tree is cursed*'. What Paul meant here was prescription intended to be implemented by Jewish and not by the Roman authorities (Romans knew nothing about cursing people they sentenced to the capital punishment). In that case the 'offence' (*scandalon*) of the 'messiah hung on the tree' (*Christon estauromenon*) becomes meaningful: it was the messiah himself that was executed and cursed by Sanhedrin.

Key words: Jesus, Christ, curse, cross, crucifixion, Sanhedrin, Talmud, Paul

Beérkezés időpontja: 2017. 11. 28.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 15.

Dragana Jeremić Molnar

: Belgrádi Művészeti Egyetem
: admolnar@sbb.rs

Aleksandar Molnar

: Belgrádi Egyetem
: amolnar@f.bg.ac.rs

ALTERNATÍV MAGYARÁZATOK A NÁZÁRETI JÉZUS HALÁLÁRÓL

Alternative Records on the Death of the Jesus of Nazareth

Alternativna svedočanstva o smrti Isusa iz Nazareta

A cikk szerzői a talmudi feljegyzések hitelességét járják körül a názáreti Jézus Szanhedrin előtti perével, illetve a római hatalom beavatkozása nélküli kivégzésével kapcsolatban. A szerzők rámutatnak ezen tanúbizonyságok hasonlóságaira Pál szavaival, miszerint „Krisztus megváltott minket a Törvény átkától úgy, hogy átokká lett értünk”. Pál itt arra az előírásra gondolt, amely a zsidó, és nem a római hatalomra volt jellemző (a rómaiak nem átkozták meg az elítélteket). Ebben az esetben válik a „kereszt botránya” (*scandalon*), amelyet a „keresztre feszített Jézus” jelentett (*Christon estauromenon*) érthetővé: a Szanhedrin kivégezte és elátkozta magát a Messiást.

Kulcsszavak: Jézus, Krisztus, átok, kereszt, keresztre feszítés, Szanhedrin, Talmud, Pál

Az evangéliumok nem az egyedüli források a názáreti Jézus (akit a keresztények Krisztusnak neveztek) peréről és kivégzéséről. Vannak különböző feljegyzések, amelyeket a *Mishnába* (a ford. megj.: *Misnah*, *Misna*) is bevettek (*Sanh.*, 43a és 67a). Bár később íródott, mint az evangéliumok, mégis hitelesebben írja le a történelmi Jézus halála körüli eseményeket. Történelmileg valószínűbb feljegyzésekről van szó, leginkább azért, mert nem a rómaiakat nevezi meg Jézus kivégzőinek, hanem világosan utal arra, hogy a

zsidó papság volt a felelős a haláláért (Pick, 1910)¹; ugyanakkor szóvá teszi azt is, hogy Jézus kivégzésének módja inkább a zsidókra volt jellemző, mintsem a rómaiakra, és végül azért, mert Jézus kivégzésének idejét pontosabban határozza meg, és azt a nagy nemzeti/vallási ünnep előtti napokra teszi.

Ez, természetesen, nem jelenti azt, hogy Ben Sztádi (azaz a názareti Jézus) Szanhedrin előtti perének leírása a *Mishná*ból (*Sanh.*, 67a) nem tartalmaz jelentős érintkezési pontokat az adott esemény evangéliumi leírásával. Éppen ellenkezőleg. A különböző források szerint Jézust két tanúval szembesítették (*Máté evangéliumában* hamisakkal: 26.60), akik egy kinti helyiségben ültek (*Máté evangéliuma* szerint a kinti udvarban: 26.69), és akiket ő nem láthatott, hiszen a benti helyiségben ült (*Máté evangéliuma* a főpap palotájában: 26.58), és egy lámpa vakító fényének volt kitéve (*Lukács evangéliuma* által egy tűzrakás fényének, amely a főpap palotájának közepén volt megrakva: 22.55). Miután a bűnösségéről nyilatkozott, Jézust a tárgyalóterembe viszik (*Márk evangéliuma* szerint a vallási előjárók tanácsa elé, amely a tanácsnokokból és a farizeusokból állt: 15.1), majd onnan továbbkísérték Lód városába, ahol a pészach előtt felakasztották – ahogy az esetet a *Mishna* írja le; azaz Poncius Pilátus palotájába, ahol újratárgyalták a pert – az evangéliumok szerint. A per mindkét végkimenetele kevésbé valószínű: a *Talmud*ban leírtak azért, mert Jézus sorsa Jeruzsálemben pecsételődött meg, míg az evangéliumokban található leírás azért, mert Jézus ügyébe nem keveredett bele Pilátus (mint ahogy Heródes sem).

A *Mishna* (*Sanh.*, 43a) egy másik helyen is tartalmaz további fontos részleteket Jézus utolsó napjairól, de Robert van Voorst szerint (2000) ezek a feljegyzések „nincsenek semmilyen kapcsolatban, akár írott, akár szóbeli formában az evangéliumi tradícióval” (119). Az egyedüli kivétel az a megállapítás, amivel a részlet kezdődik – „Jézust a pészach előtt akasztották fel” (*Sanh.*, 43a) – és amelyről Voorst azt mondja, hogy [egy] időbeli meghatározás [amely] megfelel a keresztre feszítés jánosi dátumozásának idejével (19.14), de nem azonos „a pészach előtti péntek” János által használt kifejezéssel. A héber szöveg, amelyet Voorst kitűnőnek értékelt, tovább folytatódik:

¹ A zsidók felelősségéről nem csak a *Misnah* írt. Ezt a lehetőséget Mare bar Serapion levele is fenntartja (valószínűleg az i. sz. 1. századból), amelyben megemlítésre kerül, hogy „a zsidók [...] megölték bölcs királyukat”, azaz Jézust (Voorst 2000: 53). Jusztinus mártír arról tudósít, hogy a zsidó Trifon egy beszélgetésük alkalmával, minden mellébeszélés nélkül, sőt némi büszkeséggel mondja azt, hogy „mi” (azaz a zsidók) ítelték halálra Jézust (*Dial. cum Tryp.*, 108.2). Maga Jusztinus, természetesen, az evangelistáknak adott hitelt, mégis legtöbb esetben, amikor Trifon Jézus halálát említi, semlegesen nyilatkozik az esetről, azaz csak annyit mond, hogy mindez Poncius Pilátus uralkodásának ideje alatt történt – ki-kerülvén így az ellentmondásosságot.

Negyven nappal ez előtt [a pészach előtti akasztás] egy előljáró kijelenti: „Meg kell őt kövezni varázslásért, félrevezetésért, és mert Izráelt bálványimádásra csábította. Ha valaki tud valamit a védelmében, az jöjjön és nyilvánosan mondja el.” De senki sem jött a védelmére, ezért felakasztották a pészach estéjén. Ula [Rabbi] azt mondja: „El tudod-e hinni, hogy ilyen buzgón kéretik a védelmére szólókat? Ő egy szemfényvesztő volt, és az Úr azt mondta: Ne kíméljétek meg.” Jézussal más volt a helyzet, mert közel állt a királysághoz (*Sanh.*, 43a).²

Ez az idézet a *Mishná*ból két okból kifolyólag is fontos. Elsősorban azért, mert arról számol be, hogy a Szanhedrin Jeruzsálemben Jézust mágusként kezelte – a galileai tettei miatt. Az ilyen cselekedeteket a zsidó szokásjog varázslásnak ítéli meg, és (a római pozitív joggal ellentétben) akasztással vagy halálra kövezéssel (majd a holttest felakasztásával) bünteti.³ Másodsorban, a feljegyzés mind a per, mind a kivégzés idejét a pészach előtti napokra tolja, amikor a Templom papjai valóban tudhattak Jézus ügyével foglalkozni, úgy, hogy közben ne törjék meg az ünnep szentségét. A beszámoló egyik pontja azonban kevésbé valószínű: név szerint az, hogy a lehetséges tanúknak negyven nap állt rendelkezésükre, hogy jelentkezzenek és a bíróság elé tárják Jézus védelmét. A *Mishna* azt írja elő, hogy miután a Szanhedrin meghozza a döntését, a jelenlevők konzultálhatnak, és a tárgyalás (legalábbis részeiben) – akár „négy-öt alkalommal” – is megismételhető, ha olyan tanúk jelentkeznek, akiknek van „valami érdemi mondanivalójuk” (erre egyébként maga az alperes is jogosult volt). Amennyiben a Szanhedrin az előbb leírt eljárás után is az előző döntése (halálbüntetés) mellett maradt, akkor egy erre külön kijelölt bírósági hivatalnok a nyilvánosságnak kihirdette az ítéletet, és még egyszer felhívott mindenkit, hogy „aki tud valamit, ami az elítélt mellett szólna, az lépjen elő és tárja azt fel, mielőtt még az elítéltet

² Annak alapján, hogy a részletben minden mellébeszélés nélkül a zsidókat, és nem a rómaiakat jelölik meg mint Jézus hóhérjait, akik kizárólag a zsidó bíróság előtt tett tanúskodások alapján ítélik őt el, Voorst (2000) azt a következtetést vonja le, hogy a rabbik a felelősek ezért a tettért, bár nem voltak nyomás alatt, hiszen ellenkező esetben nem is beszéltek volna nyíltan az esetről (119).

³ Tacitus az *Annales* című művében – *Auctor nominis eius Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfectus erat* (15.44) – nem tesz említést Jézus valódi nevééről, a keresztre feszítésről, de még a büntettről sem, amiért (Jézus) életét veszik. Tacitus ez esetben bizonyosan nem a megbízható állami dokumentumokra hivatkozott (különben tudta volna, hogy Krisztus neve Jézus volt, Poncius Pilátus pedig Júdea prefektusa volt, és nem prokurátora), hanem személyes tapasztalatait vette forrásként, mint a *Quindecimviri Sacris Faciundis* szervezet tagja (amely a Rómában található idegen kultuszok felügyeletével volt megbízva), illetve az ázsiai tartomány magistrátuma (Voorst, 2000).

kivégzik” (*Sanh.*, 6.1). Tehát, a *Talmud*-ban leírt beszámoló az eljárásról, illetve a kivégzésről javarészt összhangban van a *Mishná*-ban leírt eljárással; azzal a különbséggel, hogy az előbbi eltér az utóbbiban megemlített szokatlanul hosszú határidő esetében, amelyet a lehetséges védelmi tanúskodásra hagy. Ezt az apokrif adatot, a maga minőségében, a Szanhedrinnek nyíltan, előzékenynek és elfogulatlannak kellett bemutatnia. Az igazság mégis más: Jézust a tárgyalás napja előtt végezték ki, mivel senki sem jelentkezett, hogy a védelmére keljen (beleértve a tanítványait is). Azt is meg kell említeni, hogy az idézett részlet végkövetkeztetésének (miszerint Jézus – a félrevezetés ellenére – közel állt az isteni királysághoz) nem volt semmi köze Krisztus származásához, azaz a Dávid felmenői ághoz való állítólagos tartozásához – amihez azonban a későbbi kereszténység ragaszkodik (*Máté* 1.1-16 és Pick, 1910); hanem, ahhoz az egyszerű tényhez, hogy megkövetése előtt bevallotta bűneit, bűnbocsánatot nyert, és ezzel biztosította helyét a „királyságban, ami eljő” (*Sanh.*, 6.2).⁴

Ha Jézus tárgyalása és elítélése valóban úgy történt, ahogy ez a *Mishná*-ban van leírva, akkor a keresztény *theologia crucis*nak sikerült teljes mértékben revideálnia a történelmi eseményt, és Jézus halálának saját változatát erőszakolta rá a közvéleményre. Bár ennek a teológiának az alapjai Pál apostol leveleiben találhatók, azt is észben kell tartanunk, hogy ő a kereszt (gör. *stauros*, lat. *crucis*) alatt valószínűleg nem ugyanazt értette, amit a kifejezés a későbbi keresztényeknek jelent (egy vízszintes és függőleges gerenda). A feltételezést, hogy Pálnak a kereszt mást jelentett, mint a fiatalabb generációs keresztényeknek, két korabeli római is alátámasztja. Így Seneca azt írja, hogy a római keresztre feszítés általi büntetés a földközi-tengeri térség egészében elterjedt, azzal, hogy a különböző népek másként alkalmazták azt: egyesek „fejjel lefelé akasztottak, míg mások karóba húztak az intim testrészekben keresztül vagy kezeket feszítettek keresztben” (*Dial.*, 6.20.3.1). Idősebb Plinius a *Naturalis Historia* című művében arról tudósít, hogy az afrikai városok lakosai levadászott oroszlánokat feszítettek keresztbe, hogy „más [oroszlánokat] elrettentsenek azonos büntetettől, félelmet keltvén bennük, hogy azonos büntetésben részesülnek” (4.8.47).⁵ A hírhedt római gyilokeszközt sem Seneca, sem Plinius nem két keresztbe tett gerendaként írta le (Samuelsson, 2011).

⁴ Az elítélt, a *Mishna* szerint, bevallhatta minden bűnét, kivéve azt, amiért elítélték – ha hazug tanúskodás gyanúja állt fenn. Sok rabbi úgy vélekedett, hogy ez a tétel visszaéléseknek adhatott helyet, mert azt vonhatta maga után, hogy az elítélt bűnbocsánatot nyerhet akkor is, ha bűneit nem vallja be.

⁵ Valamivel később, szintén ebben a műben (14.12.3), azt írja, hogy a keresztet a borászatban is használták, mint prést – a görögök a *deuteria*, míg a rómaiak a *lora* kifejezéssel jelölték ez esetben a keresztet.

Nem meglepő, hogy maga Pál is homályosan beszélt a keresztre feszítésről, nem tartván fontosnak, hogy teljességében írja le az esetet.⁶ Fontosabb volt számára, hogy Jézus szenvedésének epohális eredetiségét, valamint annak minden létező hagyománnyal való inkompatibilitását hangsúlyozza. Legtömörebben ezt azzal a gondolattal fejezi ki, amikor azt mondja, hogy Jézus keresztre feszítése a zsidóknak „botrányt”, míg a görögöknek „eszetlenséget” jelentett (*Kor. I, 1.23*). Természetesen pontosítani kell, hogy az az állítás igazából a megbontránkoztató, hogy „a Messiást, Isten fiát vagy magát az Istent feszítették keresztre” – „legyen az zsidó, görög, római vagy barbár”, ahogy ezt Martin Hengel (1977) mondja. Pál kereszt-teológiája – amelyet a leveleiben fogalmaz meg – azoknak volt szánva, akik felhagytak a korábbi hittudományokkal (főként azokkal, amelyek a zsidó morálon és a nem zsidó filozófiákon alapultak) annak érdekében, hogy [ezek az emberek – *a ford. megj.*] elhiggyék az isteni kinyilatkozás *kifejezetten* Jézus Krisztus szenvedésére és halálára vonatkozó részét, és hogy elfogadják az új morált és racionalitást, amelyek kizárólag azon a [keresztény – *a ford. megj.*] valáson alapulnak.⁷

Bár Pál kereszt-teológiájában Jézus büntetésének egyediségére és megismételhetetlenségére helyezi a hangsúlyt, mégis azt sugallja, hogy kit tart felelősnek és azt is, hogy hogyan zajlott le maga a büntetési folyamat. Pál a korinthusiakhoz címzett első levelében a büntetést *estauromenon* (1.23) szóval írja le. Ez a görög kifejezés latin megfelelője a *crucifigere*, ami a keresztre feszítés *római* gyakorlatát jelzi és nem a *héber* חֲבִיטָה, ami alatt a hagyományos zsidó büntetésmódot, a fára akasztást értjük (mint például a *Jest.*, 7.9-ben). Pál konstatációjának – hogy a megbüntetett Messiás a zsidók számára megütközés/botrány (gör. szkandalon) lehetett volna egyáltalán – akkor lenne értelme, ha ő az *estauromenon* alatt a fára akasztást értette volna. A *szkandalon* esetét még egyszer említi Pál, a Galátákhoz címzett

⁶ Pálnak nem is volt fontos Jézus büntette. Még ha hallott is volna arról, hogy Pilátus megvádolta, elítélte és keresztre feszítette Jézust, csak azért, mert azt állította magáról, hogy ő a zsidók királya, Elaine Pagels (1996) szerint, Pál akkor sem vette volna figyelembe ezeket, mert „világosan hazug és irreleváns” vádakként értelmezte volna ezeket az állításokat.

⁷ Pál épp ezt tartotta szem előtt, amikor a galátákat sértegeti, „eszetleneknek” bélyegzi meg őket, és azt mondja, hogy nem hajtának fejet az „igazság” előtt (*Gal.*, 3.1). Mivel nem kezdték el gyakorlatban is használni az új erkölcsi és racionális rendszert, így nem is érthették meg Jézus szenvedéseinek és halálának teológiai fontosságát. Ez a teológiai fordulat a 70. év után radikalizálódik, oly mértékben, hogy a 3. század kezdetétől Tertullianus megfogalmazza híres *credóját*: „Isten Fiát keresztre feszítették; és bár ez botrányos, mégsem botránkozunk meg. És meghalt az isten Fia; ez teljesen biztos, bár esztelen. Ezután pedig feltámadt; ez vitathatatlan, mert lehetetlen” (*De car.*, 5).

levelében: „Engem pedig, testvéreim, ha még mindig a keresztülmetélést hirdetem, miért üldöznek? Hiszen akkor megszűnik a kereszt botránya.” Pál mindkét esetben szigorúan a zsidóságra jellemző módon gondolkodik; és miután azzal szembesül, hogy a kereszt botránya kezd „felvizeződni” (Hengel, 1977), úgy reagál, hogy az eset paradoxialitását hangsúlyozza. Ellenszegülői úgy vélekednek, hogy a kereszt botránya (amely abból áll, hogy a zsidó papság felakasztotta a Messiást) eltűnik (megszűnik), amikor Pál elismeri a Törvény hatályosságát (a körülmetéléssel és minden egyébbel kapcsolatban) és annak megsértésének szankcionálását (az üldöztetést). Ugyanakkor, Pál nem hajlandó elismerni a Törvény hatályosságát (azaz azt, ahogyan az ellenszegülői értelmezik – elsősorban a zsidó papság): egyetlen parancsolatra szeretné a Törvényt korlátozni („szeresd felebarátodat, mint magadat”, *Gal.*, 5.14), és megszüntetné az emberek közötti megkülönböztetés jegyeit (beleértve a zsidó-nem zsidó megkülönböztetést is) kivéve ez alól azonban azt az elvet, hogy Jézust *keresztre feszítették*. A kereszt így, Pál részére, egyrészt Jézus Krisztus megszégyenítésének módja⁸, másrészt pedig egy egyetemes eszköz, amely segítségével egy új „test” alakul ki.⁹

Pál leveleiben Jézus szenvedésének és halálának egy (szűkebb) változatát írja le, amely bizonyos mértékben megegyezik a *Talmudban* található (szintén szűk) összefoglalóval. E tekintetben kiemelten fontos szerepet kap a Galátákhoz írt levelében az az állítás, miszerint Pál elismeri az Ószövetség tanát, hogy „Átkozott, aki fán függ” (3.13). Gunnar Samuelsson (2011) analízise során abból a feltevésből indult ki, hogy „Pálnak nem volt fontos az, hogy Jézus a *sztauruszon* halt meg, vagy sem” – amihez a későbbi keresztények ragaszkodtak –, és hogy Pál a Galátáknak azt közvetítette, hogy Jézust először valószínűleg megkövezhették, majd – *post mortem* – fára akasztották, de mindenképpen átkozott volt (254).¹⁰ A szerző arra emlékeztet, hogy a levelek legkorábbi, megőrzött verzióiban egyáltalán nem jelenik meg a fa szó, ami azt jelenti, hogy ezekben a levelekben Jézus átkosságának motívuma még távolabb áll a későbbi keresztények által elfogadott keresztre való feszítés esetétől. Pál magyarázata kompatibilis a *Talmudban* található Ószövetségen alapuló leírással, tekintettel arra, hogy azokból az időkből származik, amikor a kereszténység még nem volt jelen (kezdetét az evangéliumok megjelenéséhez kötjük). Érdekességgént megemlítenénk,

⁸ Megaláztatásával Jézus Istent dicsőíti, és példát mutat másoknak (*Fil.*, 2.8–11).

⁹ „Testének dicsőségével” befogad mindenkit, aki a mennyei életet a földi lét fölé helyezi (*Fil.*, 3.17–19), „egy testet” ad mindenkinek, aki megkeresztelkedett (*Efe.*, 2.16; *Kor. I.*, 1:17–18), az egyház testét (*Kol.*, 1.18–19), amely egyben az ő testének húsa is (*Kol.*, 1.22).

¹⁰ Amulo lyoni érsek a 9. században egy levelében említést tesz a Jézus halálának zsidó verziójáról, miszerint az elítéltet fára akasztották (Zindler, 2003).

hogy ugyanebben a szövegben Pál megkérdőjelezi a zsidó Törvény igazságosságát¹¹ (ha az igazság a Törvényen keresztül jő, akkor Krisztus hiába halt meg), és elfogadja azt a lehetőséget, hogy őt is, mint Krisztus-hívőt, ezen Törvény értelmében büntessék meg (de csak akkor, ha életét veszik és így tovább él az Istenben), és magáról azt állítja, hogy „*Christon synestauronai*” (*Gal.*, 2.19). Pál Jézus Krisztussal való identifikációjának akkor lett volna értelme, ha Krisztussal együtt őt is fára akasztják, mivel folyamatosan megszegi a Törvényt (legalábbis abban az értelemben, ahogy azt a zsidó papság értelmezi). *Pál első levele a thessalonikiakhoz* arról számol be, hogy a zsidók „megölték az Úr Jézust, ugyanúgy mint a prófétákat” (2.15) – ezzel arra célozva, hogy a büntetéseket a jeruzsálemi papság róttá ki a zsidó szokásjog értelmében.

A rómaiak nem alkalmazták az akasztást mint büntetésformát (Cook, 2014). A keresztre feszítés a hagyományos zsidó fára akasztással köthető össze, azzal, hogy mindkét esetben az volt a cél, hogy nyilvánosan megtorolják a bűncselekvő törvénszegő szándékát (vö. Marcus, 2016). Mégis létezett egy fontos különbség a két kivégzési mód között. A rómaiak az elítéltet a kivégzés helyszínén hagyták (napokig) szenvedni, hogy lassú halálának szenvedéseit láthassa a nép, és megszenteltséglenített holtteste (amivel a ragadozók táplálkoztak) intő példaként szolgáljon másoknak, hogy ne tegyenek úgy, mint az elítélt.¹² A zsidók azonban a (megkövezett, majd) felakasztott elítéltet csak rövid ideig hagyták a nyilvánosság előtt. Erről a gyakorlatról többször is említést tesznek a krónikák. *Mózes ötödik könyvének* (21.22-23) utasításában az áll, hogy a bűnös teste nem éjszakázhat át a fán, még aznap el kell azt temetni. József hasonlóan tudósítja olvasóit, hogy a zsidók „leszedték az akasztottat, és még naplemente előtt eltemették testét” (*De Bel. Jud.*, 4.5.2). Tették ezt valószínűleg azért, hogy a legnagyobb mértékben csökkentsék a veszélyt, hogy az átok, amelyet a bűnösre kimondtak, *átterjedjen az egész közösségre* és megszenteltséglenítse a földet, amelyet Isten ajándékba adott a népnek (*Móz. V*, 21.22-23, *Templom-tekercs* 64.13).¹³

¹¹ Mózes ötödik könyve azt írja elő, hogy akinek bűne akkora, hogy megérdemli a halált, azt fára kell akasztani (21.22–23). A holt-tengeri ún. Templom-tekercsben ez az előírás módosul: „Ha egy ember akkora bűnt vét, hogy azt halállal kell büntetni, mert más népek előtt szítkozza Izráel fiait, akkor azt úgy kell fára akasztani, hogy kilehelje életét” (64.6–8).

¹² A rómaiak a keresztre feszítés büntetését még borzasztóbbá tették azáltal, hogy egyáltalán nem temették el a hullát (Hengel, 1977).

¹³ Amulo érsek a kulcselemeket – azaz a büntetés fajtáját, az átok motívumát, a hulla feletti rendelkezéseket – saját átiratába egyesíti. Azt írja, hogy Jézust fára akasztják, és Isten megátkozza őt, majd így folytatja: „később aznap, amikor felakasztják...”, testét leveszik a fáról, hogy ne maradjon a föld felszínén a test, beszennyezve

Timothy Reardon (2015) is megjegyezte, hogy „a bűncselekvő tettei nem csak őt teszik meg az átok tárgyává, azok a teljes nép megtisztátalanításának eszközeivé is válhatnak” (412; vö. Betz, 1982).¹⁴ Ezért kellett a bűnöst először fára akasztani (hogy a közösség élő tagjai megismerhessék átkát, és így megakadályozzák a nép bepiszkítását) és napnyugtáig levenni a testet a fáról (azért, hogy az elátkozott hullája ne létezzen a föld felszínén – ismételten a nép tisztán tartása érdekében).

Ha a rómaiak (Pilátus vagy bármely más római magisztrátus) ítélték volna el Jézust, akkor ők bizonyosan nem vették volna le még aznap a testét a keresztről (függetlenül attól, hogy életben maradt volna vagy sem), mert ezzel a büntetés alapfunkcióját kerülték volna meg – az általános preventív funkciót. A zsidóknak volt egyedül érdekében az, hogy Jézus teste mihamarabb lekerüljön a keresztről; valószínűleg azért, mert kirótták rá az átkot – ahogy erről Pál tudósít. Szavaival, miszerint „Krisztus megváltott minket a Törvény átkától úgy, hogy átokká lett értünk” (*Gal.*, 3.13), és így megfordította az addig uralkodó átok logikáját: amikor levették a fáról, amely által nyilvánossá vált átka, ahelyett, hogy a nép bepiszkításának eszköze lett volna, épp ellenkezőleg, a nép megtisztításának végső eszköze lett, abban az értelemben, hogy *megváltódott a bűnöktől, amelyeket a Törvény határozott meg, és amely bűnök az átok kiróvását vonták maguk után*. Ha Pál ezen szavai elsősorban a jeruzsálemi papságra vonatkoztak, akik felakasztották Jézust, és akik ezáltal maguk is átkozottokká váltak, viszont őket sohasem vonták felelősségre és nem akasztották fel, akkor egy új perspektíva nyílt meg a megváltásra Izrael minden tagja számára és – végső soron – az emberiség számára is.

Lukács Tibor fordítása

IRODALOM

Betz, O. 1982. Probleme des Prozesses Jesu. In: Haase, W. (ed.) *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Band 25: Principat. Teilband 1: Vorkonstantinisches*

így a népüket... a testet egy káposztaföldön ássák el, hogy ne szennyezze be a földük felszínét... Nyelvükön Usum Hamizrinak nevezik, ami latinul azt jelenti: *Dissipator Aegyptius*... majd a temetés után kiásták és a testet bemutatták az egész város színe előtt, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy nem támadt fel” (Zindler 2003: 277–278).

¹⁴ Mózes ötödik könyvében az olvasható, hogy a nép haladása attól függ, hogy Isten megáldja, vagy megátkozza a népet (7.12–8.20; 11.26–28) (Reardon 2015: 412).

- Christentum; Leben und Umwelt Jesu; Neues Testament [Kanonische Schriften und Apokryphen]*). Berlin & New York: Walter de Gryter.
- Cook, J. G. 2014. *Crucifixion in the Mediterranean World*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Hengel, M. 1977. *Crucifixion. In the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross*. Philadelphia: Fortress Press.
- Marcus, J. 2006. Crucifixion as Parodie Exaltation. *Journal of Biblical Literature*, 125 (1), 73–87.
- Pagels, E. 1996. *The Origin of Satan. How Christians demonized Jews, Pagans and Heretics*. New York: Vintage Books.
- Pick, B. 1910. The Personality of Jesus in the Talmud. *The Monist*, 20 (1), 4–32.
- Reardon, T. W. 2015. ‘Hanging on a Tree’ – Deuteronomy 21.22–23 and the Rhetoric of Jesus’ Crucifixion in Acts 5.12–42. *Journal for the Study of the New Testament*, 37 (4), 407–431.
- Samuelsson, G. 2011. *Crucifixion in Antiquity. An Inquiry into the Background and Significance of the New Testament Terminology of Crucifixion*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Voorst, R. E. Van. 2000. *Jesus Outside the New Testament. An Introduction to the Ancient Evidence*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing.
- Zindler, F. R. 2003. *The Jesus the Jews Never Knew. Sepher Toloth Yeshu and the Quest of the historical Jesus in Jewish Sources*. Cranford: American Atheist Press.

Alternative Records on the Death of the Jesus of Nazareth

In the article the authors are examining the reliability of the Talmudic testimonies of the Sanhedrin trial of Jesus from Nazareth and his execution without any involvement of Roman authorities. They are pointing at the resemblance of these testimonies with Paul’s words ‘Christ redeemed us from the curse of the Law by becoming a curse for us—because it is written, *Everyone who is hung on a tree is cursed*’. What Paul meant here was prescription intended to be implemented by Jewish and not by the Roman authorities (Romans knew nothing about cursing people they sentenced to the capital punishment). In that case the ‘offence’ (*scandalon*) of the ‘messiah hung on the tree’ (*Christon estauromenon*) becomes meaningful: it was the messiah himself that was executed and cursed by Sanhedrin.

Key words: Jesus, Christ, curse, cross, crucifixion, Sanhedrin, Talmud, Paul

Alternativna svedočanstva o smrti Isusa iz Nazareta

U članku autori razmatraju pouzdanost talmudskih svedočanstava o suđenju Isusu Nazarećaninu pred Sanhedrinom i njegovoj egzekuciji bez uplitanja rimske vlasti. Oni upućuju na sličnost ovih svedočanstava sa Pavlovim rečima ‘Hristos je nas iskupio od kletve zakonske postavši za nas kletva’. Pavle je na pameti imao propis koji treba da primenjuju jevrejske a ne rimske vlasti (Rimljani nisu proklinjali osuđenike na smrt). U tom slučaju ‘sablasan’ (*scandalon*) koju je predstavljao ‘ras-

peti Hristos' (*Christon estauromenon*) postaje razumljiva: Sanhedrion je pogubio i prokleo samog mesiju.

Ključne reči: Isus, Hrist, kletva, krst, razapinjanje, Sanhedrion, Talmud, Pavle

Beérkezés időpontja: 2017. 11. 28.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 15.

Korhecz Tamás

UNION Egyetem, Dr. Lazar Vrkatić Jogi és Üzleti Tanulmányok Kara, Újvidék
tkorhecz@tippnet.rs

IRÁNYTŰ A JOG ALKOTÁSÁHOZ ÉS NYELVÉHEZ

Letsch Endre: *A jog alkotása és nyelve*. Barangolás a legisztika és a lingvisztika világában. Forum, Újvidék, 2017

Különösen ritka, hiánypótló kötetet vehet kezébe a könyvszerető közönség a jubiláló Forum kiadásában. Az elmúlt hatvan évben a Forumot okkal jegyezték döntően szépirodalmi kiadóként, a (nem ritka) kivételek csak erősítették ezt a szabályt. Ezen kivételek sorába tartoztak a Forum által gondozott jogi monográfiák is. Várady Tibornak és Szalma Józsefnek a XX. század nyolcvanas éveiben megjelentetett, egyetemi jegyzetként is használt jogi szakkönyvei sokban hozzájárultak az újvidéki jogi karon kibontakozó magyar nyelvű képzéshez. Ezen a ponton engedjen meg nekem az olvasó egy rövid, talán személyes kitérőt, amely rámutat az író, Letsch Endre szerzői opusának, a szerbiai magyar nyelvű jogászképzésnek és a most ismertetett monográfiának az összefüggéseire. Várady Tibor az újvidéki jogi kar történetének talán legkiemelkedőbb és legelismertebb professzora generálta, mozgatta és irányította azt a folyamatot, amelynek eredményeként magyar anyanyelvű oktatók sora kerülhetett be ebbe a felsőoktatási intézménybe és taníthatott jogot, akkoriban sokakkal együtt nekem is (részben magyar nyelven). Az akkor hivatalosan is több nyelven működő jugoszláv szövetségi berendezésű államszervezet, és ezen belül a vajdasági igazságügy a magyar jogi szaknyelvet is ismerő jogászokat igényelt. Mivel a jog és annak nyelve elsősorban a nemzeti jogrendszerhez kötődik, emberpróbáló feladat volt „magyarítani” az akkori jugoszláv, szerb és vajdasági szocialista jogrendszert. A Várady által felkarolt magyar egyetemi oktatók sorában különös szerepet játszott Letsch Endre, aki lelkesen vállalta az akkor frissen létrehozott nyelvi szaklektorátus vezetését, és oktatta, fakultatív tárgyként a magyar jogi szakterminológiát. Szerzőnk szinte erre a feladatra született, hiszen akkor és azóta is szüntelenül a jog és a nyelv mezsgyéjén egyensú-

lyoz, kutat, alkot, tevékenykedik. Letsch Endre a jogi karon diplomázott, de a magiszteri értekezését a bölcsészettudományok témakörében írta meg, a jogi szaknyelvet kutatva. A tudományok doktora címet már a jogtudomány területén érdemelte ki, de a nyelvtudománnyal határos területen: a jogalkotás nyelvét kutatva. Sok-sok évvel azután, hogy az újvidéki jogi karon dicstelenül háttérbe szorították a magyar nyelvű jogászképzést, szerzőnket pedig távozásra készítették, dr. Letsch továbbra is a jogi nyelvvel foglalkozik, immár egyetemi tanárként, az újvidéki székhelyű Európai Jogi és Politikai Tanulmányok Karán, ahol, más rokon tárgyak mellett, a nomotechnika – jogalkotástan és jogszabályszerkesztés tárgyat oktatja.

Nos, a talán kissé hosszúra nyújtott kitérő után szóljunk magáról a műről. A felülmúlhatatlan Goethe állapította meg, hogy az íráskészség és fogalmazás legmagasabb fokát akkor érjük el, ha bonyolult és összetett dolgokról egyszerűen és érthetően tudunk írni. Goethe szentenciája hatványozottan érvényes a jog területére. A jog az államszervezet által működtetett és kikényszeríthető, általános érvényű és kötelező szabályok tengerének bonyolult és állandóan változó rendszere. Enyv, amely összetartja és működőképessé teszi a társadalmat, tervezhetővé és kiszámíthatóvá a társadalom és az abban élő egyének életét, viszonyrendszerét. Mivel a modern jogot az írásbeliség jellemzi, Goethét parafrázálva, ez a mindenre kiterjedő és mindent behálózó szabálytenger akkor „kiváló”, ha a bonyolult és állandóan fejlődő társadalmi viszonyokat szabályozó viselkedési szabályok érthetőek, egyszerűek, logikusan és következetesen vannak felépítve, rendszerezettek és belső ellentmondásoktól mentesek. Ezt az idealizált állapotot hivatott elősegíteni a jogalkotástan, a nomotechnika vagy nomológia – módszertani jellegű tudományág. Ennek a tudományágnak a területén megszületett Letsch-féle monográfia nem más, mint a jogi nyelv és kifejezésmód tökéletesítésére tett figyelemre méltó erőfeszítés. Idézzük ezen a helyen magát a szerzőt: „Föl kellene hívni a szakjogászok, a tudósok, minden hivatásos és amatőr jogművelő figyelmét arra, hogy kifejezett tudatossággal és a logikus gondolkodás érzékével, a problémamegoldás iránti affinitással megáldva a mindennapi élet és a szabatos jogi nyelvhasználat szükségességét helyezték előtérbe” (Letsch 2017: 15).

A monográfia műfaji behatárolása korántsem egyértelmű. A Forum-kiadvány jelentősen eltér az alapjául szolgáló, 2011-ben szerb nyelven publikált kötettől (Leč 2011) mind tartalmában, mind hangvételében, mind hangulatában, így nehezen lehetne hagyományos egyetemi tankönyvnek, tudományos monográfiának tekinteni. Ez a kiadvány valójában a tudományos művek szempontjainak is megfelelő jogi szakkönyv, amely a nomológia, a jogalkotástan és a nyelvtudomány területén íródott, és olyan kérdéseket

boncolgat, olyan tárgyköröket elemez és dolgoz fel, mint a jogszabály és norma fogalma, a jogalkotás és jogszabályszerkesztés, a jogértelmezés és annak módszertana, a jogdogmatika, a jogi nyelv sajátosságai, a nomotechnikai hibák, antinómiák és a jogi interferenciák stb. A monográfia jogi-tudományos szakkönyv jellegét azonban több dolog is színesíti, illetve helyenként árnyalja. Egyrészt, a szerző állandóan visszaköszönő, néha hivalkodó nyelvészkedése, a választékos, veretes, de helyenként túldíszített barokkos mondatszerkesztés, másrészt, a műbe beleszórt sok-sok személyes tapasztalat és markáns értékítélet. Ez utóbbira kiváló példa, amikor a szerző a normák világát és természetét kutatva, ellentmondást nem tűrően, különösebb érvelés nélkül sommásan ismerteti az olvasóval, hogy szerinte milyen alpári célok és megfontolások alakítják, döntenek el, milyen viselkedési szabályok legyenek törvényesítve: „A norma/szabály által föltérképezett elérendő és oltalmazandó célkitűzések feldolgozásával arra a következtetésre juthatunk, hogy kökeményen a hatalmon lévő osztályok, pártok és csoportok, oligarchák, legrosszabb esetben a maffia érdekeinek helyenként empatikus, máskor nonskrupulózus keresztülviteléről beszélünk, nem pedig valamiféle populista módon deklarált társadalmi-politikai érdekekről” (Letsch 2017: 52). A száraz tudományosságot Letsch doktor azzal is oldja, hogy a papírra vetett gondolatok mentén folyamatosan feltűnik a szarkazmus, az irónia, helyenként a tréfálkozás is. Az általam észrevételezett, akár tetszést, akár megütközést kiváltó, fent említett specifikumok azonban inkább formabontóvá és atipikussá teszik a művet, mintsem megkérdőjelezzik a szakmai-tudományos mivoltát. A könyv a témában valamennyire is jártos olvasónak logikailag jól rendszerezett ismeretanyagot kínál, a forrásmunkák jegyzékével, megfelelően lábjegyzetelve, annak igazolásaként, hogy a szerző otthonosan mozog mind a magyar, mind a volt jugoszláv térség érintett szakirodalmában, jól ismeri a forrásmunkákat. Említettem volt, hogy a monográfia logikusan felépített és megfelelően rendszerezett ismeretanyagot kínál. A 261 oldalas mű két nagy részre tagolódik. Az első rész címe: *Szemelvények a jogalkotástan, avagy a nomotechnika köréből*, a második, vaskosabb rész címe pedig: *A jog és a jogi aktusok nyelvi kifejezése*. A könyv első része döntően a jogalkotástan tudományával foglalkozik, annak történetével, fogalmával, tartalmával és helyzetével, de külön fejezetben dolgozza fel a jogalkotástan alapvető intézményeit és a jogi dogmatika tárgykörét. A kötet második része, külön fejezetekben értelmezi és elemzi a szaknyelvek fogalmát, a jogi szaknyelvet, a nyelvi értelmezés módszerét, a szinonimák, idegen szavak és rövidítések fogalmát. A művet elsősorban a sajnos egyre zsugorodó magyar anyanyelvű, de a szerbiai jogot szerb nyelven tanult szakközönségnek ajánlom. Egyrészt mint olyan szakirodalmat, amelynek olvasása és elsajátítása

közelebb viszi az olvasót a jogalkotás indokolatlanul elhanyagolt témaköréhez, másrészt a jogi szaknyelvhez és annak varázslatos világához. Hovatovább a könyv bizonyos jogelméleti alapismeretek tekintetében is hasznos olvasnivalót kínál, olvasmányosan magyarázza el és értelmezi a jogi alapfogalmakat. Különösen azok számára lehet Letsch Endre műve kötelező penzum, akik több nyelven jogászknak, jogi szövegeket alkotnak, összehasonlító jogi kutatásokat végeznek, jogintézményeket ültetnek át a magyar jogrendszerből a szerbbe és vice versa.

A könyvismertetőt író ítész elsődleges feladata ismertetni a könyvet és felhívni a potenciális olvasók figyelmét, kedvet csinálni az olvasáshoz. Ezen túlmenően kötelessége rámutatni a mű esetleges hiányosságaira is. Mivel tudományos igénnyel és igényességgel megírt monográfiáról van szó, amely magyar nyelven íródott, és alapjában véve a szerb jogrendszerre és jogtudományra támaszkodva szólítja meg elsősorban a vajdasági magyar jogász olvasót, hiányolom, illetve kevesellem a tételes jogból merített példákat és esettanulmányokat. Pedig a jogalkotás terén szép számmal kínálkoznak gyakorlati példák. Így a jogrendszer csúcsán elhelyezkedő szerbiai alkotmányt értő elemzők gyakran bírálták a könyvet olyan szempontból, hogy nomotechnikai tekintetben igen sok kívánnivalót hagy maga után. Az Európa Tanács tanácsadó testülete, a Velencei Bizottság tizenegy évvel ezelőtti szakvéleményében nomotechnikai szempontból egyszerűen pongyola szövegnek minősítette (A Velencei Bizottság véleménye szerb nyelven). Továbbá szemlesütve bátorodom felhívni tisztelt kollégám figyelmét arra, hogy a jogalkotás kérdéskörét elemezve megfeledezett a jogalkotásra vonatkozó hatályos vajdasági és szerbiai nomotechnikai szabályok ismertetéséről. Ezek a Vajdaság Autonóm Tartomány jogalkotási határozata (Határozat a jogszabályozásról), a Szerbiai Népképviselőház Törvényhozási Bizottságának egyéges jogszabályalkotási módszertani szabályai (Jedinstvena metodološka pravila za izradu propisa) és a szerbiai Kormány törvény alatti jogszabályokra vonatkozó jogalkotási módszertana (Zaključak Vlade). Az olvasó joggal várhatta el a szerzőtől ezek rövid ismertetését, de akár elmélyült kritikai elemzését is. Ki írjon ezekről, ha nem a jogi szaknyelv derék medica – a jurátus Letsch Endre?

IRODALOM

A Velencei Bizottság véleménye szerb nyelven: Komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija), Mišljenje broj 405/2006 o Ustavu Srbije usvojeno na 70. plenarnoj sednici Komisije 17. i 18. marta 2007 ([http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)004-srb](http://www.venice.coe.int/web-forms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)004-srb)).

Határozat a jogszabályozásról (Odluka o pravnom normiranju), Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 5/2008 szám.

Jedinstvena metodološka pravila za izradu propisa, Zakonodavni odbor Narodne Skupštine, Službeni glasnik RS br. 21/2010.

Letsch, Endre, 2017: A jog alkotása és nyelve: Barangolás a legisztika és a lingvisztika világában. Forum, Újvidék

Leč, Endre, 2011: Nomotehnika sa posebnim osvrtom na jezičko uobličavanje pravnih akata, Univerzitet „Singidunum“, Beograd FEPPS, Novi Sad

Zaključak Vlade o usvajanju Metodologije za izradu podzakonskih akata, Službeni glasnik RS, br. 75/2010 i 81/2010.

Beérkezés időpontja: 2017. 11. 27.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 20.

Prof. dr. Žolt Lazar

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

zolt.lazar@ff.uns.ac.rs

O PRIMITIVNOM PRAVU

Bronislav Malinovski: *Zločin i običaj u primitivnom društvu*. Novi Sad: Mediterran Publishing, 2016

Zločin i običaj u primitivnom društvu Bronislava Malinovskog (1884–1942), britanskog antropologa poljskog porekla, pripada fazi tzv. trobrijanskog rada, odnosno terenskog istraživanja primitivnih zajednica na Trobrijanskim ostrvima Zapadnog Pacifika, koja je inače rezultirala njegovim najznačajnijim empirijskim studijama. Uz *Argonaute Zapadnog Pacifika* (1922) i *Mit u primitivnoj psihologiji* (1926), *Zločin i običaj u primitivnom društvu* (1926) je studija kojom je Malinovski revolucionisao etnografska istraživanja primitivnih kultura i utemeljio funkcionalističku socijalnu antropologiju.

Skoro jedan vek nakon prvog izdanja, *Zločin i običaj u primitivnom društvu* je i dalje jedna od temeljnih studija pravne antropologije. Malinovski je prvi ozbiljno razmatrao prirodu pravnih normi u antropološkoj perspektivi, ističući značaj istraživanja primitivnih društava za širu pravnu problematiku, ujedno postavljajući i nov metodološki standard „vršenja antropološkog terenskog rada: proučavanje treba da bude direktno posmatranje načina na koji običajna pravila funkcionišu u stvarnom životu” (128).

Njegovi istraživački naponi na ovom polju uočeni su tek početkom četrdesetih godina prošlog veka, dobrim delom zahvaljujući i osvrtu koji je sam napisao o studiji *The Cheyenne Way* Karla Levelina (K. Llewelyn) i Edvarda Adamsona Hebela (E. A. Hoebel). Tekst je objavljen u prestižnom pravnom časopisu *Yale Law Journal* Univerziteta u Jeju, na kojem je Malinovski od 1939. držao predavanja iz antropologije. Mada je iz štampe izašao nakon njegove smrti, ovaj osvrt je značio više od diskusije o značaju etnografije za klasifikaciju i razumevanje konstituisanja pravnih sistema – bilo je to, u pravom smislu reči, otvaranje pravnih nauka prema etnografskom, pa i njegovom terenskom radu.

U osnovi i ove studije je – tada revolucionarni – metodološki pristup posmatranja sa ograničenim učestvovanjem, što je istraživanja Malinovskog (a

posle i celokupnu socijalnu/kulturnu antropologiju) usmerilo u pravcu izučavanja svakodnevnog života ljudskih zajednica. Primena strogog naučnog pristupa – sa definisanim predmetom i ciljevima terenskog rada – dovela ga je do otkrića razrađene i obavezujuće normativne strukture koja utemeljuje društveni poredak čak i u primitivnim ljudskim zajednicama. Svojom sistematičnošću zasnovanoj na indukciji (koju je još u pripremnjoj fazi za odlazak na teren postavio kao novi standard posmatranja i beleženja), on dolazi do klasifikacije normi i pravila pomoću koje može da se napravi „jasna distinkcija primitivnog prava od ostalih vrsta običaja”, a u cilju „nove, dinamičke koncepcije društvene organizacije divljaka” (16).

Malinovski polazi od temeljnih kategorija i uočava da vlasništvo i društvena podela rada proizvode sistem obaveza koje se zasnivaju na reciprocitetu, kao integralnom činiocu veoma razrađenog sistema uzajamnih usluga među žiteljima Trobrijandskih ostrva. Proizvodnja dobara i ekonomska razmena prožete su obavezama koje proizilaze iz braka i matrilinearnog računanja srodstva, pri čemu ove dve sfere nisu u potpunosti komplementarne. Zbog toga se pravila poštovanja društvenog statusa među urođenicima, kao i obaveze pridržavanja raznih oblika ceremonijalnog ponašanja javljaju kao korektivni faktor u očuvanju društvene interakcije i njene efikasnosti na svim nivoima. Magijski i religijski činovi se pretvaraju i u društvene obligacije, dok običaji funkcionišu kao zakonska pravila u kojima se jasno raspoznaju dužnosti i legitimna prava pojedinaca. U principu, može se reći „da se cela struktura trobrijanskog društva zasniva na principu pravnog statusa. To znači da se prava poglavice nad običnim žiteljima, prava muža nad ženom, roditelja nad detetom, i obrnuto, ne sprovode proizvoljno i jednostrano već u skladu sa određenim pravilima, i da su ta prava uvezana u dobro uravnotežene lance uzajamnih usluga” (56).

Centralna kategorija prvog dela studije *Zločin i običaj u primitivnom društvu* je princip reciprociteta, na kojem su u melanežanskim primitivnim društvima zasnovani različiti oblici društvene interakcije i ponašanja. Malinovski ga izvodi iz ekonomskog odnosa ritualne razmene dobara zvane kula i razrađuje ga u domenu religije, srodničkih odnosa, običaja i „ugovornog” ponašanja.

Drugi deo studije posvećen je „pravnom” poretku primitivnog društva, odnosno načinima rešavanja konflikata, devijantnog ponašanja i sankcionisanja onoga što se smatra zločinom. Pored običajnih, statusnih i ceremonijalnih pravila, crna magija i vračanje takođe imaju regulativnu ulogu u primitivnom društvu. Strah od crne magije deluje preventivno i tera urođenike da se uzdrže od nasilja i krađe, dok vračanje ima i širi društveni značaj: „to je način da se naglasi status quo, metod za izražavanje tradicionalnih nejednakosti i za sprečavanje stvaranja novih. Pošto je konzervativizam naj-

važnija tendencija u primitivnom društvu, vraćanje je u celosti blagotvorna delatnost, od ogromne vrednosti za ranu kulturu” (99).

Smešteno negde između idealnotipskog primitivnog (egalitarnog) komunizma i rigidne običajnosti tradicionalnih društvenih zajednica, primitivno pravo i pravni poredak zasnovani na reciprocitetu, običajnim pravilima, statusima i ceremonijalnim obavezama doprinose uravnoteženom društvenom životu u primitivnoj zajednici, a njihovu stabilizirajuću funkciju Malinovski smatra uporedivom čak i sa modernim građanskim pravom. Pored toga, analiza trobrijandskih zakona daje „jasan pogled na sile kohezije u primitivnom društvu, zasnovan i na solidarnosti unutar grupe i na uvažavanju ličnog interesa” (130).

Zalaganje Bronislava Malinovskog da dokaže da primitivno pravo nije samo sistem restriktivnih tabua, usmerenih na besmislene običaje i krvave sankcije, ostaje trajni naučni značaj ove njegove studije.

Beérkezés időpontja: 2017. 09. 01.

Elfogadás időpontja: 2017. 09. 08.

Prof. dr. Lázár Zsolt

· Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

· zolt.lazar@ff.uns.ac.rs

A PRIMITÍV JOGRÓL

Bronislaw Malinowski: *Zločin i običaj u primitivnom društvu* (Bronislaw Malinowski: Bűntett és szokás a primitív társadalomban). Újvidék: Mediterranean Publishing, 2016

Bronislaw Malinowski (1884–1942) lengyel származású brit antropológus a *Crime and Custom in Savage Society* (Bűntett és szokás a primitív társadalomban) című művét az ún. Trobriand-fázisában írta, a nyugat-csendes-óceáni Trobriand-szigeteken végzett terepmunkája során, amelynek köszönhetően a legjelentősebb empirikus tanulmányai megszülettek. Az *Argonauts of the Western Pacific* (A Nyugat-pacifikum argonautái) (1922) és a *Myth in primitive psychology* (Mítosz a primitív pszichológiában) (1926) munkáin kívül a *Crime and Custom in Savage Society* (Bűntett és szokás a primitív társadalomban) (1926) című tanulmánya forradalmasította a primitív kultúrák néprajzi kutatásait, és megalapozta a funkcionalista szociálantropológiát.

Első kiadása után csaknem egy évszázaddal a *Crime and Custom in Savage Society* (Bűntett és szokás a primitív társadalomban) című tanulmányt továbbra is a jogi antropológia egyik alpműveként tartjuk számon. Malinowski foglalkozott elsőként komolyabban a jogi normákkal antropológiai szemszögből, hangsúlyozva a primitív társadalmak fontosságát a szélesebb körű jogi problémarendszerben, s egyben egy új módszertani standardot is körvonalazott: „A néprajzi terepmunka végzése közben valójában azt kell tanulmányoznunk, hogyan érvényesülnek, illetve működnek a szokásjogi szabályok a valóságos életben” (128).

Az e téren végzett kutatásaira csak a múlt század negyvenes éveiben figyeltek fel, nagyrészt annak a saját munkájának köszönhetően, amelyet Karl Llewelyn és Edward Adamson Hoebel *The Cheyenne Way* (*A Cheyenne út*) című tanulmányáról írt. A szöveg a Yale Egyetem tekintélyes *Yale Law Journal* című folyóiratában jelent meg; ezen az egyetemen Malinowski 1939-től maga is antropológiai előadásokat tartott. A mű – habár csak a tu-

dós halála után jelent meg – több mint pusztá értekezés a néprajznak a jogi rendszerek megértésében és besorolásában való fontosságáról – a szó szoros értelmében nyitás volt ez a jogtudományok felől a néprajzi kutatómunkák, így saját terepmunkája felé is.

E tanulmány alapja is a korlátozott részvétel kutatómódszertani megközelítésének – az akkor forradalminak számító – elve, amely Malinowski (később a teljes társadalmi/kulturális antropológiai társadalom) munkáját az emberi közösségek mindennapi életének tanulmányozása felé terelte. A szigorúan tudományos megközelítés – a terepmunka tárgyának és céljának definiálása – arra a felfedezésre juttatta, hogy a társadalmi felépítés mögött egy kidolgozott és kötelező normatív rendszer létezik, még a primitív emberi közösségek esetében is. Az indukció elvén alapuló rendszer (amely elvet még a terepre indulás előtt határozott meg, mint a megfigyelés és feljegyzés új standardját) a normák és szabályok besorolásához vezet el, aminek köszönhetően kifejti, hogy egyfajta „világos elkülönülés figyelhető meg a primitív jog és a szokások többi formája között”, mindez azzal a céllal, hogy egy „új, dinamikus koncepció jöjjön létre a vadak társadalmi szerveződésében” (16).

Malinowski alapkategóriák mentén indul el, és azt figyeli meg, hogy a tulajdon és a munka társadalmi felosztása egy kötelezettségi rendszert állít fel, amely a kölcsönösség elvén – a Trobriand-szigetek lakói esetében egy mélyen kidolgozott kölcsönös szívességrendszeren – alapul. A javak termelése és cseréje a házasságból és a matrilineáris rokonsági viszonyszámításból eredő kötelezettségekkel van átszöve, miközben e két szféra nem komplementáris teljes mértékben. Ezért a társadalmi státusz tisztelete a bennszülöttek körében, ugyanakkor a szertartásszerű viselkedés különböző formáinak betartása is, korrektív elemként jelenik meg a társadalmi interakció és annak hatékonysága során a társadalmi élet valamennyi szintjén. A mágikus és varázsi cselekedetek társadalmi kötelezettséggé nőnek ki magukat, a szokások pedig mint jogi szabályok működnek, amelyek keretében világosan felismerhetők az egyén kötelezettségei és legitim jogai. Lényegében elmondható, hogy „a trobriandi társadalom felépítése a jogi státusz elvén alapul. Ez azt jelenti, hogy a törzsfőnök joga az egyszerű lakosok felett, a férj joga a feleség felett, a szülő joga a gyermek felett, és fordítva, nem véletlenszerű és egyoldalú, hanem bizonyos szabályok mentén rendeződik, és ezek a jogok a kiegyensúlyozott kölcsönös szívességek láncolatába vannak beékelve” (56).

A *Crime and Custom in Savage Society* (Büntett és szokás a primitív társadalomban) című tanulmány első részének központi kategóriáját a reciprocitás elve képezi, amely elv mentén a melanéziai primitív közösségek különféle együttműködési és viselkedésformái rendeződnek. Malinowski a

kölcsönösség elvét a gazdasági viszonyokban fellelhető *kula* rituáléból (a javak cseréjének szertartásából) vezeti le, és a vallás, a rokonsági viszonyok, a szokások és „szerződési” viselkedések mentén dolgozza ki.

A tanulmány második része a primitív közösség „jogrendjével”, azaz a viszálymegoldással, a deviáns viselkedésformákkal és a büntetnek vélt cselekedetek szankcionálásával foglalkozik. A szokásjogon, a státusz- és ceremoniális szabályokon kívül a fekete mágiának és a jóslásnak is szabályozó szerepe van a primitív társadalomban. A fekete mágiától való félelem megelőző szerepet tölt be, és arra kényszeríti a bennszülötteket, hogy tartózkodjanak az erőszaktól és a lopástól, a jóslás pedig szélesebb körű társadalmi szerepet tölt be: „Ez módot nyújt arra, hogy a *status quo* állapotot hangsúlyozzák, illetve, hogy a hagyományos egyenlőtlenségek kifejezésre jussanak, és az újabb egyenlőtlenségek kialakulását megakadályozzák. Mivel a konzervativizmus a legfontosabb irányzat a primitív társadalomban, így a jóslás egészében jótékony hatású, hatalmas értéket képvisel a korai kultúrákban” (99).

A primitív jog és jogrend valahol az ideális típusú primitív (egalitárius) kommunizmus és a tradicionalista társadalmak rigid szokásközpontúsága között, a kölcsönösség elvén, a szokásokon alapuló szabályokon, a státusz- és szertartási kötelezettségeken szerveződik, ami a kiegyensúlyozott társadalmi élet kialakulásához vezetett a primitív közösségben; az említett kategóriák stabilizáló funkcióját Malinowski a modern polgárjoggal veti össze. Emellett a trobriandi törvények elemzése „tisztá betekintést enged a primitív társadalmakban működő kohéziós erőkre, amelyek a csoporton belüli szolidaritáson, illetve a személyes érdekek érvényesülésén alapulnak” (130).

Bronislaw Malinowskinak az arra irányuló erőfeszítése, hogy bebizonyítsa: a primitív jog nem csupán korlátozó tabuk rendszere, amely értelmetlen szokásokban és véres büntetésekből merül ki, maradandó tudományos jelentőséggel bír.

Lukács Tibor fordítása

Beérkezés időpontja: 2017. 09. 01.

Elfogadás időpontja: 2017. 09. 08.

Czékus Géza

: egyetemi rendes tanár, Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar,
: Szabadka
: czekus.geza@gmail.com

A SZABADKAI MAGYAR TANNYELVŰ TANÍTÓKÉPZŐ KAR HÁROM TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁJA ÉS A MUNKÁK GYŰJTEMÉNYE

Borsos Éva–Námesztovszki Zsolt–Németh Ferenc (szerk.): *A Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar 2017-es tudományos konferenciáinak tanulmánygyűjteménye*. Szabadka, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2017

2017. október 19-én és 20-án tartották meg a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar szervezésében a tradicionális tudományos konferenciákat, a:

XI. nemzetközi tudományos konferenciát, a

VI. módszertani konferenciát és a

IV. IKT- (információs és kommunikációs technológiák az oktatásban) konferenciát.

A konferenciák sokszínűségére utal Káich Katalin konferencia-köszöntője is: „A tizenegy évvel ezelőtt létrehozott Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (MTTK) – mint az Újvidéki Tudományegyetem tizennegyedik fakultása – már a kezdet kezdetén felvállalta a tudományos konferenciák megszervezését az oktatás/nevelés folyamatainak beindításával egyidejűleg. Az elmúlt időszakban tíz tudományos tanácskozásnak adott otthont a kar, s az idei tizenegyedik gazdag előadás-kínálata arról tesz tanúbizonyságot, hogy a 21. században felmerülő sokrétű oktatási/nevelési kérdések megválaszolásának szándéka számos előadót megszólított. A korszerű oktatás kihívásai címmel meghirdetett tanácskozásra 146 szerző jelentkezett nem kevesebb, mint tíz országból, ami szintén azt bizonyítja, hogy ez az intézmény immár rangos helyet foglal el, mindenekelőtt a kelet-közép-európai tanítóképzők palettáján.”¹

¹ Az adatok egy része korrekcióra szorul: a módszertani és az IKT-konferenciák is tudományos konferenciák (tehát ez ideig 18 tudományos konferencia szervezője

Egyébként a tudományos konferenciára 38, a módszertanira 25, az IKT-konferenciára 30 tudományos munka érkezett be, azaz összesen 93 referátum hangzott el a három összeövetelen. A hazai szerzőkön kívül előadást tartottak magyarországi, horvátországi, szlovákiai és romániai kollégák is.

Minden területen egy-egy plenáris előadás hangzott el. A plenáris előadók Milan Matijević (Zágráb), Nataša Branković (Zombor) és Molnár György (Budapest) voltak.

Legsokoldalúbb a „nagy konferencia”, illetve az interdiszciplináris konferencia volt, beszámolóit filozófiai, szociológiai, pedagógiai, művészeti, tantárgy-didaktikai kérdéskört érintettek. A többi között szó volt a tehetséges és segítséget igénylő tanulók foglalkoztatásáról, de a tanulók halálismerte sem maradt ki.

A teljesség igénye nélkül íme néhány cím a sok közül:

Mi a közös a csimpánzok és a gyerekek nyelvtanításában? (Bálint Ágnes)

Morálfilozófia – művészet – oktatás (Barcsi Tamás)

Halál és gyermek – egy „empirikus tabu” feldolgozásának problematikája (Hegedűs András)

A kortárs tanulók erőszakos viselkedése falusi környezetben (Milica Herceg)

A korszerű oktatás elméleti koncepcióinak pluralizmusa (Josip Ivanović–Aleksandar Nađ-Olajoš)

A kreativitás jelentősége a zeneoktatásban (Tomislav Košta)

A tanulóifjúság körében tapasztalható nemformális írásmód és annak a helyesírásra vonatkozó veszélyei (Slavica Vrsaljko–Kristina Uzelac).

A módszertani konferencia az előző évekhez hasonlóan ismét a korszerű oktatás kihívásaival foglalkozott. A módszertan ugyanis az a terület, amely a legképlékenyebb, legváltozóbb. Mind a pedagógusok, mind a társadalom a szakmódszertanoktól vár el a legtöbbet, és persze a gyerekek is élvezik az újabbnál újabb módszerek gyümölcseit. Egy-egy konferencia – így a szabadkai is – valóságos ötletbörze, amelyről minden résztvevő gazdagabban távozik. Érdemes megemlíteni, hogy a módszertanokban megszólaltak az új Kazinczyk, nyelvújítók is: ma már nem vezetők, hanem líderek a tanítók, létezik irodalmi ökológia és zoolingvisztika, zombi-apokalipszis, tudományos módszer stb.

Egy régi témát dolgozott fel új megközelítésben Nataša Branković. Arról értekezett, hogy a tanító vagy a tanár csakis akkor tekinthető pozitív egyéniségnek, ha vezető szerepet tölt be. Éppen ebben a vezető szerepben rejlik az

volt az MTTK; a 146 szerző mind a három konferenciára vonatkozik, csakúgy, mint a 10 ország képviselője).

a nagy lehetőség, hogy „líderré” váljon, és mint vezető új szerepet kapjon. Ily módon az oktató-nevelő munkára is nagyobb ráhatást gyakorolhat.

A horvát és a szerb nyelvű tankönyvek összehasonlítására vállalkozott Lidija Bakota és Valentina Majdenić. A táj szépségét („ökológiáját”) és az állatokról írtakat (zoolingvisztikát) elemezték. Ami eddig tájleírás volt, az mai szakkifejezéssel irodalmi ökológia, az pedig, ami a tankönyvben úgy szerepel, hogy „a kutya az ember legjobb barátja”, mai szóhasználattal zoolingvisztika. Hasonló „újítás” a tudományos módszer fogalma is. Tulajdonképpen a kísérleteket nevezték át, és ma egy jól hangzó kifejezéssel ismertettek meg bennünket a szerzők (Mirjana Marić és munkatársai). Nagyon elgondolkodtató filozófiai tartalmú előadást tartott Bertók Rózsa a homo ludensről (a játékos emberről) és az új játékokkal szembeni szülői tehetetlenségről. Az újabb generációkat már a játékban sem tudják követni a felnőttek... A kutatás mindig izgalmas, új eredményeket, vagy legalábbis megerősítést hoz. Bencéné F. Andrea arról számolt be, hogy mi a helyzet a kutatáson alapuló tanulással az általános iskolákban. A felzárkóztató oktatás gondjaival foglalkozott Ljubica Ivanović Bibić munkatársaival. Azt ismertette, hogy mit produkáltak az általános iskolás korosztályú inklúziós tanulók az individualizált munkaforma alkalmazása folyamán. A zenei nevelés és a földrajz tantermen kívüli tanítása közti összefüggésekről számolt be Ana Popović. Szerepi Sándor a kora gyermekkori roma integráció módszertani sajátosságait kutatta. A vajdasági, magyarországi és más, külföldi gyerekek olvasással kapcsolatos képességeit vizsgálta a Történelmi Telek Márta, Futó Hargita és Csányi Erzsébet szerzőhármás. Egyetemi oktatással kapcsolatos munkák is bemutatásra kerültek. Hármat emelünk ki. Edita Borrić azt vizsgálta, miként vélekednek a hallgatók az IKT-ről. Jovanka Ulić annak lehetőségét taglalta, hogy az óvóképzésbe be lehet-e (be kell-e) vezetni a módszertanok integrálását. Czékus Géza, Horák Rita és Borsos Éva a zoopedagógiának az oktatásban betöltött helyét próbálta meghatározni. A zoopedagógia a pedagógiának viszonylag fiatal ága, s az állatkertben folytatott oktató-nevelő munkát értjük rajta. Nagy pedagógiai, lélektani, módszertani és tudományos jelentősége van. Az óvodás kezdve az oktatással kapcsolatos karok egyetemi hallgatóiig mindenkit érint. Az MTTK az első olyan kar hazánkban, amelyen zoopedagógiát oktatnak, és a palicsi állatkertben gyakorolják is ennek alkalmazását a hallgatók. A szerzők előadásuk során bemutatták az első zoopedagógiai tankönyv kéziratát.

Az IKT-konferencia plenáris előadója, Vass Vilmos a tanulás új értelmezéséről értekezett. Előadását a Miért? Hogyan? Mit? kérdés-háromszög logikájára építette. Valójában a 21. századra jellemző tanulási folyamatot

modellezte. Azt vallja, hogy „a 21. század analfabétái nem azok, akik nem tudnak írni és olvasni, hanem azok, akik nem tanultak meg tanulni”. Márpedig a jövőt nem a piros, kék vagy zöld színessel aláhúzott tankönyvi szöveg jelenti, hanem annál sokkal több. Ehhez a munkához kapcsolódik Barsy Anna dolgozata, amely a bárhol, bármikor elérhető e-füzetről szolt. Hogy innovatív környezetben hogyan lehet hagyományos tartalmakat feldolgozni, azt Balázs P. Dorottya ismertette. Bálint Krisztián, Tóth Alex és Takács Márta egy anyaországi kutatásukat mutatták be, amely a bináris oktatás lehetséges aspektusait elemezte. Az IKT iránti viszonyulást, álláspontot tanulmányozta a Borsos Éva–Kovács Elvira szerzőpáros (Az egyetemi hallgatók IKT-használati szokásai a matematika-, valamint a természet- és társadalomórák megtartása során) és Ivana Dragin (A tanároknak az IKT-eszközök iránti álláspontja az individuális oktatásban). Ladislav Jaruska és Juhász György pedig a matematikaoktatás adta számítógépes modellezés lehetőségeivel foglalkozott.

A hagyományokhoz híven az idei konferenciák munkái is kiadásra kerültek *A Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar 2017-es tudományos konferenciáinak tanulmánygyűjteménye* (ÚE, MTTK, Szabadka, 2017) című kötetben. A hazai szerzők mellett szép számban publikáltak anyaországi és horvátországi szerzők is, valamint szlovákiai kutatók munkái is helyet kaptak benne. Az 1122 oldalas, digitális formában megjelent kötet szerkesztői: Németh Ferenc, Borsos Éva és Námesztovszki Zsolt.

Beérkezés időpontja: 2017. 11. 16.

Elfogadás időpontja: 2017. 11. 20.

Kovács Ádám Gábor

: egyetemi hallgató, SZTE JGYPK

: kovacsadam1009@gmail.com

AZ IFJÚSÁG MIBENLÉTE

Karikó Sándor (szerk.): *Az ifjúság a globális térben*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2016

A tanulmánykötet a Pécsi Tudományegyetem konferenciájának anyagát tartalmazza. Fontos kérdésekre keres választ, például arra, hogy mi lesz a ma ifjúságával, vagy mint a cím is utal rá: hol helyezkedik el a ma ifjúsága a globális térben. Úgy vélem, hogy az ifjúságszociológia olyan nagyon fontos diszciplína, amely tökéletesen építkezhet a pszichológia és a filozófia tárgyköréből. Ez utóbbi abból a szempontból fontos, mert e művet az Alkalmazott Filozófiai Társaság mutatta be, amely a Magyar Tudományos Akadémia mellett működik, fémjelezve a téma aktualitását és fontosságát. A filozófia, a társadalomtudomány, az aktuális ifjúságszociológia és a pszichológia témakörén kívül helyet kapott a könyvben egy tabukat feszegető blokk is: 1968 hatása és valósága. Vajon ez a téma mennyire aktuális? Hogyan viszonyul a globalizációhoz, amely megállíthatatlannak tűnik, és ezért kulcsfontosságú?

Hatásait fontos tanulmányok ecsetelik, amelyek a mai magyar értelmiség vitaanyagát képezhetik. Egy olyan homogén csoport vizsgálatát láthatjuk e könyvben, amely eddig nem jutott kellő reflektorfénybe, jóllehet tartós építőkőve a társadalomnak. A mű komplexitását figyelembe véve úgy vélem, hogy a részletes elemzéstől el kell állnom. Alapos tanulmányozás után az idő dimenziójával szeretném gazdagítani a témát, az ifjúságnak a saját idejéhez való hozzáállásával és tevékenységével. Fejtegetésemet a műből kiragadott passzusokkal gazdagítom, amelyek igazolhatják nézőpontom újszerűségét.

Az idő az események egymásutániságára utal. A szubjektív idő az egyén sajátos időészlelése, amely az emlékekhez és a tervekhez kötődik. Megkülönböztetünk objektív időt is, a lét és az eredet kiindulópontját. Százával történetek már ilyen irányú kutatások és születtek filozófiai értekezések. Az idő és a tér összefüggései régóta foglalkoztatják a filozófusokat. Ennek a gon-

doltnak a bizonyítására, a könyvet felütve, azonnal Szabó Tibor (Előszó) nézeteibe botlunk, amelyek igazolják a felvezetést. „A létváltozás mindig folyamatos és okszerű, de nem mindig feltárulkozó és látványos.” A newtoni idő szerint a tér minden esetben állandó, tehát van. De hogy mozgás és egymásutániség keletkezzen, ahhoz az időnek is állandónk kell lennie, így Newton homogénként értelmezte őket (Störig, 2006). Ezt a gondolati sémát Karikó Sándor ifjúságelemzése tárja fel, amely az ifjúságot a múltból a jövő felé haladó homogén csoportként szemléli. A nemzedéki konfliktusok, a primitív népek ifjúságihiátusától kalauzol bennünket az antik kor ifjúságán át a mai felfogáshoz. Tehát egy felavatással felnőtté váló gyermek képe után a felismerés és az elkülönülés következik, amely nem más, mint egy egyszerűsített ifjúságtörténelem, ami az idővel karöltve rajzolja ki a sarkalatos problémákat. A fiatalok, az ifjúság egy negyedik generáció a gyermek, a felnőtt és az idős kor hármában. Azaz olyan idő, amikor a gyermek már felnőtt, de a felnőtt még gyermek. Ez a homogén értelmezés az idővel való korreláció tekintetében azért fontos, mert ugyanúgy foglalkozni kell az ifjúsággal, mint az idővel. Kant az időt, a térhez hasonlóan, tapasztalattól függetlenül érzékelhetőnek írta le. Sem a tér, sem az idő nem valóság, mint az anyag, hanem mindkettő a megfigyelő, az alany tapasztalatainak szükséges eszmei szerkezeti része. A térbeli mérésekkel a tárgyak fizikai távolságát, az idő mérésével pedig az események időbeli távolságát határozzuk meg. Kant filozófiájában az idő nem egy fogalom, hanem egyfajta intuíció. Az idő se nem végtelen, se nem véges, mivel csupán saját intuíciónk egy formája. A dolgok sem időben, sem térben nem léteznek magukban (Kant, 2009). Henri Bergson úgy találta, hogy az idő se nem valóságos egynemű közeg, se nem szellemi szerkezet, hanem valami, ami tartammal rendelkezik. Bergson ezt a „tartam”-ot a valóság lényegi részét képező alkotóképességnek és emlékezetnek tartotta, melyet a képzelet egyszerű intuíciójával lehet csak megfogni (Bergson, 2012). Ez az értelmezés a kanti kritizmus időértelmezése, hiszen az idő így elveszíti homogenitását és egy sajátos piedesztálra emelkedik, ahol olyasféle tulajdonságokkal vagy tapasztalati fogalmi apparátussal rendelkezik, mint a gyönyör vagy a szépség szubsztanciája.

Ezután rátérnek egy más felfogásra, az „ifjúságnak az idővel ütköztetésére”, mintegy megfordítva az előző elemzési sémát. Tóth I. János (Tóth I. János, 2016, Demográfiai kihívások és a gyerekvállalás etikája. In Karikó Sándor: *Ifjúság a globális térben*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 47–65) tanulmánya a demográfiai kihívásokkal és a gyermekvállalás etikájával foglalkozik. Az ifjúság szemüvegén keresztül egy hatalmas problémát vélünk felfedezni. Míg a régebbi korokban a reprodukció volt a fő szempont, a mai ifjúság szemében már másodlagos. A ma ifjúsága ugyanis – hiszen meg

kell állnia helyét a világban – kénytelen egzisztenciát kovácsolni magának, ami a felgyorsult idő miatt nehezebb, mint a régebbi korokban. Ebből következik, hogy az egzisztenciaépítés után válik csupán fontossá számára a reprodukció. Ennek az egyenletnek az eredményeképpen vizsgálható a demográfiai kihívás. Ha egyszerű matematikai gondolatíságban értelmezzük ugyanis a gyermekvállalás etikáját, akkor ahhoz, hogy egy párnak (egy nőnek és egy férfinak) a társadalom számára „elegendő” gyermeke legyen, legalább hármat kell világra hoznia. Tehát ha egy párnak csupán egy gyermeke születik, akkor a reprodukció a saját, önálló nézőpontjából sikeresnek mondható, a társadalom szempontjából viszont nem. Ha a pár két gyermeket vállal, akkor az a saját, önálló nézőpontjából szintén sikeresnek számít, társadalmilag azonban még stagnálás áll fenn, hiszen a párt két ember fogja csupán pótolni. Tehát a társadalom számára az a kívánatos, ha legalább három gyermeket vállalnak a családok. A tanulmány vezérgondolatát elemezve feltehető a kérdés, hogy mennyire könnyű a felgyorsult versenyben a mai fiatalnak egzisztenciát építenie és legalább háromgyermekes családot alapítania. Véleményem szerint a technika fejlődése miatt kiéleződött a helyzet, és a társadalmi elvárások további terhet rónak a fiatalokra, azonban rajtuk áll, hogy megelőzzék a népességfogyást, vagy legalább elérjék a népességstagnálást. A technika fejlődése fontos kérdés napjainkban, viszont az ifjúság témakörével ebből a szempontból kevesen foglalkoznak. A fenti értelmezésből látható, hogy ez nem helyes álláspont. Az ifjúság hatalmas nyomás alatt áll.

Ezt az időbeli értelmezést Tari Annamária tanulmánya magyarázza és fejti ki a tudományosság elve mentén közérthetően. A régebbi időkben a generációk közötti interakció erősebb volt, mint manapság. A felgyorsult világ hozadéka egy olyan átláthatatlan kapcsolati struktúra, melynek az a következménye, hogy a generációk, de főként az ifjúság körében nincs szabadság. Hogy csak egy sarkított példát vegyünk szemügyre: régebben, ha a fiatalokat bántalmazták társaik az iskolában, hazatérve meg tudtak nyugodni, és szembe tudtak nézni a gondokkal. Manapság a bántalmazás nem áll meg a fiatal hazatérésével, akkor sem „szabadul meg” a gondoktól, mert a közösségi média közbeavatkozásával tovább folytatódik a zaklatása, míg fel nem örlődik a személyisége. Az információs technológia fejlődése felgyorsít bizonyos kognitív funkciókat és érzelmi működéseket, ezekhez azonban sajnos bizonyos biológiai funkciók még nem állnak készen. A generációelméletek szempontjából hangsúlyozandó, hogy a társadalmi nárcizmus egyre erősödik, és a figyelem középpontjába került. A társadalmi nárcizmus világszerte nő. Megfigyelhető, hogy az ifjúság jó munkát akar szerezni magának, vagy meg akarja tartani a jelenlegit, és el szeretne jutni

egy olyan helyzetbe, mely mások fölé emeli őt. Ez a tény destruktív hatást gyakorol az énfunkcióra, hiszen nem alakul ki az önbecsülés, az önelfogadás, csupán a könyörtelen like-vadászat a cél, vagy burkoltabb esetben a képmutatás, miszerint „több vagyok nálatok”. Régebbi korokban ez a hatás nem volt jelen az ifjúság életében. A verseny folyamatos, és mindenki részt vesz benne. Ennek a problémának az elemzése arra enged következtetni, hogy nemcsak a csökevényes önértékelés és önbizalom a probléma forrása, hanem az online-jelenlét kötelező volta is. A mai fiatalok kénytelenek folyamatosan kapcsolatban lenni egymással, hiszen ha vétenek ez ellen, akkor a mikrotársadalom, a kortárs csoport kizárhatja őket a köréből, viszont ennek következményeként nem marad sem idejük, sem energiájuk arra, hogy saját gondolataikkal foglalkozzanak, sőt arra sem, hogy megértsék önmagukat. Így csak sodródni az árral. Ez az értelmezés pontos képet fest az ifjúságra nehezedő nyomásról, világossá teszi a belső harcok struktúráját és az ifjúságnak a társadalommal kapcsolatos enerváltságát.

Az általános elemzések után sokak szerint egy ma már tabutémának számítóval folytatnám recenziómat. 1968 a diákmozgalmak, az ifjúság térnyerésének éve volt, amikor egy homogén csoport hangot adott igazának, és megmutatta, hogy egységesen is fel tud lépni. 1968 a kritikai mozgalmakból fakadt. Ezt kísérte volna egy „építő elmélet”. Hiszen a fiatalok nekifeszültek a rendszernek, és megmutatták, hogy fontos részei a társadalomnak. Ellenálltak. Úgy vélem azonban, hogy Losonc Alpár (Losonc Alpár, 2016, *Ellenállás: ismét?* In Karikó Sándor: *Ifjúság a globális térben*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 103–117) tanulmánya sok sarkalatos kérdést vet fel. A mai magyar ifjúság is ellenáll, de nem azon a módon, ahogy a már piedesztálra emelt 68-as nemzedék. Nem adnak hangot csoportjuknak, hanem asszimilációt színlelve egy saját egységet, önálló jövőt építenek. Egy önálló új társadalmat. Az ellenállók társadalmát. Ezen tettük azonban vészjósló gondolatokat tükröz. A 68-as ideákat elemezve látható, hogy akkor a közös cselekvés megmozgatta az embereket, viszont a 68-as lázadások vereséggel zárultak, és komoly retorziókkal, amelyek üzenete az volt, hogy „tudunk rólatok, de nem veszünk róla tudomást”. A régi korok fiataljai a jövőt építették, a mai kor fiataljai viszont az apokalipszist várják. Vagy beállnak a sorba, vagy nem jutnak egyről a kettőre, ami megtöri az ambícióikat. A rendszer kiveti őket, mert nem tud érdemben foglalkozni a problémáikkal. Ezek a vészjósló elemzések azt a kérdést vetik fel, hogy lehet-e jövőt építeni a fiatalok nélkül. A válasz egyértelmű, a metódus azonban, hogy megoldják a problémát, visszanyerjék az ifjúságot, még várat magára.

Alternatívaként említhető Hamvas László (Hamvas László, 2016, *A szubjektív élethelyzetek szerepe*. In Karikó Sándor: *Ifjúság a globális*

térben. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 191–211) tanulmánya, melyben az Európai Unió állásfoglalása olvasható. Az Európai Unió erőforrásként tekint az ifjúságra, diszkriminációmentes, aktív, toleráns európai polgárok-ként, az európai értékek hordozóiként látja tagjait. A tanulmány fő pontja szerint manapság, a nagy elvándorlás időszakában, a felső vezetésnek érdeke, hogy megvizsgálja és felismerje, hogyan tudja élhetőbbé, kecsegtetőbbé formálni a hazai viszonyokat. Ehhez viszont elengedhetetlen, hogy megismerjük az ifjúságot. A fiatalok motivációját, vágyait, terveit, a jövőhöz való hozzáállását, elvárásait. A tanulmányban egy TAMOP által támogatott kutatáselemzés foglal helyet, melynek komplex bemutatása, részletezése a cikk gerincét képezi. A recenzió szempontjából az időre vonatkozó vizsgálódásokat, a vele kapcsolatos kérdéseket szemléltetném. Az idő Zimbardo és Boyd szerint az individuális személyiség rögzített része. Ám ebben a nézetben benne van az a vélekedés is, hogy változtatható az időhöz való hozzáállás. Az időperspektíva pszichológiai kifejezés, azt a folyamatot jelöli, amikor időövezetekbe vagy időbeli kategóriákba rendezzük személyes tapasztalatainkat. Ez az egyik formája a pszichológiai időnek, ismertebb nevén a szubjektív időnek, amely különbözik az objektív időtől. Tehát három fontos időkategóriát különböztetünk meg: azt, ami volt, tehát a múlt, ami van, a jelen, és ami majd lesz, tehát a jövő (Zimbardo és Boyd, 2012). A fent említett tágabb időértelmezés specifikus időperspektívák szerint tagolódik. Név szerint: múltpozitív, múltnegatív, jelenhedonista, jelenfatalista, jövőorientált és transzcendentális jövőorientált. Az idő paradoxonja arra utal, hogy az időperspektívánk az életeseményeinket leginkább befolyásoló tényező, de nem vagyunk ennek tudatában. Továbbá a specifikus időperspektíva kategóriák számtalan kellemes tulajdonsággal rendelkeznek, ám ha valamelyiknek túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítunk, akkor a negatívumai megsemmisítik előnyeit (Orosz, Dombi, Tóth-Király és Roland-Lévy, 2015). Ezenkívül a kutatás lényeges pontjai közül kiemelendő, hogy a túl jövőorientált személyek inkább a megyeszékhelyeken képzelik el a jövőjüket. Tehát akit érdekel a jövője, az a nagyvárosokban akar élni. Erről az a véleményem, hogy az ifjúságnak alternatívákat kell biztosítani a kisebb településeken is, hogy az elvándorlás lokálisan is csökkenjen. A tanulmány révén, az idő fogalmának beemelésével, egy olyan áldásos kutatás született, amellyel a fent említett, sok tekintetben nehezen értelmezhető generáció jobban megismerhető.

Recenzióm zárásaként csokorba foglalnám a könyvvel kapcsolatos gondolataimat. Egy olyan tanulmánykötetet vizsgáltam, amely a szabad akarat, a tájékozottság úttörője, az emberiség vagy legalábbis az ifjúság jövőjének szerves része. Különbőféle látásmódok ütköznek egy közös cél érdekében. Recenziómat egy általam nagyra becsült ember, John Fitzgerald Kennedy

gondolatával zárnam: „Ezt az időt és ezt a helyet választottam arra, hogy egy olyan témáról beszéljek, amelyet általában elfed a tudatlanság és a tájékozatlanság, s amellyel kapcsolatban csak nagyon ritkán látjuk meg az igazságot.” „Ismerjük meg az ifjúságot, vizsgáljuk a problémáit, és segítsünk neki, hogy általa szebb jövőt érthessünk meg.”

IRODALOM

- Hans Joachim Störig (2006): A filozófia világtörténete. Helikon Kiadó, Budapest
Henri Bergson (2012): A gondolkodás és a mozgó. L'Harmattan Kiadó, Budapest
Immanuel Kant (2009): A tiszta ész kritikája. Atlantisz Kiadó
Oliver Stone és Peter Kuznick (2014): Amerika elhallgatott történelme. Kossuth Kiadó, Budapest
Orosz G., Dombi E., Tóth–Király I. & Roland–Lévy C. (2015): The Factor structure of the short Zimbardo Time Perspective Inventory. Journal of Baltic Science Education. (under review)
Zimbardo, P. & Boyd, J. (2012): Időparadoxon. HVG Kiadó Zrt., Budapest

Beérkezés időpontja: 2017. 09. 12.

Elfogadás időpontja: 2017. 10. 05.

Rideg István

: nyugalmazott középiskolai tanár, irodalomtörténész, Karcagi Nagykun Református Gimnázium

Dr. habil. Örsi Julianna

: tudományegyetem, történelem – etnográfia, bölcsészdoktor, kandidátus (ethnographia), habilitált doktor etnográfia és kulturális antropológia, címzetes főiskolai tanár, nyugdíjas múzeumigazgató
: kultura.kevi@gmail.com

TUDOMÁNYOS MŰHELYMUNKA A JÁSZKUNSAÁGBAN

Kiadványbemutató: *Jáskunság – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület évkönyve*, 5. kötet, Szolnok, 2017

A Jáskunság a Kárpát-medencében történeti-néprajzi csoport lakóhelyének megnevezéseként ismert sokak számára. A kunok és a jászok utódai ma is ott élnek az Alföldön. Erős identitástudatuk része sajátos történelmük számontartása. Ezt segíti a honismereti, hagyományörző tevékenység. Ennek előmozdítására jelent meg a *Jáskunság* című folyóirat 1954-ben. A legnehezebb pártállami időszakot egyéves kihagyással túlélő lap azon kevés vidéki magyarországi időszakos sajtóorgánusként élte meg az ezredfordulót, amely 55 évfolyamot tudhat maga mögött. 2013-ban a kiadó – 1995-től a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület – alkalmazkodva az újabb kihívásokhoz, a *Jáskunság*-ot átalakította évkönyvvé. Felvállalván a jogfolytonosságot, a négyszáz oldalas évkönyv továbbra is a tudományos ismertetést, a honismeret segítését szolgálja. A szerkesztőség mindenki írását fogadja. A feltétel a színvonal és a saját mű. Előnyben részesülnek a Jáskunsággal foglalkozó írások. Mivel a csaknem félszáz tagból álló szerzői közösség különféle foglalkozású, más-más szakterületet művel, így a kötetek fejezetei is rugalmasan alkalmazkodnak a beérkezett írások tematikájához, de mégis mutatnak valamiféle állandóságot. Az első fejezet például mindig az előző évben a megyében megtartott tudomány napi konferencia előadásait tartalmazza. A különféle tudományterületek fejezetei

után helyet kapnak a határainkon kívül élő magyarsággal foglalkozó írások. A kötet harmadik részében az oktatással, művelődéssel kapcsolatos írásokat találja meg az olvasó, majd kulturális és kutatási projektekbe tekinthet be. A könyvismertetések elsősorban a nem hivatásos kiadók által megjelentett helyi kiadványokra hívják fel a figyelmet.

A kiadvány címlapján és a hátlapján színes felvétel látható a 2013. évi túrkevei birkafőző verseny első helyezettjéről. A hátlapon a birkafőzésen kívül az ő dolgozatához illő szemléltető fotók is szerepelnek, valamint öt szép kerámia a Draskovics-gyűjteményből. Lelkesen mondja a győztes, hogy neki hét írása jelent meg a kiadványban. Az egyikben kishazánk új Kossuth-díjasát, a Zagyvarékaszon született Serfőző Simon költőt köszönti. És közli, hogy közös barátunk, Serfőző Simon is magas színvonalúnak tartja ezt a kötetet. Később aztán Bihari György, akinek az *Apáink hagyatéka* (2015) című vallomását szerkesztettem, szintén megerősít bennünket, szerzőket abban a meggyőződésben, hogy „ez egy nagyszerű könyv”.

Valóban grandiózus vállalkozásoknak mondhatók ezek az évkönyvek. Örsi Julianna szerkesztő most 26 szerzőt nyert meg az ügynek. Többek között a történettudomány, a földrajztudomány, néprajztudomány, a régészettudomány egy-egy kandidátusát, de szerepel itt a régészek, a néprajzkutatók, helytörténet-kutatók mellett középiskolai tanár, nyugalmazott tanszékvezető egyetemi docens, mérnök-közgazdász főiskolai tanár, középiskolai tanár, egyetemi adjunktus, művelődésszervező, kulturális menedzser, múzeumigazgató, könyvtáros, biológus emeritus professzor, irodalomtörténész stb. A megye minden részéből írnak ide. Szolnokról, Törökszentmiklósról, Jászberényről, Jászákóhalmáról, Tiszafüredről, Karcagról, Mesterszállásról, Túrkevéről, Abádszalókról, Mezőtúrról, Kunhegyesről, Kisújszállásról, Jászládányból. De írnak az ország más tájára elszármazottak is: Kecskemétről, Budapestről, Szarvasról, Debrecenből. Sőt van már egy nagy jövő előtt álló karcagi középiskolás tanulónk is! A 26 szerző 55, széles körű munkáját összefogni nagy teljesítmény volt, emellett Örsi Julianna könyveket ír, szerkeszt, konferenciákat szervez, előadásokat tart országszerte itthon, illetve még külföldön is. Nem utolsósorban 16 írásával járult hozzá az antológia sikeréhez.

A kötet 10 blokkból állt össze. Ezekből kiemelkedik az I. rész, amelyben a magyar tudomány napja, november 4-e alkalmából Abádszalókon 2016-ban tartott *tudományos ismeretterjesztő konferencia* anyaga található meg. A megye kulturális értékeinek sokszínűségét élvezhetjük itt, csokorba kötve. Szathmári István nyelvészprofesszor szerint „nagyon jó, hogy Abádszalókon terjesztették az ígét, igenis a jó ismeretterjesztő munkára szükség van manapság is”. Itt kilenc szerző szólal meg.

Pásztor István Zoltán az Abádszalók létrejötté, 1896 óta eltelt idejét tekintve át. Nagyon elgondolkodtató figyelemfelhívás Abádszalók 1990-es és 2011-es korfájának összehasonlítása. Amíg az előbbi kiegyensúlyozott, és harang alakú, az utóbbi urna alakú, mert csökkent a fiatalok aránya és növekedett az idősek aránya. „A 60 év feletti korosztályokban mindenhol nő-többség alakult ki.” Javaslat: „nagyon komoly idegenforgalmi fejlesztésekre lenne szükség.”

Bathó Edit lenyűgözően beszél a legendás, faragott elefántcsont Lehel-kürtéről. Idézi Kálti Márk *Képes krónikáját* a gyászos 955. évi augsburgi vereséggel kapcsolatban. Majd arról is szól, hogy a 17. században már a jászberényi főtemplom falán függött ez a 9–10. századi bizánci remekmű, amely valaha vadász- vagy harci kürt lehetett, és a 12. században került a jászokhoz. Ez a kürt a jász összefogás legfőbb jelképe, a főkapitányok méltóságjelvénye. Megtudjuk, hogy 1857-ben a Jászberénybe látogató Ferenc József császár és Erzsébet királyné is ittak belőle bort. 1898-ban megszólaltatták. 1953-ban a dévaványai Kádár Ferenc pásztor szólaltatta meg. 2008 óta pedig Budapesten a Nemzeti vágta lovas bemutató döntő futama a Lehel-kürt hangjával indul. 2014-ben avatták fel Jászberény főterén Melocco Miklós és Párkányi Raab Péter *Lehel vezér* című expresszionista szobrát. Ez az írás a kötet egyik legfőbb ékessége.

Örsi Julianna elismerően ír a lovas bandériumok szimbólumteremtő szerepéről. Jó tudni, hogy 1990-ben a jász, 1995-ben a kiskun, 2001-ben pedig a nagykun bandérium alakult meg. Igen figyelemre méltóak Bánkiné Molnár Erzsébet, Bagi Gábor és Botka János publikációi. Csak néhány példát említenék a jászkun ünnepi bandériumok felvonulásai közül: 1745. július 11.: a redemptio közgyűlési ismertetése Jászberényben, 1764. június: Vácott tisztelegés Mária Terézia előtt, 1845. október 12–13.: Széchenyi Istvánt kísérik el a nagykunsági útján Madarasra, Kunhegyesre, Kunszentmártonba, 1857. május 23-án I. Ferenc Józsefet és feleségét fogadják Jászberényben. Ott vannak 1867. június 8-án I. Ferenc József koronázásán is, a budai várban.

Nagné Bedő Ildikó arról értekezik, hogy Túrkeve legnagyobb közösségi ünnepe, a Kevi Juhászfesztivál 1998 óta milyen „sokat lendített Túrkeve ismertté tételében”. Már a külföldi, a francia, lengyel, erdélyi, kárpátaljai és az újvidéki testvérvárosokból is voltak vendégek. A juhászfesztivál idején pásztortalversenyt is szoktak rendezni.

Herbály Katalin a Hatkunság egyik települése, Kunmadaras Honismereti Egyesületét mutatja be.

Tóth Albert a megszokott módon, élvezetesen, gazdagon hivatkozik az elődökre, idéz a példaadó nagyemberektől, amikor a tájszemléletű beavatkozásokról beszél a Közép-Tisza-völgyben.

„A görög bölcse, Thalész szerint a víz a legfontosabb őselem, »mindennek a princípiuma«”. „Találón jegyezte meg Széchenyi István: »a Tisza-völgy fajtánk bölcseje«. Jókai Mór is hasonlóan vélekedett: »a Tisza nemzője a magyar népfajnak.«” Szívesen idéz Györffy István *Nagykunsági Krónikájából*. „Az itt élő ember nem sürgette a vizek lecsapolását. »Ha rajta állott volna, ma is minden úgy lenne, mint régen volt. A vízi életbe századok alatt belenőtt, s ma úgy érzi magát, mint a partra vetett hal.«”

Tisztázza az Abádszalók határában levő Mirhó-fok és az Ecseghalván levő Mirhó-torok szerepét. „A Nagykunság és a Nagy-Sárrét mocsárrendezteit az ún. Mirhó-hidrológiai tengely szervezte egységes vízrendszerré. Megtörténhetett, hogy a Mirhó-fokon kiáramló Tisza vize a Berettyó-Körös völgyeletébe is eljutott, mígnem máskor az áradó Berettyó vize a Mirhó-torok nevű lapon kilépve a folyó medréből Bánhalmáig, s a mai Abádszalókig folyt, s nem egyszer a Tiszába is beleömlött.”

A Mirhó-gát 1787-ben épült meg. Hitet tesz Széchenyi tevékenysége mellett. „Az 1846-ban elkezdődött Tisza-völgyi nagyszabású folyam szabályozási munkálatok (Széchenyi–Vásárhelyi-program) szükségszerű beavatkozások voltak a polgári fejlődés feltételeinek megteremtése miatt. A népességgyarapodás, az ipar, a mezőgazdaság és a közlekedés fejlődése mind nagyobb árvízmentes területet igényelt.” Ugyanakkor Széchenyi tájszemléletű nézeteit is hangsúlyozza: „A vízbajok megszüntetésének természetes sorrendje a szabályozással egybekapcsolt ármentesítés és az azt követő lecsapolás, amiket azután az öntözésnek kell betetőznie.”

Szentpéteriné Lévai Mária Kunhegyes helyi értékeiről, identitásáról szól. Miközben büszkén említi, hogy „Az Alföld legnagyobb befogadó képességű kéttornyú református temploma Hild József tervei alapján készült (1822–1843), az »Alföld katedrális«-nak is szokták nevezni.” Továbbá hangsúlyozza, hogy „díszítőművészetünk két legrangosabb eleme, a kunhímzés és a vert csipke is az elsők között vált értéktárunk részévé”.

A tiszafüredi Fodorné Hátori Ágnes a papok, pedagógusok és könyvtárosok ismeretterjesztő tevékenységéről ír dolgozatot. Szorgos munkával hűsznál is több személyt sorakoztat fel, akik fontos szerepet játszottak a település közéletében.

Rideg István Körmendi-kutató, a Körmendi Lajos-monográfia szerzője, illetve Körmendi Lajos összes műveinek egybegyűjtője és kiadója tömören összefoglalja a Nagy-kunság elkötelezett írója jelentőségét. 23 önálló kötete jelent meg. „Sírhelyén kőbe vésve áll a szállóigévé vált búcsúmondata: »Jó volt köztetek!« A berekfürdői díszkúton (Körmendi-kúton) van kőbe vésve egy másik szállóigéje, a simogató, dajkáló hazaszeretetének talán a legszebbik kézjegye: »Ha Berekben délibáb vár, / ne csodálkozz: / itt lakik a nyár.«”

Az évkönyv II. részében a történelem és a régészet kap helyet.

Cseh János szolnoki régész Törökszentmiklós, Tiszapüspöki, Szajol, Szolnok, Rákóczipfalva, Kengyel térségében végzett kutatásokat. Kengyel környékén például a gepida fazekasság jelenlétét állapította meg, földbe ástott gepida házra lelt. Tiszapüspökinél gepida temető van. Léteztek erre i. e. 5. évezredbeli települések is. A keltáknak elszórt, apró településeik voltak. Szolnok mellett késő vaskori, kora népvándorlás kori emlékműanyag található.

Selmecei László ígéretes című oknyomozó dolgozatot ír *Jászdózsa rejtélyei* címmel. Már a település neve is eredetileg *Dósa*, a Dávid név rövidített, becéző formája. És „lehetséges, hogy Dósa már 1322-ben fennállt”.

Bagi Gábor a Jászkun Kerület és Jászberény 1865. évi építési rendszabályáról tudósít. Érdekes és tanulságos is elolvasnunk, megtudnunk, milyen pontosan szabályozzák a középületek és kisebb lakok teleknagyságát, a szomszédtól való távolságot, az építkezés anyagát (tégla, vályog, de a „nyers föld” tilos), a tető anyaga cserép, fazsindely (nád csak kivételes esetben) lehet. Csak megjegyzem közbevetőleg, hogy Karcagon még ma is található szinte minden utcában nádtetős ház! A rendszabály meghatározza a szoba magasságát, a fő falak, a közfalak vastagságát. Kimondja, hogy a meglevő fonott vagy deszkakéményeket téglakéményekre kell cserélni, és minden hónapban seperni kell! A hamut tilos az utcára hordani, az udvaron gödörben kell tárolni. A kerítések szilárd anyagból készüljenek, hangzik a rendelet. A házaknál legyenek tűzoltóeszközök! A takarmányos kertekben tilos a pipázás. Tilos a szomszéd ház falához gyúlékony anyagot rakni. Tilos a szemetet az utcára hordani! (Lehet, hogy még ma sem tartják be mindenütt ezeket a szabályokat!)

Ország László „*Dédapám emlékére*” ajánlással Ország Sándor küzdelmes életútját írja meg hangulatosan, választékosan, 29 képpel illusztrálva. A dédapa 1916-ban önkéntesként vonul be a Nagy Háborúba. Megjárja a román, az orosz, az olasz frontot, majd vöröskatona lesz, végül Horthy Nemzeti Hadseregének tisztje (1919–1928), a budai várban testőr őrmester. Mivel kenderesi lányt vesz feleségül, 20 éven át a kenderesi Horthy-kastély lakói lesznek. Ők vezették a gazdaságot, a konyhát. 1945-ben kitelepítik őket, 1947-ben térhettek vissza, és a kastélykert egykori kertészlakában élhettek halálukig.

Kovács János a két világháború mesterszállási emlékezetéről ír. „A mi kis falunkban 85 ember esett az első világháború kegyetlen vérvíatarában”. „A mesterszállási második világháborús emléktáblán 23 név szerepel, és 1989. március 15-én, a megyében először lett elkészítve, felszentelve és megáldva.” Fájó szívvel de nagy igazságot mond ki! „Hiszen talán nincs is olyan magyar család, amelyet a két szörnyű világháború valamiképpen

ne érintett volna.” „Legyen a múlt, a történelem életünk nagy tanulsága, az emlékezés pedig tisztességünk, emberségünk próbaköve.”

Hadnagy Imre József kunmadarasi gyerekként átélte 1956-os emlékeit szedi össze, és egészíti ki a felnőttkorban szerzett ismereteivel.

Besenyi Vendel a jászberényi 1956 emlékezetéről ír tárgyilagosan.

Az évkönyv III. blokkja a társadalomföldrajz és a néprajz.

Csatári Bálint az elmúlt két évtized alföldi változásairól értekezik. A kutató és egyetemi oktató az elmúlt két évtized súlyos agrárproblémáira világít rá. Bevezetőül rögzíti, hogy az Alföld „mezőgazdaságának piac- és népességeltartó képessége drasztikusan lecsökkent. A városok hagyományos élelmiszeripara, de az államszocializmus időszakában telepített ún. »részlegipara« is összeomlott.” „Nem erősödött meg kellőképpen, és így nem vált társadalmi változásokat gerjesztő erővé az alföldi identitás.” Leírja, hogy 1991-ben az országgyűlés határozatot hozott az Alföld régió »időszerű tájvédelmi és tájhasznosítási kérdéseiről«. Aztán „több mint száz elméleti és gyakorlati szakember részvételével, gazdag módszertani apparátussal, több mint ötven különböző szintű és tematikájú szakmai tanácskozás, érlelő vita után újragondolták az »Alföld-szindróma« szinte minden akkor aktuális vagy sokak szerint újjáéledő elemét.” „A táj egészét uraló mezőgazdaságban nem történt meg a »termelés – feldolgozás – értékesítés« láncok elvárható újjászervezése, az európai uniós támogatási rendszerek pedig a legjobb talajú térségekben monokulturális agrársivatagot teremtettek, úgy, hogy a kárpótlás révén kialakult kusza (és részleteiben ismeretlen) tulajdoni viszonyok miatt e támogatás egy jelentős része a régió termelő vidékeiről már évtizedek óta elköltözött kárpótolt tulajdonosokhoz a városokba, vagy a fővárosba és környékére vándorol.” „S közben fokozatosan épült le az egykori mezővárosok színvonalas intézményrendszere, népességük csökkenése és öregedése folytán már alig rendelkeznek helyi társadalmi erőforrásokkal, energiákkal.” Csatári Bálint megállapítja, hogy „a mindenáron való terület- és településfejlesztési forrásszerzés vált az egyetlen céllá, úgy, hogy azoknak gyakran sem a környezeti hatásaival, sem a komplex térbeli (táji) externáliáival nem számoltak.” A záró gondolatok között megjegyzi, hogy „Nem következett be a valóságos regionalizáció.” „Az egyre nyilvánvalóbb állandó növekedést és mértéktelen fogyasztást fel kell váltania a szükségletek kielégítését szolgáló erős helyi gyökerekkel is rendelkező gazdaságnak” – írja. Úgy gondolja, hogy a jövőben „a felülről vezérelt rendszereket az alulról építkező [...], a helyi közösség önrendelkezését kiinduló alapnak tekinthető modellek váltják fel.”

Bagi Gábor humorosra veszi a korabeli sajtóból vett bőséges idézetekkel színesített történetmondást, amikor a jászkiséri futó betyárról, Borsos Sán-

dorról (1849–1877), az „Alföld réméről” ír. Dolgozata tiszta vadnyugatos alcímei is jelzik ezt: 1. Elindulás a bűn felé, 2. Hajsza az első elfogásig, 3. Az első elfogás és az első tárgyalás, 4. Szökés és a második tárgyalás, 5. A végső megváltás, a halál.

Fodor István Ferenc jászjákóhalmai helytörténész jó stílussal magyarázgatja, értelmezgeti edesanyja megtalált füzetének tájszavait, kifejezéseit. Az *Egy tanyasi gazdaasszony feljegyzései (1951–1964)* azért is érdekes, mert az állattenyésztéssel és növénytermeléssel kapcsolatos események egyúttal egy tanyasi életvitelt is rögzítenek.

Örsi Julianna a család fogalmáról, szerepéről, jelentőségéről szólva megállapítja, hogy régen „az egyének, a családok elfogadottsága a közösség kontrollja alatt állott”. Az emancipáció azonban Magyarországon az 1970-es évekre már határozottan bomlasztotta a családokat. A gazdasági kényszer, az állam ideológiája ekkorra már legyengítette a család hagyományos patriarchális vezetését, a munkába állt fiatalasszony nem tudott már megfelelni például a parasztcsalád addigi stabil munkamegosztásának. A 20. század végére rohamosan nőtt a válások száma. Ez a gyereknevelésben okozta a legnagyobb kárt. Ráadásul az egyházak szerepének redukálása, a civil közösségek beszüntetése is hozzájárult ahhoz, hogy a felnövekvő nemzedék gyökértelenné váljon. „A mintaadás sem a családon belül, sem azon kívül nem biztosította a harmonikus családi életre való nevelést.” Örsi Julianna megállapítja: a család válságban van. Okosan sorra veszi a család alapvető funkcióit, ezzel igazolja az állítását. Biológiai: „egyre kisebb a gyermekvállalási kedv”, „Nő a gyermektelen házaspárok száma”. Gazdasági: a család már nem termelőegység, „nem történik munkába nevelés”.

Érzelmi nevelés: „A családban elmarad a nevelés és a mintaadás. A gyermek nem tanulja meg a családban az alapvető viselkedési normákat, erkölcsi szabályokat.” Megfelelő apa- és anyakép hiányában a gyermek arra következtet, hogy „nincs is szükség családra, házasságra”. „Elfogadja a szingli életmódot”. Társadalmi: „Mindez pedig a közösségben élés tagadását, az egyén szempontjainak eluralkodását jelenti osztársadalmi szinten.” Örsi Julianna a dolgozata végén megszívlelendő tanácsokat ad a korábbi rend visszaállítására. Például rehabilitálni kellene a családot, a házasság intézményét. Az iskola, az egyház, a média népszerűsítse, erősítse a jól működő család eszményét, segítse a közösségek működését.

IV. rész: Irodalomtörténet – tudománytörténet.

Rideg István arról értekezik, hogy „a globalista világ, a posztmodern kora nem kedvez a nemzeti értékeknek. Holott a szépirodalomnak – mint egykori középiskolai magyar–történelem szakos tanár mondom – igenis nevelnie kell: erkölcsre, öntudatra, nemzeti tudatra, a szépség felismerésére,

az illő nyelvhasználatra, stílusra, a hagyomány tiszteletére.” Azt tapasztalja, hogy az életkori sajátosságok és az érzelmi nevelés elhanyagolásával együtt a kíméletlen szelektálás olyan torzulásokhoz vezet, hogy például ma már, Arany János születésének 200. évfordulóján (1817. március 2.) védelemre szorul a *János vitéz* és a *Toldi*, a *Toldi estéje*, mert lekicsinylik, ócsárolják őket. János vitézről azt állítják, hogy a világa „Rambo világa”, a Toldi meg csak „farkastaposó, malomkő-hajigáló hős”. A szerző útbaigazítást ad a népi írók (például Veres Péter, Szabó Pál, Sinka István) értékeinek, hitelességének felmutatásához. A hitelesség mint érték dolgában a népi írók irodalmi szociográfiáival rokonságot mutató nagykunsági, karcagi alkotókra (Körmendi Lajos, Kárpáti Jenő, Erős András, Nagy Jenő, Bihari György, Kun Lajos) is felhívja a figyelmet.

Kovács János Serfőző Simont köszönti. „A zagyvarékasi tanyasi gyermekkortól hosszú és göröngyös út vezetett a Kossuth-díjig.” „Elkezdődik hazánkban az elidegenedés, a gyökértelenség, a hagyományok, erkölcsi értékek, vallás és kultúra lassú leépülése. Mára ennek a negatív folyamatnak keserű gyümölcssei tökéletesen megérlelődnek, mint azt napról napra szomorúan meg is tapasztaljuk. E változó, változatos kor élője, tanúja, kifejezője, vizsgálója, hű krónikása Serfőző Simon.” „A kezdetektől máig fontos szempont volt Serfőző Simonnak, hogy a sok tekintetben ma is hátrányos helyzetű vidék is méltóan legyen képviselve az irodalmi életben és a könyvkiadásban.”

Örsi Julianna tömören megemlékezik Kaposvári Gyula polihisztor egyéniségéről, a szolnoki múzeumvezetőről, az 1954-ben induló Jászkunság szerkesztőjéről, az ismeretterjesztőről, aki „a megye értelmiségét képes volt aktivizálni”.

Elek György (polgári nevén Ruzicska Ferenc) Kovács Mihály huszár ezredes életének elszánt, lelkes, szinte fanatikus kutatójáról, megírójáról, Póka-Pivny Aladárról (1881–1976) készít alapos, csaknem pozitivistá módszerű anyagismereten nyugvó tanulmányt. (Körmendi Lajos nem véletlenül adományozta Elek Györgynek a „karcagológus” állandó jelzőt!) Kovács Mihályra (1722–1779), az amerikai függetlenségi háború és polgári forradalom legendás magyar hőisére Magyarországon leghatékonyabban Cyrus Vance amerikai külügyminiszter irányította rá a figyelmet, midőn 1978. január 6-án visszaadták a magyar koronázási ékszereket, és beszédében megemlítette, méltatta őt. De hogy főképp Karcagon annyira népszerű lett (iskolát neveztek el róla, emlékhely emlékeztet a szülőföldjére, az iskola minden évben több napig tartó rendezvénysorozattal tiszteleg az emléke előtt), az leginkább Póka-Pivny Aladárnak köszönhető! Elek György méltó módon tárja eléink a gazdag életutat. Póka-Pivny kiváló műszaki szakember, kiváló úszó, „autómobilozó”, repülőpilóta, lapkiadó, szabadalmi bíró stb. volt.

A könyv V. része a határon kívüli kutatások köréből merít.

Örsi Juliannát az Amerikai Magyar Református Egyház 19–20. századi története is érdekli. Írásában először elénk tárja Amerika sokféle felekezetét, majd szól Kecskeméti Ferencről, aki 1881 és 1884 között az első református presbiteriánus magyar misszionárius volt New Yorkban. Majd a kivándorlók számának láttán nyomban az agyunkba villan, hogy nem sokat tévedett a költő József Attila a *Hazám* (1937) című szonettfűzér formájú politikai ódájában: „s kitántorgott Amerikába / másfél millió emberünk”. 1861 és 1898 között 319 303 bevándorló, 1899 és 1913 között pedig 1 030 114 magyar állampolgár indult el Amerikába, főképp a földhiány miatt, főleg az ország északi–északkeleti megyéiből. Az ismeretlen környezetben ismeretlen munkát végzőket honvágy gyötri, lelki egyensúlyuk helyreállításában nagy szerepet játszik a vallás, a közös szertartás. Az amerikai magyar egyházmegye először a német egyházmegye kebelébe tartozott, csak 1904-ben tagosodott be a magyarországi Duna-melléki Református Egyházkerületbe.

Rideg István az 1908 és 1914 között Amerikában, 1914 és 1921 között Túrkevéen, végül Debrecenben szolgáló Baja Mihály (1879–1957) református papköltő verseskönyveit elemzi, kijelölve a poéta helyét a magyar irodalomban.

Örsi Julianna Tökés Béla (1912–1961) végvári lelkész nagykunsági, karcagi gyökereiről ír előadást, amely a református lelkész egykori szolgálati helyén, Végváron is elhangzik 2017. február 21-én. A pap a román rendőri zaklatás áldozata lett.

A VI. blokk összefoglaló címe: Oktatás – művelődés – kultúra. Ez a rész is kilenc szerzőt szólaltat meg.

Éliás János végzős gimnazista díjnyertes pályamunkájával a Karcagi Református Gimnázium könyvtárának rejtőzködő kincsei, muzeális értékű régi könyvei közül mutat be nyolc művet. Csak gratulálni lehet a körültekintő szorgalommal forgatott és 18 szakirodalmi segítséggel összeállított, elemzett pompás anyaghoz! Az iskola legrégebb kincse Thuküdidész legfőbb műve, *A peloponnészoszi háború*. „Történetírása azért olyan jelentős, mivel ő elsősorban a tényekre támaszkodott, melyeket gyűjtött és rendszerezett munkájában. A tényekhez való ragaszkodását igazolja, hogy a műben egyáltalán nem hivatkozik az istenekre.” „1528. szeptember idusán (azaz közepén) nyomtatták Párizsban, ezzel ez a könyv iskolánk legrégebbi hagyatéka. Az eredeti művet ógörög nyelvezete okán Laurentius Vallentis fordította latinra.” A tanuló a szakirodalomban utánajár annak is, hogy ki volt a könyv egykori tulajdonosa. „Az előzéklapok hibátlan állapotúak, az egyiken egy 1792-es »Georgii Csanády« (Csanády György) bejegyzés található, mely utal az akkori tulajdonosára, Csanády Györgyre. Csanády egy

18. században élt könyvgyűjtő nemes volt.” Közelebbről: 1747 és 1793 között élt Bihar megyei főszolgabíró. Antonio Bonfini műve is megtalálható az iskolában. „A Thúröczy-krónika alapján dolgozva Bonfini 1497-ben fejezte be a *Rerum Hungaricarum decades* című művét, melynek címét »A magyarok történetének kezdetei«-ként lehet fordítani.” De az is kiderül, hogy ez „nem az eredeti kódex vagy annak másolata, hanem 1606-ban nyomtatták Hannoverben, Zsámboky János (Ioan. Sambubi) kutatásai és kiegészítései alapján.” Éliás János gondosan közli a könyvek állapotát, minőségét, kötését, méreteit, a borítók fakszimiléjét stb. Bemutatja továbbá Homoródszentpáli Nagy Ferenc fordításában és versbe szedésében (hogy a diákok könnyebben érthessék és tanulhassák!) Werbőczy István törvénykönyvét, melyet 1699-ben adtak ki Kolozsvárott. A karcagi történelemszerető diákok kézbe vehetik ezt a 15 × 10 cm-es régiséget, és olvashatják benne például az 1514-es paraszttörvényeket. Régies, veretes magyar nyelvezeten. De megtalálható a karcagi iskolai könyvtárban az első magyar regény is, Dugonics András *Etelkája*, amelyet Pozsonyban és Kassán adtak ki 1788-ban. A teljes címe a következő: *Etelka, egy igen ritka magyar kis-asszony Világos-váratt, Árpád és Zoltán Fejedelmink ideikben*. A szerző nem felejt el megemlíteni, hogy „a lábjegyzetben megjelenik a Kun Miatyánk a 384–389. oldalon”. Íme, az identitásra nevelés/nevelődés egyik lehetősége! Tudja ezt Éliás János is. Mert ezt írja: „A Kun Miatyánk is azért kerülhetett a lábjegyzetbe, mivel a kun nép az Árpád-korban nagy szerepet játszott.” Éliás János mintaszerűen vonja le a munkálkodása legfőbb tanulságait is: „számtalan kötet a peregrináció vagy hagyaték útján, diákok által került a gimnázium tulajdonába”, „a tanulás, ismeretterjesztés céljából”, „a könyvek által még jobban megismerhetjük a református alapítású iskola szellemiségét, mivel a kiemelt szerzők többségében protestáns vallást képviseltek, azon belül is a református felekezetet (Budai Ézsaiás, Budai Ferenc, Homoródszentpáli Nagy Ferenc).” Éliás János írása egyértelműen az évkönyv egyik legnagyobb meglepetése!

Örsi Julianna megvizsgálja a 19–20. századi külföldi iskolák, eszmemáramlatok hatását is a magyar református egyházra. Felsorolja Alexander Neil Sommerville törekvéseit az egyházi élet intenzívebbé, változatosabbá, hangulatosabbá tételére (vasárnapi iskola, missziói iskola, irodalmi önképzőkör, varróóra, tanítói bibliakör, házi istentisztelet stb.), továbbá az 1888-as magyarországi térítő útja helyszíneit. Még Túrkevéen is evangelizált, 3 ezer ember előtt. Majd szól a sokkoló Trianon utáni magyar megújulási mozgalomról, a belső missziói munka területeiről (igehirdetés írásban, szóban, valóságos nevelés a családban, az igehirdetés az iskolán kívüli egyesületekben, az egyháztagok rendszeres látogatása, szegénygondozás, szórványgondozás

stb.). Kiemelten foglalkozik az egy időben Karcagon is szolgáló, tragikus körülmények között elhunyt Pap Béla politizáló református lelkész (1907–1957) egyesületi, lapszerkesztői, irodalmi, illetve publicisztikai munkásságával. Részletesen ismerteti a *Társadalmi rendszerváltoztatás: Evangélium* (1934) című könyve koncepcióját, a szeretetre alapozott, theocentrikus evangéliumi szocializmus tartalmát.

Kovács János munkájának címe: *Györfi Sándor és a Mezőtúri Művésztelep*. Kimondja azt, amit a Nagykunságban mindenki tud. „Művészete országosan ismert, alkotómunkája már bőven megérett a Kossuth-díjra.” Név szerint sorba veszi mindazokat, akik az elmúlt 35 év alatt „megfordultak a művésztelepen, alkotásaikkal erősítették, gazdagították azt”. Szép számmal vannak közöttük külföldiek is, akik szintén kíváncsiak voltak a szorgalmas mester viaszveszejtési módszerére. Van közöttük lengyel, mongol, udmurt, szlovák, cseh, kubai, ukrán, észt, holland, bolgár is. Említi, hogy Györfi Sándor még Nyíregyházán (Sóstón) is vezet alkotótelepet, sőt a horvátországi Lendván is. Kovács János felsorolja azokat a műveket, amelyekkel Györfi mester Mezőtúrnak alkotott. „A legjelentősebb (s talán legrégibb is) az Újvároson lévő Kubikos emlékmű (1988).” Jelentőségét kiemelve, idézi mellé Jókai Mórt. „Minden munkás előtt tisztelettel hajtom meg fejem, de a tiszamenti kubikosok előtt levett kalappal haladok végig, mert azok az Isten munkásai.” Említi többek között az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékművét (2006) is.

Fodor István Ferenc Jászfákóhalma szülöttje, díszpolgára, Laki Ida festőművész életművéből szemelvényez, részben Losonczy Miklós, Pap Gábor, Egri Mária, Aradi Nóra művészettörténészek méltatásait is felhasználva.

Kovács János a dr. Draskovits Dénes-féle kerámiagyűjtemény keletkezéstörténetéről ír, amely „világszerte is egyedülálló”, hiszen a 433 kerámiából 250 darab Badár-alkotás. Az egykori mezőtúri polgármester a 45 éve gyűjtött kollekciót 2016. március 19-én egy szép ünnepély keretében Mezőtúr városának ajándékozta. „Badár Balázs (1855–1939) a magyar kerámiaművészet nagy, külföldön is elismert és méltatott alakja volt.”

Csatári Bálint a 2009-ben Karcagon elhangzott magyar kultúra napi ünnepi köszöntőjében nagyon frappánsan egy Kiss Benedek költőtől vett idézetből, hitvallásból kiindulva – „Asszonyról, Istenről, hazáról, Alföldül érzem, alföldül gondolkodom” – a szavakat sorra véve, fejti ki az emlékeit, véleményét. „Asszonyról gondolkodni mit jelenthet? A gyökereket, a termékenységét, a szerelmet, de egyúttal a jövőt is, hiszen valójában nekik köszönhetünk mindent. Az általam ismert karcagi asszonyok, felmenőim: dédanyám, nagymamám, nagynéném, összes asszony-rokonaim valamilyen csodálatosak voltak. Szépek és erősek. Szorgalmasak és családszerezők. Valóságos művészei a karcagi hímzésnek.”

Rideg István *Tájaink légkörében* című túrkevei kiállítást megnyitó beszédében Györfi Sándor szobrászművész szobrait, kisplasztikáit, Papi Lajos fotóművész és dr. Tóth Albert biológus fotóit elemzi, értelmezi, részletesen, mert azok a „bennünk megindult szellemi erjedéssel a közös tájhazánk szeretetét szolgálják.”

Bán Andrea a Törökszentmiklóson S. Kovács Ilona által megnyitott *Kunok kincse: a kunhímezés* című kiállításról tudósít, amelyre Berekfürdő, Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras, Kunhegyes, Túrkeve és Törökszentmiklós hímezői küldték el a munkáikat.

Örsi Julianna a *Generációk együttműködése* címmel egy sikeres túrkevei táborról ír, ahol jelen volt Jorma Attila finn szakember és török felesége, továbbá a vajdasági Kórizs József helytörténész, valamint Karácsony Sándor filmrendező is.

Nagy Anita a *Ki játszik ilyet? – hagyományápolás a Nagykunság népi gyermekjátékainak megismerésével* című nyertes pályázat programját ismerteti.

A kötet VII. egysége a sikeres projekteket mutatja be.

Örsi Julianna egymás után sorolja fel és értékeli őket. Ezek a *Kulturális értékek Jász-Nagykun-Szolnok megyében – rendezvény Abádszalókon, A Kunsághoz kötődő református lelkészek, az Emlékülés, konferencia, emléknep Túrkevén, a Kikre emlékezünk az első világháborús emlékműnél?, az Emlékezet határok nélkül.*

Kovács János írása (*Mozzarella – Egy sikeres mezőtúri projekt*) a mezőtúri tejtermelő bivalytelep átadó ünnepségéről tudósít.

A VIII. egység a Könyvismertetések – könyvajánlók.

Szendrei Eszter az Örsi Julianna szerkesztette *Palástban – Nagykunsági és kötődő lelkészek bizonyágtétele igével, tollal, tettel a magyarságért* (Szolnok–Túrkeve, 2016) című könyvről ír recenziót. „Mégsem »provinciális« ez a kötet, mert amint a bemutatott sorsok is jól tükrözik, az emberi helytállás, a sorsfordító időkben való tetterre készség, a saját elvekhez, a hithez és a választott közösséghez való hűség átível falvakon, nagyvárosokon és tengereken.”

Gánóczy Ferenc az Örsi Julianna szerkesztette *Helytállás a hazáért, a családjáért – Jászkunsági emlékek az első világháborúból* (Szolnok–Túrkeve, 2017) című könyvet mutatja be. Azt mondja, ez „egy rendkívül korszerű könyv. Egy-két évtizeddel ezelőtt még az volt az általános vélekedés, hogy az átfogó, nagy lélegzetű történeti munkák képviselik a színvonalat. Ma már tudjuk, hogy a történelmi események lelkét, mélységét a mikrotörténeti munkák nem kevésbé ragadják meg.”

Szarka József a Barna Gábor által szerkesztett *Mortun falu. 800 éves Kunszentmárton. 1215–2015* (Kunszentmárton, 2016) című könyv ajánlója.

„A kötet a Váradi Regestumból származó idézettel indul, mely az 1213–1215-ös évek valamelyikéből tartalmazza Kunszentmárton első említését. A jogesetben a két peres fél között a békekötést többek közt a Zounuc provinciából való Michael, Mortun falu ispánja (comes de villa Mortun) és a Pou faluból való Modrus segítik.” A könyv, „várható, hogy megkerülhetetlen szakirodalom lesz a Váradi Regestummal foglalkozó, vagy azt forrásként használó kutatók és egyetemi hallgatók számára, és reméljük, hogy tartalma valóban bekerül a helyi iskolák tananyagába is.”

Bathó Edit *A Jászkunság 1699-ben – Pentz János összeírása a Jászkunságról* című könyvre irányítja a figyelmet. „A Pentz János által készített összeírás fontos dokumentuma a 18. századi Jászkunság történetének, gazdálkodásának, életmódjának.” „Az ügy jelentőségét jelzi, hogy négy város múzeuma fogott össze kiadására: a Jász Múzeum – Jászberény, a Györffy István Nagykun Múzeum – Karcag, a Kiskun Múzeum – Kiskunfélegyháza és a Thorma János Múzeum – Kiskunhalas.”

Vincze János Farkas a *Kiss Ágoston jászladányi tanító naplója (1823–1869)* című művet ismerteti. Az impozáns kötet, mint mondja: „egy jászladányi ember szemszögéből mutatja be a világot. Egy olyan világot, amely éppen jelentős változásokon megy át. És egyben egy országot is, szűkebben pedig egy falu életét is, amelyek szintén e hatalmas változások részei voltak.”

Kovács János Rideg István Körmendi-monográfiájáról ír recenziót. „Leginkább talán és legutóbb, »képileg« Papi Lajos fotóművész barátunk tapintott rá a trilógia lényegére, igazi aprólékos szépségére és értékeire, amikor a könyvbemutatón azt mondta nekem, hogy Rideg Pista szinte minden fűszálát megírt, beleírt a könyvbe, amire Körmendi Lajos az életében rálépett.”

Kovács János Ötvös Lászlót, illetve *Kunmadarasi Bibliás Krónikáját* dicséri. „2015-ben jelent meg, éppen a szerző 85. születésnapján”. „Dr. Ötvös László lelkipásztor, költő, író és Biblia-gyűjtő sok ember rokonszenvét, szeretetét megérdemelte hosszú, alkotó, könyvekkel kísért életpályáján, amely még hosszú és gyümölcsöző legyen.”

A kötet IX. része a civil szervezeti élet teendőiről szól.

Örsi Julianna készíti el a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület 2016. évi beszámolóját, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület 2017. évi munkatervét, a Túrkevei Kulturális Egyesület 2016. évi beszámolóját, valamint a Túrkevei Kulturális Egyesület 2017. évi munkatervét is.

A kötetzáró X. rész egy nekrológ.

Rideg István búcsúzik benne elhunyt tanártársától, Kádár Páltól: *In memoriam Kádár Pál (1931–2017)*.

Ennek a szép és jó – írásokban és illusztrációkban is gazdag – kötetnek a megjelenését a Magyar Művészeti Akadémia és a Reformáció Emlékbizottság támogatta.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az olvasók betekintést nyerhetnek a Jászkunság és más honismereti munkák kiadását vállaló Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület és partnerszervezete, a Túrkevei Kulturális Egyesület munkájába és terveibe. Ezúttal legújabb kötetünket mutatja be az alábbiakban egyik szerzőnk. Bízom benne, hogy kedvet kapnak a kötetek olvasásához. Keressék az interneten az Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Archívumában: epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1969&id=03002; vagy az egyesület honlapján: www.wordpress.jnszmt.hu, illetve a kötetben megjelölt szerkesztőségben.

Beérkezés időpontja: 2017. 12. 07.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 09.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BESNYI Károly nyugalmazott újságíró, helytörténész

CZÉKUS Géza egyetemi rendes tanár, Újvidéki Egyetem, Magyar Tan-
nyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

CSESZNÁK Éva etnográfus, óvodapedagógus

JEREMIĆ MOLNAR, Dragana, Belgrádi Művészeti Egyetem

KORHECZ Tamás, UNION Egyetem, Dr. Lazar Vrkatić Jogi és Üzleti
Tanulmányok Kara, Újvidék. Alkotmánybíró

KOVÁCS Ádám Gábor egyetemi hallgató, SZTE, JGYPK

Prof. dr. LÁZÁR Zsolt, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

LUKÁCS Tibor angol szakos tanár, Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Gimnázium, Szabadka

MOLNAR, Aleksandar, Belgrádi Egyetem

NAGY István tanár, néprajzkutató, antropológus – Bonyhád, kémia-fizika
szakos tanár, Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium

NÉMET Klaudió, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Történelem BSc, I. évfolyam

Dr. habil. ÖRSI Julianna etnográfus, címzetes főiskolai tanár, nyugdíjas
múzeumigazgató

PASTYIK László magiszter, bibliográfus, irodalomtörténész, nyugdíjas

RIDEG István nyugalmazott középiskolai tanár, irodalomtörténész,
Karcagi Nagykun Református Gimnázium

SZŐKE Anna, a néprajztudományok doktora, a Kiss Lajos Néprajzi
Társaság elnöke

E SZÁMUNK RECENZESÉI

BESNYI Károly nyugalmazott újságíró, helytörténész

BOGNÁR Irén főkönyvtáros, Szabadkai Városi Könyvtár

HICSIK Dóra főkönyvtáros, Szabadkai Városi Könyvtár

OMEROVIĆ Heléna, Szabadkai Városi Könyvtár – a Gyermekosztály
tájékoztató könyvtárosa

ÖRSI Julianna, a néprajztudomány kandidátusa, társadalomkutató, nyugal-
mazott múzeumigazgató

RAMADANSKI, Draginja, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

ROKVIĆ, Dragan, igazgató, Szabadkai Városi Könyvtár

SILLING Léda néprajztudós, a Községközi Műemlékvédő Intézet
igazgatója

SZŐKE Anna, a néprajztudományok doktora, a Kiss Lajos Néprajzi
Társaság elnöke

TAKÁCS Izabella, Pécsi Tudományegyetem, Alkalmazott Nyelvészet,
PhD-hallgató